

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КИСЕЛЬОВ ОЛЕКСАНДР ОЛЕГОВИЧ

УДК 343.1

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ, НАДЗВИЧАЙНОГО
ТА ВОЄННОГО СТАНІВ**

12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.О.Кисельов

Науковий керівник
Власова Ганна Петрівна
доктор юридичних наук,
професор,
заслужений діяч науки і техніки
України

Київ-2022

АНОТАЦІЯ

Кисельов О.О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ МВС України, Дніпро, 2022.

У дисертації сформульовано теоретичні положення та практичні рекомендації щодо особливостей здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів. Висвітлено стан наукового дослідження цього питання; основні поняття та термін, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом; стан та методологію наукових досліджень щодо здійснення кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом; розкрито проблему взаємодії правоохоронних та інших органів, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, скоєні під час дії особливого періоду, наявності надзвичайних ситуацій, надзвичайним та воєнним станом.

Розглянуто особливості здійснення досудового розслідування кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів; виокремлені організаційно-тактичні особливості проведення деяких слідчих розшукових дій особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів; визначені напрями вдосконалення використання спеціальних знань під час дії особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів.

Констатовано, що здійснення кримінального провадження, пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом є відносно новим напрямом наукових досліджень. Це обумовлено тим, що до 2014 року наша держава у період незалежності фактично не стикалася

із реальними ризиками, які обумовлюють введення надзвичайних правових режимів, що відповідно обумовлювало також і відсутність належної емпіричної бази для дослідження проблематики. З іншого, тим фактом, що дослідження питань, пов'язаних із таким режимом проваджень відноситься до площини міждисциплінарних, що ускладнює наукові пошуки у межах лише науки кримінального процесу. Зроблено висновок, що проведений аналіз сучасних наукових досліджень цієї проблематики демонструє поступове зростання наукового інтересу та примноження робіт, пов'язаних із питаннями кримінального провадження в під час дії особливого періоду, наявності надзвичайних ситуацій, надзвичайним та воєнним станом.

Запропоновано виокремити організаційно-тактичні особливості проведення деяких слідчих (розшукових) дій особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, що стосуються проведення огляду місця події, проведення допиту різних учасників процесу (особлива увага в допиті приділити допиту підозрюваних та потерпілих), слідчого експерименту, щодо призначення криміналістичних експертиз, освідчування, екстумації трупа, порядком проведення обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи. Обґрунтовано доцільність таких нормативних змін: у ч. 2 ст. 246 КПК України закріпити перелік негласних слідчих (розшукових) дій, що можуть бути проведені незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та у ч. 3 ст. 252 КПК України впорядкувати порядок направлення протоколів негласних слідчих (розшукових) дій прокурору, зокрема в залежності від суб'єкта їх проведення.

Розслідування масштабних злочинів потребує залучення великої кількості судових експертів і спеціалістів, економії часу та процесуальних ресурсів. Для розширення можливостей використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану в Україні зроблено висновок, про доцільність виключення зі ч. 1 ст. 69 КПК України обмеження щодо можливості набуття статусу судового експерта лише тим особам, які мають право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення

експертизи, що надало б можливість, як і в країнах-членах Ради Європи, залучати як експертів осіб, які мають необхідні для проведення експертизи знання і навички. Висловлена думка, що висновки спеціалістів також було б корисним вважати процесуальним джерелом доказів не лише при розслідуванні кримінальних проступків, а й при розслідуванні воєнних злочинів, тому перелік джерел доказів в ч. 2 ст. 84 треба було запропоновано доповнити словами «висновки спеціалістів».

В контексті воєнної агресії проти України, правова система нашої держави зазнала змін, утворивши три правопорядки, що діють на її території :

- 1) щодо правового режиму самозахисту (персоналізований підхід), для території активних бойових дій (функціональний підхід), для окупованої території (формальний підхід). Наведені правопорядки передбачають різні норми та правила щодо встановлення шкоди, заподіяної цивільним особам і відповідальності за цю шкоду. Зокрема, на території активних бойових дій не застосовуються норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (КЗПЛ), однак діють конвенційні положення міжнародного гуманітарного права. Щодо окупованої території - формально зберігається дія українського правопорядку, однак не діють механізми його реалізації: органи правосуддя та правопорядку, державні установи тощо. В свою чергу, згідно міжнародних правових механізмів, зокрема міжнародного гуманітарного права, держава-окупант несе відповідальність за будь-яку шкоду.

Висловлено думку, що потерпілим необхідно враховувати, що, найімовірніше, суд першочергове вирішуватиме питання щодо відповідності юрисдикції рф відносно порушень права власності (заподіяні збитки) в період активної фази бойових дій. З огляду на існуючу практику, суд встановлюватиме факт наявності встановлення рф фактичного (ефективний чи загальний) контролю на відповідній території в період порушення прав власності. В разі встановлення факту фактичного контролю, саме рф нестиме відповідальність за заподіяні збитки. В протилежному випадку вбачається,

що держава-терорист не відповідатиме за заподіяні збитки.

Наголошено на тому, що політика держави щодо створення цих органів має бути послідовною. Різні скарги та позови, ініційовані Україною, у різних міжнародних судах передбачає різну мету звернення і іноді буває складно зрозуміти, якою була основна мета звернення до різних інстанцій щодо однієї й тієї ж ситуації з різними аргументами. У більшості випадків ці справ ще не перейшли до розгляду до суті, адже Україна має лідерські позиції за кількістю скарг, поданих однією державою проти іншої у зв'язку зі збройним конфліктом. Основною проблемою є встановлення фактів є дезінформація та викривлення інформації щодо збройного конфлікту. Доведено, що для України важливо отримати відповідні рішення міжнародних судів, рішення яких можуть бути використані як ефективний інструмент для підтримки санкцій проти Росії. Але для того, щоб запрацював Міжнародний кримінальний суд-Україна має ратифікувати Римський статут.

Досліджено, що міжнародні кримінальні суди та трибунали можуть бути створені за міжнародними договорами. Висловлена теза про те, що після Нюрнберзького і Токійського військових трибуналів, коли представників керівництва держави судили безпосередньо за злочин агресії, постала необхідність створення Спеціального трибуналу в Україні і аргументовано це тим, що в світі відсутній Міжнародний суд або трибунал, який міг би судити вище політичне та військове керівництво рф за вчинення злочину агресії проти України.

У науковому дослідженні з'ясований механізм відшкодування збитків у результаті збройних конфліктів за допомогою міжнародних правових інституцій. Науково обґрунтовано можливість створення Спеціального трибуналу та Міжнародного кримінального суду в Україні; вивчена практика розслідувань за міжнародними протоколами

Ключові слова: досудове розслідування, особливий стан, надзвичайний стан, воєнний стан, слідчі (розшукові) дії, тактика проведення слідчих (розшукових) дій.

SUMMARY

Kiselev A.A. Features of the implementation of criminal proceedings in a special period, a state of emergency and martial law. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of legal sciences in the specialty 12.00.09 – criminal procedure and forensic science; forensic examination; operational-search activity. – Research Institute of Public Law, Kyiv, Dnepropetrovsk State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro, 2022.

The dissertation formulated theoretical provisions and practical recommendations on the specifics of the implementation of criminal proceedings in a special period, a state of emergency and martial law. The state of scientific research of this issue is highlighted; basic concepts and terms related to a special period, emergency situations, emergency and martial law; the state and methodology of scientific research on the implementation of criminal proceedings related to a special period, emergency situations, emergency and martial law; the problem of interaction between law enforcement and other bodies investigating criminal offenses committed during the special period, the presence of emergencies, states of emergency and martial law is disclosed.

Peculiarities of pre-trial investigation of criminal proceedings in conditions of a special period, state of emergency and martial law are considered; highlighted organizational and tactical features of conducting some investigative search operations during a special period, state of emergency and martial law; identified directions for improving the use of special knowledge during a special period, state of emergency and war.

It was established that the implementation of criminal proceedings related to a special period, emergency situations, emergency and martial law is a relatively new direction of scientific research. This is due to the fact that until 2014, during the period of independence, our state did not actually face real risks that lead to the introduction of emergency legal regimes, which, accordingly, also led to the lack of

an appropriate empirical basis for the study of the issue. On the other hand, due to the fact that the study of issues related to such a regime of proceedings is interdisciplinary, which complicates scientific research within the limits of only the science of the criminal process. It was concluded that the analysis of modern scientific research on this issue demonstrates the gradual growth of scientific interest and the multiplication of works related to the issues of criminal proceedings during the special period, the presence of emergency situations, the state of emergency and martial law.

It is proposed to single out the organizational and tactical features of conducting some investigative (search) actions of a special period, state of emergency, and martial law, related to conducting an inspection of the scene of the incident, conducting an interrogation of various participants in the process (pay special attention in the interrogation to the interrogation of suspects and victims), an investigative experiment, regarding the appointment forensic examinations, examination, exhumation of a corpse, the procedure for conducting a search and inspection of a person's home or other possessions. The expediency of such regulatory changes is substantiated: in Part 2 of Art. 246 of the Criminal Procedure Code of Ukraine to establish a list of secret investigative (search) actions that can be carried out regardless of the severity of the committed criminal offense and in Part 3 of Art. 252 of the Criminal Procedure Code of Ukraine to streamline the procedure for sending protocols of secret investigative (search) actions to the prosecutor, in particular, depending on the subject of their conduct.

The investigation of large-scale crimes requires the involvement of a large number of forensic experts and specialists, saving time and procedural resources. In order to expand the possibilities of using special knowledge in the investigation of crimes under the conditions of martial law in Ukraine, a conclusion was made about the expediency of exclusion from part 1 of Art. 69 of the Criminal Procedure Code of Ukraine limits the possibility of obtaining the status of a forensic expert only to those persons who have the right to conduct an expert examination according to the Law of Ukraine "On Forensic Expertise", which would provide an

opportunity, as in the member states of the Council of Europe, engage as experts persons who have the necessary knowledge and skills to carry out the examination. The opinion expressed is that the conclusions of specialists would also be useful to consider as a procedural source of evidence not only in the investigation of criminal misdemeanors, but also in the investigation of war crimes, therefore the list of sources of evidence in Part 2 of Art. 84 was proposed to be supplemented with the words "conclusions of specialists".

In the context of military aggression against Ukraine, the legal system of our country underwent changes, forming three legal systems operating on its territory: 1) regarding the legal regime of self-defense (personalized approach), for the territory of active hostilities (functional approach), for the occupied territory (formal approach). The cited legal orders provide for various norms and rules regarding the establishment of damage caused to civilians and responsibility for this damage. In particular, the norms of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (CPR) do not apply in the territory of active hostilities, but the convention provisions of international humanitarian law apply. Regarding the occupied territory, the Ukrainian legal order is formally preserved, but the mechanisms for its implementation are not in operation: bodies of justice and law and order, state institutions, etc. In turn, according to international legal mechanisms, in particular international humanitarian law, the occupying state bears responsibility for any damage.

The opinion is expressed that the victims need to take into account that, most likely, the court will primarily decide the issue of compliance with the jurisdiction of the Russian Federation regarding violations of property rights (inflicted damages) during the active phase of hostilities. In view of the existing practice, the court will establish the fact of the establishment of the Russian Federation of actual (effective or general) control over the relevant territory during the period of violation of property rights. If the fact of actual control is established, the Russian Federation will bear responsibility for the damages caused. In the opposite case, it is understood that the terrorist state will not be responsible for the damage caused.

It was emphasized that the state policy regarding the creation of these bodies should be consistent. Different complaints and lawsuits initiated by Ukraine in different international courts imply a different purpose of the appeal and sometimes it is difficult to understand what was the main purpose of the appeal to different authorities regarding the same situation with different arguments. In most cases, these cases have not yet gone to the merits, because Ukraine has a leading position in terms of the number of complaints filed by one state against another in connection with the armed conflict. The main problem is establishing the facts, which are disinformation and distortion of information about the armed conflict. It has been proven that it is important for Ukraine to obtain relevant decisions of international courts, whose decisions can be used as an effective tool to support sanctions against Russia. But in order for the International Criminal Court to work, Ukraine must ratify the Rome Statute.

It has been studied that international criminal courts and tribunals can be established according to international treaties. The stated thesis that after the Nuremberg and Tokyo military tribunals, when representatives of the state leadership were tried directly for the crime of aggression, there was a need to create a Special Tribunal in Ukraine, and this is argued by the fact that there is no International Court or tribunal in the world that could judge higher political and the military leadership of the Russian Federation for committing the crime of aggression against Ukraine.

The scientific study clarified the mechanism of compensation for damages as a result of armed conflicts with the help of international legal institutions. The possibility of creating a Special Tribunal and the International Criminal Court in Ukraine is scientifically substantiated; the practice of investigations according to international protocols has been studied.

Key words: pre-trial investigation, special state, state of emergency, martial law, investigative (search) actions, tactics of conducting investigative (search) actions

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кисельов О.О. Зміни до Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні. *KELM. 2022. № 5. С. 184-189* (Республіка Польща).
2. Кисельов О.О. Можливість повернення військових судів: проблеми та необхідність створення. *Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Випуск 6. Том 3. С. 117-121.*
3. Кисельов О.О. Що зміниться в кримінальному процесі у зв'язку із переходом антитерористичної операції в операцію об'єднаних сил. *Юридична наука. 2020. №11. С. 207-212.*
4. Кисельов О.О. Особливості проведення допитів під час воєнного стану. *Юридична наука. 2020. №12. С. 137-142.*
5. Кисельов О.О. Визначення поняття особливого періоду та значення для кримінального процесу. *Юридична наука. 2019. №11. Том 2. С. 190-194.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кисельов О.О. Досудове розслідування кримінальних правопорушень в зоні АТО. *Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 70-71*
7. Кисельов О.О. Особливості здійснення деяких слідчих (розшукових) дій на території ООС. *Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки України (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2018. С. 65-66*
8. Кисельов О.О. Специфічні умови здійснення досудового

розслідування на територіях ООС. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2019 року) / Редкол.: Почтовий М.М. (гол. ред.) та ін. Кривий Ріг : КФ ДДУВС, 2019. С. 129-130

9. Кисельов О.О. Здійснення слідчих (розшукових) дій в зоні АТО. *Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 09–10 лютого 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 63–65.

10. Кисельов О.О. Особливості кримінального провадження в зоні АТО. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 53–56.

11. Кисельов О.О. Основні відмінності у кримінальному процесі для АТО та ООС. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 14–15 червня 2022 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 81–84.

12. Кисельов О.О., Власова Г.П. Надзвичайний та воєнний стан: особливості правозастосування. *Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Київ, 20 травня 2022 року). Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. С. 300-303.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ ТА ПОЛОЖЕННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У МОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ ТА НАДЗВИЧАЙНОГО ТА ВОЄННОГО СТАНІВ	
1.1. Поняття та визначення термінів, які пов’язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом	23
1.2. Стан та методологія наукових досліджень щодо здійснення кримінального провадження, які пов’язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом	44
1.3. Проблеми взаємодії правоохоронних та інших органів, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, скоєні під час дії особливого періоду, наявності надзвичайних ситуацій, надзвичайним та воєнним станом	52
Висновки до розділу 1	72
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ, НАДЗВИЧАЙНОГО ТА ВОЄННОГО СТАНІВ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	
2.1. Особливості здійснення досудового розслідування кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів	75
2.2. Особливості проведення деяких слідчих (розшукових) дій особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів	98
2.3. Використання спеціальних знань під час дії особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів	113
Висновки до розділу 2	122

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ, НАДЗВИЧАЙНОГО ТА ВОЄННОГО СТАНІВ	125
3.1. Захист та відшкодування збитків жертвам війни за допомогою міжнародного права збройних конфліктів та права прав людини в контексті війни росії проти України	125
3.2. Створення Спеціального трибуналу щодо злочинів агресії рф проти України та Міжнародний кримінальний суд	136
3.3. Найкращі практики розслідувань за міжнародними протоколами та кодексом Мурад.....	145
Висновки до розділу 3.....	156
 ВИСНОВКИ	 159
СПИСОК ВИКОРСИТАНИХ ДЖЕРЕЛ	166
ДОДАТКИ	191

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Починаючи із 2014 року події на території України і до сьогодні існують і наразі: окупація окремих територій України, збройний конфлікт у Донецькій та Луганській областях, COVID-19, надзвичайний та воєнний стани, є великою загрозою для нації, стали вимушеними причинами глобальних змін у всіх сферах життя людей. Ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ця ж теза дублюється і у Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 року. Вказані чинники вимагають наукового дослідження, щодо вирішення гострих та нагальних питань, а в сьогоднішніх реаліях вимагають від правоохоронних та державних органів, СБУ, Збройних сил України, Національної Гвардії, ТРО і багатьох інших швидкого реагування, чітко складеної роботи, оскільки є питання боротьби зі злочинністю.

Дослідження проблем кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом або висвітлені окремі питання кримінального провадження чи відповідальності були висвітлені у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених: О. В. Андрушко, В. В. Вапнярчук, Г. П. Власової, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевого, В. О. Гринюк, О. В. Капліної, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутова, В. О. Попелюшка, С. М. Смокова, О. Ю. Татарова, О. А. Тітка, О. С. Тарасенка, Г. К. Тетерятник, В. М. Трофименко, Ю. Є. Полянського, Д. Б. Сергеевої, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, О. Г. Шило, Р. А. Авраменка, С. В. Албула, А. М. Безносюка, Г. І. Вишні, К. Д. Волкової, А. Ф. Волобуєва, М. Григор'єва, Д. П. Гуріної, А. Г. Каткової, Д. О. Ковалю, С. С. Кудінова, О. В. Лазукової, М. О. Лисенкова, О. О. Мілевського, О. В. Одерія, І. В. Рогатюк, М. В. Савчук, М. С. Туркот,

Д. М. Цехана, М. С. Цуцкірідзе, І. В. Цюприка, О. Ф. Шкітова, М. О. Янкова та ін.

Враховуючи, що тема достатньо нова і буде актуальною ще декілька років, а можливо і десятки років, ми хотіли звернути особливу увагу на дослідження молоді дослідниці Г.К. Тетерятник з монографією «Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи» (2021 рік), в якій комплексно досліджені теоретико-методологічні засади, правове регулювання та праксеологічні основи кримінального провадження, провадження в умовах надзвичайних правових режимів.

Динаміка, скоєння відносно нових видів кримінальних правопорушень у певні періоди, а в даному випадку, що пов'язані з провадженнями в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, показує, що вказаній проблематиці не приділяється належної уваги. Це, у свою чергу, обумовлено тим, що в наша країна, починаючи з 2014 року постійно була змушена готуватися до першочергових дій, що пов'язані із збереженням територіальної цілісності.

Тому в сучасних умовах ефективність органів досудового розслідування по виявленню, розкриттю, розслідуванню й попередженню злочинів не повинна обмежуватися лише взаємодією Національної поліції з іншими підрозділами МВС, а і належно узгоджуватися з діяльністю органів НАБУ, ДБР, СБУ, прокуратурою та іншими державними органами. На сьогоднішній день необхідне удосконалення «взаємодії» між усіма правоохоронними та контролюючими органами. Робота в цьому напрямку повинна розглядатися як одне з пріоритетних завдань державних органів у даний час і на перспективу.

У вітчизняній науковій літературі питанням особливостей здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів не було предметом окремого наукового дослідження. Нині нагальною є потреба в комплексному висвітленні цієї тематики в контексті сучасних правових реалій, особливостей розслідування злочинів за сучасних

умов, що враховуватиме різноманіття галузей знань, використання яких є необхідним під час кримінального провадження. Окреслені обставини засвідчують актуальність дослідження обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження відповідає Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2015, ґрунтується на положеннях Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008, Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006, Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2020 року № 756-р, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021, та теми науково-дослідницької роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495), узгоджується з Пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки на період до 2020 року, затвердженими Законом України від 9 вересня 2010 р. № 2519-VI, та спрямоване на виконання Плану заходів з виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи, затвердженого Указом Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо особливостей кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі завдання:

– визначити основні поняття та термін, які пов’язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом;

– з’ясувати стан та методологію наукових досліджень щодо здійснення кримінального провадження, які пов’язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом;

– розкрити проблему взаємодії правоохоронних та інших органів, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, скоєні під час дії особливого періоду, наявності надзвичайних ситуацій, надзвичайним та воєнним станом;

– висвітлити особливості здійснення досудового розслідування кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів;

– виокремити організаційно-тактичні особливості проведення деяких слідчих розшукових дій особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів;

– визначити напрями вдосконалення використання спеціальних знань під час дії особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів;

– з’ясувати механізм відшкодування збитків у результаті збройних конфліктів за допомогою міжнародних правових інституцій;

– проаналізувати можливість створення Спеціального трибуналу та Міжнародного кримінального суду в Україні;

– вивчити та сформулювати практику розслідувань кримінальних правопорушень за міжнародними протоколами.

Об’єкт дослідження – кримінально-процесуальні відносини, що виникають у процесі кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів.

Предмет дослідження – особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які дали змогу найбільш

оптимально врахувати специфіку об'єкта і предмета дослідження, зокрема: *методи формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) – для детального з'ясування змісту розглядуваних питань (у всіх розділах дисертації); *спеціально-правові методи*, передусім *порівняльно-правовий* – під час аналізу норм матеріального та процесуального права, наукових категорій, визначень та підходів (у всіх розділах дисертації); *історико-правовий* – у межах тлумачення крізь призму наукових поглядів і положень чинного законодавства основних термінів, що використані в дисертації, (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); *системно-структурний* – для формулювання організаційно-тактичних завдань в процесі проведення слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту (розділ 2); *метод системного аналізу* – у контексті визначення напрямів діяльності стосовно вдосконалення механізму відшкодування шкоди та можливості створення судових інституцій (розділ 3); *статистичний* – задля підтвердження теоретичних висновків даними державної та відомчої статистики, узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (у всіх розділах дисертації); *соціологічний* – у межах підтвердження наукових висновків даними анкетування слідчих, інспекторів-криміналістів Національної поліції України та експертів Експертної служби МВС України (у всіх розділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Експертної служби МВС України, Генеральної прокуратури України за 2017 – шість місяців 2022 року; дані, отримані внаслідок вивчення 128 кримінальних проваджень, результати анкетувань 144 слідчих, 60 інспекторів-криміналістів Національної поліції України та 106 судових експертів Експертної служби МВС України (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Київська, Харківська, Хмельницька, Черкаська області, м. Київ).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням, у якому комплексно

висвітлено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо особливостей здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, що мають наукову новизну, зокрема:

вперше:

– запропоновано алгоритм збирання доказів (метаданих) здійснення кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом;

– обґрунтовано, на необхідності законодавчого тлумачення «спеціальних знань і навичок застосування технічних й інших засобів», що потребує розширення та запропоновано доповнити це визначення, виклавши ч. 1 ст. 71 КПК України в такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками»;

– запропоновано створення спеціального процесуального механізму, зокрема: процедура перехідного правосуддя – це процедура, яка дозволить встановлювати юридичні факти, які були вчинені військовослужбовцями РФ вчинених в ході військової агресії проти України;

удосконалено:

– рекомендації щодо взаємодії правоохоронних органів у кримінальному провадженні, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом та необхідності створення спільного міжвідомчого наказу;

– теоретичну модель щодо можливості імплементації в національне законодавство світових практик розслідування кримінальних правопорушень за міжнародними протоколами;

набуло подальшого розвитку:

– наукові положення щодо стану досліджень з питань кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом;

– поняття, терміни, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом, а також здійснена класифікація надзвичайних станів;

– практичні положення щодо можливості відшкодування збитків у результаті збройних конфліктів за допомогою міжнародних правових інституцій;

– наукові ідеї щодо можливості створення Спеціального трибуналу та Міжнародного кримінального суду в Україні.

Особистий внесок здобувача. Роботу виконано дисертантом самостійно. Положення та висновки, що викладені в дисертації та складають її наукову новизну, розроблені автором особисто. У співавторстві із Г. П. Власовою опубліковано тези «Надзвичайний та воєнний стан: особливості правозастосування», в яких дисертанту належить авторство щодо дослідження витоків та розвитку проблеми у сучасних умовах нового процесуального законодавства. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувалися.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено та може бути використано в:

– *законотворчій діяльності* – для внесення змін і доповнень до КПК України з метою вдосконалення кримінальної процесуальної регламентації використання спеціальних (довідка депутата Верховної Ради України від 1 липня 2021 року);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення досудового розслідування шляхом у здійсненні слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань під час здійснення досудового розслідування (акт впровадження Головного слідчого управління СБУ від 13 червня 2021 року; Національної поліції України в Одеській області від 30 вересня 2021 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін

«Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів», підготовки навчально-методичних праць (акт впровадження Донецький університет внутрішніх справ від 30 листопада 2021 року, акт впровадження ПВНЗ «Європейський університет», Національної академії внутрішніх справ від 21 жовтня 2022 року);

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших досліджень питань кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом (акт впровадження Луганський університет внутрішніх справ від 22 листопада 2021 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в семи доповідях і виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: II Міжнародна науково-практична конференція присвяченої Дню науки України (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.); III Міжнародна науково-практична конференція, присвяченої Дню науки України (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Кривий Ріг, 16 травня 2019 року); Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, Україна, 09–10 лютого 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 14–15 червня 2022 р.) V Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (м. Київ, 20 травня 2022 року).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в дванадцяти наукових публікаціях, чотири з яких – статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – стаття в зарубіжному науковому виданні, сім – тез наукових доповідей, опубліковані за результатами участі в міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з основної частини (вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків), списку

використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок, із яких 152 сторінки основного тексту. Список використаних джерел налічує 218 найменувань і займає 25 сторінок, додатки викладено на 21-й сторінці...

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПОЛОЖЕННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ ТА НАДЗВИЧАЙНОГО ТА ВОЄННОГО СТАНІВ

1.1. Поняття та визначення термінів, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом

Починаючи із 2014 року події на території України і до сьогодні існують і наразі: окупація окремих територій України, збройний конфлікт у Донецькій та Луганській областях, COVID-19, надзвичайний та воєнний стани, що є великою загрозою для нації, стали вимушеними причинами глобальних змін у всіх сферах життя людей. У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ця ж теза дублюється і в Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 року. Вказані чинники вимагають наукового дослідження щодо вирішення гострих питань, а в сьогоdnішніх реаліях вимагають від правоохоронних та державних органів, СБУ, Збройних сил України, Національної Гвардії, ТРО і багатьох інших швидкого реагування, чітко слагодженої роботи, оскільки нагальним є питання боротьби зі злочинністю.

Дослідження проблем кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом або висвітлені окремі питання кримінального провадження чи відповідальності були висвітлені у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених: О. В. Андрушко, В.В. Вапнярчук, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевого, В. О. Гринюк, О.В. Капліної, О.П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Т. О. Лоскутов, В. О. Попелюшка, М. Смокова, О. Ю. Татаров, О.А. Тітка, О. С. Тарасенка, Г.К.Тетерятник, В. М. Трофименка,

Ю. Є. Полянський, Д. Б. Сергеевої, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, О. Г. Шило, Р. А. Авраменка, С. В. Албула, М. Безносюка, Г. І. Вишнею, К. Д. Волкової, А. Ф. Волобуєва, М. Григорьєва, Д. П. Гуріної, А. Г. Каткової, Д. О. Коваля, С. С. Кудінова, О. В. Лазукової, М. О. Лисенкова, О. О. Мілевського, О. В. Одерія, І. В. Рогатюка, М. В. Савчука, М. С. Туркота, Д. М. Цехана, М. С. Цуцкірідзе, І. В. Цюприком, О. Ф. Шкітовим, М. О. Янковим та ін.

Відповідно до ст. 17 Конституції України підтримання державної безпеки і захист державного кордону України доручаються відповідним військовим формуванням та державним правоохоронним органам. Саме тому від стану законності і військового правопорядку у ЗС України та інших військових формуваннях, що діють на підставі національного законодавства, залежить ефективність реалізації покладених на них провідних завдань держави. Окремо взяті закони, військові статuti, а також інші підзаконні нормативно-правові акти чітко регламентують усі царини життя та діяльності військовослужбовців ЗС України. На них покладається беззастережне дотримання Конституції України, законів, підзаконних актів, а також військової присяги та наказів командирів (начальників) [33, с. 19].

Зміна політичного та економічного курсів сучасної України в напрямку євроінтеграції, події на Майдані 2014 р. змусили кожного громадянина нашої держави переосмислити минуле й сучасне, наші досягнення та цінності. Військовий конфлікт на Сході країни безпосередньо позначився не лише на кримінально-правовій статистиці злочинності в державі, а й на стані злочинності в Збройних Силах України зокрема. Сьогодні вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями стає проблемою, яка вимагає найбільш пильної уваги не лише з боку органів державної влади, а й громадськості. Більше того, значення запобігання злочинності в Збройних Силах пояснюється неабияким зростанням кількості вчинених військовослужбовцями кримінальних правопорушень як проти встановленого порядку несення військової служби, так і інших загальнокримінальних

правопорушень, що вчиняються ними в Збройних Силах України [33, с. 19].

У сучасних умовах, які спостерігаються на сході України, питання встановлення нормального функціонування та розвитку суспільних відносин є актуальними. Проте шалене зростання військової злочинності, поширення фактів порушення військової дисципліни та правопорядку [125, с. 6] викликало неабияке занепокоєння. Будь-яке порушення порядку військової дисципліни є негативним проявом послаблення здатності військових формувань надійно протистояти ймовірному противнику. В умовах військового протистояння, яке відбувається на сході держави, це є прямою загрозою національній безпеці України.

Величезний резонанс у суспільстві викликає інформація від Міністерства оборони України про чергову хвилю мобілізації і, як наслідок, сподівання на те, що на тих солдат і офіцерів, які перебувають у зоні АТО, чекає демобілізація. Вітчизняне законодавство так трактує «особливий період – це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій» [152, с. 277].

Проводячи аналіз чинного законодавства щодо визначеності особливого періоду як дефініції, можна дійти висновку, що ситуація є доволі дискусійною. Законодавець відповідно до положень чинного законодавства, зокрема законів України (далі – ЗУ), таких як «Про оборону» [122], «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [120], «Про правовий режим воєнного стану» [119], «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони» [125], а також постанови Національного банку «Про затвердження Положення про порядок зберігання Національним банком України та банками України документів в умовах особливого періоду» [117], унормував особливий період як правове поняття. Крім того, з урахуванням специфіки мети та завдань нормативних

документів, які вони переслідують, особливий період здобув ще й певну специфіку.

Так, особливий період — період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [120].

Особливий період — період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [122].

Особливий період — період функціонування органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, органів місцевого самоврядування, органів управління у справах цивільної оборони і сил цивільної оборони, а також галузей національної економіки, підприємств, установ та організацій, який настає з часу оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення до відома виконавців рішення стосовно прихованої мобілізації чи з часу введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [117].

Дещо схожа ситуація прослідковується і в ЗУ «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення

потреб оборони». Посилаючись на ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», законодавець в частині значення особливого періоду залишає його незмінним. Проте з урахуванням мети закону (створення конкурентної переговорної процедури закупівлі зі зменшенням ризиків затримки або зриву термінів постачання товарів, робіт і послуг для потреб оборони) із його структури виключено відбудовний період [122], із залишенням у його структурі воєнного стану виключно періоду мобілізації до початку відбудовного періоду [128].

Отже, як ми бачимо, поняття особливого періоду має свою унормованість. До того ж урахуванням мети та завдань законів, як вони переслідують, він відзначається специфікою унормуванням відповідно до конкретних суспільних правовідносин та правової ситуації. З іншого боку, з 2014 року, коли була посилена кримінальна відповідальність за вчинення окремих військових злочинів, де було упроваджено особливий період як нова кваліфікуюча ознака військових злочинів, його унормування у специфіці дії кримінальних правовідносин не отримало жодного визначення. На фоні оголошення часткової мобілізації з так званими «хвилями» мобілізацій слідча та судова практика стикнулася з чималими проблемами. По-перше, відкритими є питання щодо виникнення кримінальних правовідносин (вчинення військового злочину в умовах особливого періоду), які зумовлені часовими межами дії особливого періоду. По-друге, з оголошенням часткової мобілізації та дії так званих «хвиль» мобілізації дисбалансом постало визначеність завершення особливого періоду в разі закінчення строку мобілізації, на який вона була оголошена за відсутності рішення про демобілізацію. По-третє, дискусійним є питання щодо застосування зворотної дії закону в разі завершення особливого періоду як зміни закону, що пом'якшує чи скасовує відповідальність.

Особливий період розпочався з 17 березня 2014 р., коли було оприлюднено Указ Президента України від 17.03.2014 р. № 303/2014 «Про часткову мобілізацію», затвердженого встановленим порядком, оголошено

часткову мобілізацію, у зв'язку з чим в Україні настав особливий період.

Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (далі Закон) не визначено чіткого порядку припинення особливого періоду. Водночас, зазначеним Законом передбачено такий захід, як демобілізація – комплекс заходів, рішення про порядок і терміни проведення яких приймає Президент України, спрямованих на планомірне переведення національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на роботу і функціонування в умовах мирного часу, а Збройних Сил України, інших військових формувань, – на організацію і штати мирного часу.

Згідно зі статтею 11 зазначеного Закону, рішення про демобілізацію із внесенням його на затвердження Верховною Радою України приймає Президент України.

Указом Президента України від 26 вересня 2016 року № 411/2016 «Про звільнення в запас військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, призваних під час третьої черги часткової мобілізації відповідно до Указу Президента України від 14 січня 2015 року № 15» прийнято рішення про звільнення в запас військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, крім тих, які висловили бажання продовжувати військову службу. При цьому рішення щодо проведення демобілізації Президентом України не приймалося [119].

Вищий адміністративний суд України у постанові від 16 лютого 2015 року (справа № 800/582/14), виходячи із системного аналізу норм Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», зазначив, що закінчення періоду мобілізації не є підставою для припинення особливого періоду. Ураховуючи вищевикладене, з огляду на зміст заходів мобілізації та демобілізації, визначених Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», закінчення заходів мобілізації не припинило особливий період.

З метою юридичного визначення тривалості особливого періоду до

Верховного Суду України звернувся начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України та отримав офіційну відповідь від 13 липня 2018 року № 60-1543/0/2-18, у цьому листі Верховний Суд констатував: особливий період діє у державі починаючи від 17 березня 2014 року, після оприлюднення Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» від 17 березня 2014 року № 303/2014. Президент України відповідного рішення про переведення державних інституцій на функціонування в умовах мирного часу не приймав [132, с. 153]. Завершення заходів мобілізації не припиняє особливого періоду. Таким чином, Верховний Суд України підтримав позицію Генерального штабу Збройних Сил України, висловлену ним у листі від 20 жовтня 2016 року № 316/1/906, яким надано роз'яснення щодо тривалості дії особливого періоду.

На жаль, нормативно не визначено єдиної загальної задачі функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в особливий період. Для опанування змісту цієї єдиної загальної задачі необхідно здійснити аналіз завдання цих суб'єктів господарювання безпосередньо під час мобілізації, потім окремо в умовах воєнного стану та у воєнний час, і окремо у відбудовний період після закінчення воєнних дій. Що не зовсім правильно, оскільки, особливий період є цілісний та взаємоузгоджений державний захід, єдині мета та задачі якого повинні бути нормативно визначені. Для вирішення поставленої проблеми, нами пропонується узгодити умови, порядок та критерії переходу функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій від часу мобілізації у період дії воєнного стану та/або воєнного часу, а воєнного стану у відбудовний період після закінчення воєнних дій [132, с. 151].

Ми погоджуємося із думкою автора, що особливий період охоплюється наступною його складовою, як частково відбудовний період після закінчення

воєнних дій. Варто наголосити, що нормативно-правове регулювання відбудовного періоду на сьогодні не здійснено. Хоча, за умов визволення територій під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей є нагальна потреба у їх відбудові та повернення до належного функціонування на цих територіях органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, відновлення інфраструктури, комунального господарства для підтримання життя населення. А тому, є нагальна потреба у прийнятті Закону України «Про правовий режим відбудовного періоду», в якому визначити: завдання органам державної влади військового командування, правоохоронним органам, військовим адміністраціям, щодо здійснення заходів відбудови; основні напрямки економічної діяльності за якими буде здійснюватись відновлення; особливості правового регулювання господарської діяльності в цей період; порядок фінансування заходів; умови та порядок залучення підприємств, установ та організацій до заходів відновлювального періоду; обмеження прав і свобод громадян на цей період та інше [132, с. 151].

Проблема удосконалення організаційно-правового та політичного вектора діяльності Збройних сил України, формування надійного, патріотично спрямованого офіцерського корпусу, наближення до сучасних європейських стандартів залишається актуальним загальновійськовим, загальнодержавним завданням в умовах військових дій на теренах нашої держави. Здійснення наукового аналізу, узагальнення чинного нормативно-правового законодавства, ситуації, що склалася у зоні операції об'єднаних сил (далі – ООС), обумовили потребу у визначенні і цього поняття.

Після того, як 30 квітня антитерористична операція, що почалася в квітні 2014 року, змінилася операцією Об'єднаних сил (ООС) керівництво ЗСУ перейшло від СБУ до командувача Об'єднаних сил. Якщо АТО стримувало ворога, то мета ООС – звільнити територію України від

російських окупаційних військ та захищати територіальну цілісність країни. З початком ООС змінився формат підпорядкованості частин і підрозділів, які виконують бойові завдання на Донбасі. Якщо раніше АТО проходила під загальним керівництвом Антитерористичного центру СБУ, то в нинішніх умовах ООС проводиться під стратегічним керівництвом ГШ ЗСУ.

Це дало змогу підвищити ефективність застосування ОС у процесі операції. Великою перевагою ОС є система координації дій військових і правоохоронців, їхня співпраця з військово-цивільними адміністраціями. Адже на нас покладено не тільки суто військові завдання. ОС залучаються і до правоохоронних заходів, проводять міжнародну співпрацю, а також гуманітарні акції.

Антитерористична операція на Сході України почалася 14 квітня 2014 року. Під час цієї операції українські правоохоронці та військові стримували наступ проросійських незаконних збройних формувань, які захопили окремі райони Донецької та Луганської областей. Увесь цей час операцією керувала Служба безпеки України (СБУ), зокрема антитерористичний штаб. Однак за чотири роки конфлікт на Донбасі фактично перетворився на «гібридну війну».

Згідно з ухваленим Законом про «реінтеграцію Донбасу», антитерористичний штаб СБУ на сході замінить об'єднаний оперативний штаб Збройних сил України (об'єднані сили). Це - орган управління різними групами військ та сил ЗСУ, а також Нацполіції, Нацгвардії, ДСНС, та інших відомств, для проведення спеціальних операцій. Саме він керуватиме всіма процесами в зоні конфлікту [124].

Між режимом АТО та режимом ООС є багато спільних рис. Водночас відмінним є те, що повноваження щодо керування правоохоронцями та військовими у Донецькій та Луганській областях перейшли від СБУ до ЗСУ, очолюваного Генеральним штабом. Крім того, було введено посаду Командувача об'єднаних сил, що призначається Президентом за поданням начальника Генерального штабу, з метою організації керування всіма

підрозділами військових та правоохоронців, що забезпечують національну безпеку та здійснюють оборону, та надають відсіч збройній агресії РФ. У підпорядкуванні Командувача об'єднаних сил, який ухвалює всі рішення в зоні проведення ООС, перебуває Об'єднаний оперативний штаб ЗСУ, до якого входять ЗСУ та правоохоронні органи, що перебувають на території, де проводяться заходи із національної безпеки до виведення військ агресора. Із введенням режиму ООС було введено поняття «райони бойових дій» та «зони безпеки», що розташовані поруч із лінією розмежування.

Необхідно зазначити, що у межах території, де проводиться ООС, діє особливий порядок, що надає військовослужбовцям розширені права, а саме: вони мають право (у разі крайньої необхідності) на використання зброї та спеціальних засобів до особи, що вчинила чи вчиняє правопорушення або інші дії, які перешкоджають проведенню ООС, або намагається незаконно потрапити на територію проведення ООС.

Крім того, учасники операції також можуть затримувати і доставляти осіб до органів Нацполіції, перевіряти у громадян документи, за їхньої відсутності - затримувати на час, який потрібний для встановлення особи. Також вони матимуть право здійснювати огляд речей і транспорту, тимчасово обмежувати або забороняти рух транспорту і пішоходів на вулицях і дорогах, не допускати транспорт і громадян на окремі ділянки місцевості та об'єкти, заходити в житлові та інші приміщення, на території приміщень підприємств, установ та організацій, використовувати із службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, які належать громадянам, підприємствам, установам і організаціям [150, с. 143].

Водночас розпорядження визначає райони бойових дій. Ними вважаються території, охоплені бойовими діями уздовж лінії зіткнення, де підрозділи ЗСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів виконують бойові завдання щодо недопущення прориву противника вглиб України. Також документ перераховує населенні пункти, які входитимуть до зони безпеки, яка є прилеглою до району бойових дій [150, с. 143].

У зоні безпеки, за рішенням Командувача об'єднаних сил, можуть створюватися райони обмеженого та забороненого доступу. Допуск до району обмеженого доступу тих, хто не залучений до проведення ООС, здійснюється за рішенням Командувача об'єднаних сил, командирів оперативно-тактичних угруповань та відповідних командирів. Допуск до району забороненого доступу здійснюється за відповідними перепустками, за рішенням командувача об'єднаних сил. Допуск сторонніх осіб до такого району заборонено [150, с. 143].

Умови настання особливого порядку та надання спеціальних повноважень:

- загроза застосування засобів ураження, в тому числі ракетних військ та артилерії, реактивних систем залпового вогню та авіації;
- загроза здійснення терористичних актів і диверсій;
- рух військових колон;
- проведення заходів щодо пошуку та знищення диверсійно-розвідувальних сил (груп) (далі – ДРС та ДРГ) противника;
- проведення заходів розмінування місцевості та об'єктів;
- проведення заходів бойової та оперативної підготовки;
- проведення заходів оперативно-розшукової роботи;
- виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру;
- перевірка готовності сил і засобів об'єднаних сил до виконання завдань за призначенням;
- забезпечення безпеки переміщення та перебування вищого військово-політичного керівництва держави, представників держав-партнерів.

Згідно зі ст.12 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської» областях з метою забезпечення життєво важливих інтересів суспільства і держави під час відсічі збройної агресії у зонах безпеки, прилеглих до району бойових дій, військовослужбовці,

працівники правоохоронних органів та особи, визначені статтею 8 цього Закону, залучені до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганських областях, відповідно до Конституції та Законодавства України мають право(спеціальні повноваження) [124]: застосовувати у разі крайньої необхідності зброю і спеціальні засоби до осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення чи інші дії, що перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до виконання заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, або дії, пов'язані з несанкціонованою спробою проникнення в район здійснення зазначених заходів; затримувати і доставляти осіб, до органів Національної поліції України; перевіряти у громадян і посадових осіб документи, що посвідчують особу, а вразі відсутності документів – затримувати їх для встановлення особи; здійснювати особистий огляд громадян, огляд речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться; тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях та дорогах, не допускати транспортні засоби, громадян на окремі ділянки місцевості та об'єкти, виводити громадян з окремих ділянок місцевості та об'єктів, відбуксировувати транспортні засоби; входити (проникати) в житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать громадянам, на територію та в приміщення підприємств, установ і організацій, перевіряти транспортні засоби для виконання заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях; використовувати із службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, у тому числі спеціальні, що належать громадянам (за їхньою згодою), підприємствам, установам та організаціям, крім транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав та міжнародних організацій [124].

Що ж стосується кримінального процесу, то тут є також зміни, які пов'язані з: функціонуванням держави в особливий період соціально-політичного характеру (закони від 15.04.2014 №1207-VII, від 12.08.2014 №1631-VII, яким до КПК внесено окремий розд.IX1 «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», від 7.10.2014 №1689-VII, яким запроваджено інститут спеціального досудового розслідування, та від 15.01.2015 №119-VIII); пов'язані із забезпеченням функціонування нових суб'єктів процесуальної діяльності: Національного антикорупційного бюро, Національної поліції, Національного агентства з питань виявлення, розшуку та управління; урегульовують складні питання тимчасового вилучення майна, проведення обшуку, розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів і/або в приміщеннях судових та правоохоронних органів, функціонування прокуратури (закони від 13.05.2015 №394-VIII та від 15.07.2015 №613-VIII).

Практика досудового розслідування військових злочинів свідчить про наявність низки його істотних особливостей, що, зокрема, стосуються застосування правил територіальної підслідності, об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування, проведення слідчих та інших процесуальних дій, вручення військовослужбовцю повідомлення про підозру у випадку, коли він, вчинивши одне або декілька злочинів, вибув до іншого місця служби, в тому числі для виконання бойових завдань тощо. Такі істотні особливості обумовлюються як специфікою правового статусу військовослужбовця та порядку несення військової служби, так і умовами вчинення вказаних злочинів [77, с. 135].

Що стосується проведення досудового розслідування військових злочинів, то аналіз нормативних положень ст. 216 КПК дозволяє зробити висновок про те, що при встановленні підслідності ДБР законодавцем використано такий її вид як предметно-персональна підслідність, основними

критеріями визначення якої є родовий об'єкт, на який посягає злочин та суб'єкт протиправного діяння, а саме, його спеціальний/особливий статус [77, с. 135].

Такий підхід законодавця є не зовсім зрозумілим, оскільки нормативні положення щодо віднесення повноважень на здійснення досудового розслідування військових злочинів до компетенції ДБР викликають ряд запитань та обґрунтованих сумнівів щодо відповідності окреслених приписів КПК завданням діяльності цього органу, який фактично має забезпечувати дотримання правопорядку і дисципліни у ЗСУ. Зважаючи на ці міркування, постає абсолютно логічне запитання про те, чи має реальну можливість названий державний орган не лише якісно розслідувати військові злочини, а й пристосуватися у своїй діяльності до специфічних умов, викликаних наявністю особливого періоду в Україні. Тим більше якщо з моменту початку функціонування територіальних управлінь ДБР, тобто з 27.11.2018 у їх складі функціонував окремий відділ, на який покладалось проведення досудового розслідування військових злочинів, але такі слідчі підрозділи знаходились лише у семи містах – Києві, Львові, Хмельницькому, Полтаві, Мелітополі, Краматорську та Миколаєві, що не в повній мірі відповідало військово-адміністративному поділу країни та не дозволяло швидко здійснювати виїзди для проведення першочергових слідчих дій з метою фіксації військових злочинів, особливо на території проведення Операції об'єднаних сил [77, с. 135].

Протистояння України та самопроголошених «ДНР/ЛНР», яке з багатьох причин не носить назви «війна», залишаючись нею за змістом, ось уже більше двох років є головною проблемою не лише нашого соціуму, воно (протистояння) стало однією з «топ-тем» міжнародного політикуму. Не застосовуючи терміна «війна», вітчизняна політична еліта забезпечує собі перш за все можливість отримувати фінансову допомогу від різноманітних міжнародних організацій, у тому числі МВФ і Світового банку та подібних організацій ЄС. У вітчизняному політичному дискурсі найчастіше

застосовують назву «АТО», натомість в обговоренні проблем, так чи інакше дотичних до подій на Сході України, серед громадського загалу майже безальтернативно говорять про «війну».

Ми не можемо не зазначити, що питання введення на території України воєнного стану вже було у 2018 році. Ввечері 25 листопада 2018 року, після агресії прикордонних кораблів РФ у Керченській протоці проти кораблів ВМСУ, було скликане екстрене засідання РНБО, на якому ухвалено рішення запропонувати Президенту Порошенку ввести воєнний стан на 60 діб.

Для запровадження воєнного стану в країні спікер позачергове засідання ВРУ в понеділок 26 листопада, після чого Президент України після відповідного рішення РНБО звернувся до Верховної Ради з проханням зібратися на позачергове засідання та розглянути введення воєнного стану в Україні терміном на 60 днів [105, 134].

І вже 26 листопада 2018 року Президент підписав указ про запровадження воєнного стану строком на 60 діб.

26 листопада 2018 року Верховна Рада прийняла Рішення щодо запровадження в 10 областях України воєнного стану-це прикордонні області з РФ, невизнаним Придністров'ям, а також ті, що мають вихід до Чорного та Азовського морів — Вінницька, Донецька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Чернігівська, Херсонська, Запорізька області, внутрішні води керченської акваторії Азовського моря [17].

Вже 26 грудня 2018 року відбулася нарада РНБО за участю Президента України і воєнний стан в Україні був офіційно скасований

Із часом у світі з'явилося багато факторів, які впливають на розвиток злочинності і водночас на формування нового більш посиленого законодавства. Одним із так званих факторів можна вважати незрозумілу та неприродну появу хвороби COVID-19. На сьогодні можна виокремити поширення злочинності, спричиненої розповсюдженням COVID-19 у різних сферах життя людини, а саме [58]:

- стрімке збільшення кількості кримінально-карних порушень

санітарних правил та норм щодо запобігання інфекційним хворобам, а також масовим отруєнням (ККУ 325 ст.) [58];

- зростання шахрайств та обманів, першочергово зумовлених продажем, а також придбанням медичних засобів або засобів індивідуального захисту та продуктів харчування, а також індивідуальних речей, зокрема продажів у мережі «Інтернет» ліків від коронавірусу;

- збільшення випадків мародерства й вандалізму через недостатню охорону приміщень;

- поширення кіберзлочинності, зумовлене шахрайством у вигляді дзвінків та смс-розсилок про фінансові компенсації державою витрачених на лікування коштів або інших виплат, які мають на меті поширення паніки серед населення;

- збільшення випадків домашнього насильства у всіх можливих його проявах (сексуальне, економічне, психологічне, фізичне) [40, с.37].

Нормативне регулювання питань, пов'язаних із появою та поширенням COVID-19, а також із встановленням режиму надзвичайної ситуації та запровадженням карантину на території України, регламентується низкою нормативно-правових актів, таких як:

- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [110];

- Розпорядження КМУ «Про тимчасове обмеження перетинання державного кордону, спрямоване на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARSCoV-2» [136];

- Постанова КМУ № 211 від 11.03.2020 р. «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [110];

- Наказ МОЗ України № 663 «Про оптимізацію заходів щодо недопущення занесення й поширення на території України випадків

COVID-19» [123];

– інші нормативно-правові акти України.

Режим надзвичайної ситуації через поширення коронавірусу в Україні вже ввели у багатьох областях України починаючи з 2020 року. Кожного дня у світі фіксуються тисячі подій, при яких відбувається порушення нормальних умов життя і діяльності людей і які можуть призвести або призводять загибелі людей та/або до значних матеріальних втрат. Такі події називаються *надзвичайними ситуаціями*. Засоби масової інформації, як правило, привертають увагу громадськості до надзвичайних ситуацій, особливо коли вони пов'язані з життям відомих особистостей, призвели або можуть призвести до великої кількості жертв, становлять загрозу нормальному життю і діяльності груп людей, цілих регіонів чи навіть країн. Майже жодне газетне видання, жоден випуск радіо або телевізійних новин не виходить без таких повідомлень [100].

До загальних ознак надзвичайної ситуації відносяться: наявність або загроза загибелі людей чи значне погіршення їх умов та життєдіяльності; заподіяння економічних збитків; істотне погіршення стану довкілля. До надзвичайних ситуацій, як правило, призводять аварії, катастрофи, стихійні лиха та інші події, такі, як епідемії, терористичні акти, збройні конфлікти тощо. Аварії поділяються на дві категорії: - до I категорії належать аварії, внаслідок яких: загинуло 5 чи травмовано 10 і більше осіб; стався викид отруйних, радіоактивних, небезпечних речовин за санітарно-захисну зону підприємства; збільшилась концентрація забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі більш як у 10 разів; зруйновано будівлі, споруди чи основні конструкції об'єкта, що створило загрозу для життя і здоров'я працівників підприємства чи населення;

- до II категорії належать аварії, внаслідок яких: загинуло до 5 чи травмовано від 4 до 10 осіб; зруйновано будівлі, споруди чи основні конструкції об'єкта, що створило загрозу для життя і здоров'я працівників цеху, ділянки (враховуються цех, ділянка з чисельністю працівників 100 осіб і

більше) [100].

Надзвичайні ситуації мають різні масштаби *за кількістю жертв, кількістю людей*, що стали хворими чи каліками, кількістю людей, яким завдано моральної шкоди, за розмірами економічних збитків, площею території, на якій вони розвивались, тощо. Так, можна говорити про наступний поділ на: індивідуальні надзвичайні ситуації, коли виникає загроза для порушення життєдіяльності лише однієї особи; надзвичайні ситуації рівня мікроколективу, тобто коли загроза їх виникнення чи розповсюдження наслідків стосується сім'ї, виробничої бригади, пасажирів одного купе тощо; надзвичайні ситуації рівня колективу; надзвичайні ситуації рівня макроколективу; надзвичайні ситуації для жителів міста, району; надзвичайні ситуації для населення області; надзвичайні ситуації для населення країни; надзвичайні ситуації для жителів континенту; надзвичайні ситуації для всього людства [100].

Класифікацій надзвичайних ситуацій *за їх масштабом* найчастіше використовують територіальний принцип, за яким надзвичайні ситуації поділяють на: локальні; місцеві; регіональні; загальнодержавні (національні); континентальні; глобальні [100].

Класифікацію надзвичайних ситуацій *за характером походження* подій, котрі зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій на території України, розрізняє чотири класи надзвичайних ситуацій: техногенного; природного; соціально-політичного; військового характеру [100].

Так, надзвичайні ситуації техногенного характеру - це транспортні аварії (катастрофи), пожежі, неспровоковані вибухи чи їх загроза, аварії з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптове руйнування споруд та будівель, аварії на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічні аварії на греблях, дамбах тощо [100].

Надзвичайні ситуації природного характеру - це небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні морські та прісноводні явища, деградація ґрунтів

чи надр, природні пожежі, зміна стану повітряного басейну, інфекційна захворюваність людей, сільськогосподарських тварин, масове ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміна стану водних ресурсів та біосфери тощо [100].

Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру - це ситуації, пов'язані з протиправними діями терористичного та антиконституційногоспрямування: здійснення або реальна загроза терористичного акту (збройний напад, захоплення і затримання важливих об'єктів, ядерних установок і матеріалів, систем зв'язку та телекомунікацій, напад чи замах на екіпаж повітряного чи морського судна), викрадення (спроба викрадення) чи знищення суден, встановлення вибухових пристроїв у громадських місцях, викрадення або захоплення зброї, виявлення застарілих боєприпасів тощо [100].

Надзвичайні ситуації воєнного характеру - це ситуації, пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, сильнодіючих отруйних речовин, токсичних відходів, нафтопродуктів, транспортних та інженерних комунікацій тощо [100].

Класифікацію надзвичайних ситуацій *в залежності від небезпек*: біологічна небезпека, хімічна небезпека, вибухопожежна небезпека, радіаційна небезпека.

Тільки Україні прийшла в себе після епідемії коронавірусу, як перед нею постали нові виклики, що пов'язані із вторгненням Росії на територію України. Так, Верховна Рада України підтримала запровадження надзвичайного стану на всій території України (крім Луганської та Донецької областей) з 00:00 год 24 лютого 2022 року строком на 30 діб до 00:00 год 25 березня 2022 року. Обмеження в різних регіонах могли відрізнятися, залежно від ситуації. Так, під надзвичайним станом розуміють особливий правовий

режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства. Він передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [136].

24 лютого, депутати Верховної Ради проголосували за введення в Україні воєнного стану, після чого відповідний указ підписав президент Володимир Зеленський. Згідно з Указом, воєнний стан запроваджується з 5:30 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [107].

У 2014 р. Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено розділом IX-1. Згідно з Законом від 12.08.2014 р. № 1631-VII «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», він називався «Особливий режим досудового розслідування воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» і складався з однієї ст. 615 КПК України, якою було передбачено, що в місцевостях, де діє воєнний чи надзвичайний стан або антитерористична операція, повноваження слідчого судді, визначені КПК України, а також щодо обрання запобіжного

заходу на строк до 30 днів передаються прокурору. Проте це стосувалося кримінальних проваджень лише щодо виключного переліку злочинів. Згодом назва цього розділу кілька разів змінювалась [22].

Так, Законом України від 27.04.2021 р. №1422-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку зі здійсненням спеціального досудового розслідування» його назва була доповнена: «Особливий режим досудового розслідування воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях». Саме так він називався на момент 24 лютого [22].

Після початку війни назва розділу була ще кілька разів змінена, а сам він суттєво доповнений. Зокрема, за Законом України від 15.03.2022 р. №2125-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» його назва стала звучати так: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України», а текст було доповнено ст. 616 КПК України [59].

І найбільш суттєві зміни відбулися з прийняттям Закону України від 14.04.2022 р. №2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», яким була закріплена остаточна назва розділу «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». До того ж, було суттєво доповнено ст. 615 та додано ст. 615-1 КПК про що ми будемо досліджувати у

подальших підрозділах.

1.2. Стан та методологія наукових досліджень щодо здійснення кримінального провадження які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом

Враховуючи, що тема достатньо нова і буде актуальною ще декілька років, а можливо і десятки років ми хотіли звернути особливу увагу на дослідження молоді дослідниці Г. К. Тетерятник з її комплексною монографією «Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи» (2021 рік) в якій досліджено комплексний аналіз комплексно досліджені теоретико-методологічні засади, правове регулювання та праксеологічні основи кримінального провадження, провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Авторкою запропоновані та охарактеризовані елементи концептуальних основ кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, запропонована теоретична модель правового режиму та тринітарно-синергетична модель кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, визначені фактори-детермінанти особливостей кримінального провадження в екстраординарних умовах та їх вплив на окремі інститути кримінального процесу, досліджена специфіка досудового розслідування та судового провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Розроблені науково-обґрунтовані пропозиції із удосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

На монографічному рівні комплексно досліджено питання здійснення досудового розслідування в умовах надзвичайних правових режимів є дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук О. В. Лазукової «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення Антитерористичної

операції» (Харків, 2018 р.). особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції, розробку нормативної моделі досудового розслідування в умовах НПР, визначені авторкою особливості проведення СРД, застосування окремих ЗЗКП, запропонованої доктринальної моделі відновлення матеріалів кримінального провадження тощо [65, с. 37; 66, с.121].

У дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук О. В. Сачка «Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження» (2019 р.) автор на підставі емпіричних даних виділені наступні: відсутність законів про соціальний та правовий захист цивільних полонених (заручників); відсутність забезпечення предмету відання військових прокурорів та юридичної визначеності їх діяльності, прийняття неякісних підзаконних нормативних актів; відсутність на законодавчому рівні можливості виконання функції захисту та надання правничої допомоги будь-яким фахівцям у галузі права, які за законом не підлягають відводу від участі в конкретному кримінальному провадженні, забезпечення верховенства права, дотримання міжнародного правового акту «Принципи і первинні положення ООН, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя», обмеженість регламентації цілого інституту однією статтею КПК України. Окрема увага у роботі приділена питанням реалізації функцій прокурора у зазначених видах проваджень, пропозиціям щодо розширення повноважень детективів, військової розвідки та контррозвідки, а також повноважень дізнавачів, з правом проведення невідкладних СРД, командирам військових частин чи уповноваженим ним особам на провадження службових чи технічних розслідувань, а також створення інституту юридичних повірених [141, с. 231].

У дисертації «Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому

розслідуванні» (2018 р.) І. В. Рогатюк торкається питань кримінальної процесуальної діяльності прокурора в особливому режимі досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції [135, с. 409]. Зокрема, автор доходить висновку, що «... саме прокурор у вказаних обставинах наділений виключними, дискреційними повноваженнями для здійснення кримінальної процесуальної діяльності. При цьому механізм реалізації деяких із них, зокрема при наданні згоди на проведення процесуальних дій, передбачених ст. 615 КПК України, потребує удосконалення шляхом внесення змін до кримінального процесуального законодавства» [135, с.410.]

У роботі Р. М. Дударця «Розслідування створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань» (2019 р.) досліджено специфіку проведення невідкладних СРД у кримінальних провадженнях про створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань на території Донецької та Луганської областей та розроблені відповідні рекомендації організаційного і тактичного характеру щодо організації і проведення цих СРД. Крім того, науковцем пропонується внести доповнення до статті 615 КПК України та розділ IX-1 КПК України ст. 616 «Процесуальні дії під час кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану, у районі проведення антитерористичної операції або операції об'єднаних сил», у якій унормувати особливості проведення процесуальних дій в зазначених умовах. Сформульовані пропозиції щодо внесення змін і доповнень до інших норм КПК України задля оптимізації розслідування не лише створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а й розслідування інших видів злочинів [35, с.107].

Низку питань щодо проблем досудового конфлікту в районі проведення АТО, процесуального керівництва, діяльності військового прокурора в умовах збройного конфлікту розглянуто у циклі статей М. С. Туркота [151;152;153;154].

Г. А. Мамедов також звертає увагу на особливості прокурорської

діяльності на окупованих територіях: організаційно-функціональні особливості роботи прокуратури, ризики та особливості збирання доказів та інших матеріалів кримінального провадження, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, особливості забезпечення майнових прав суб'єктів кримінального процесу [81, с. 137].

Вагомий внесок у розвиток науки кримінального процесу і криміналістики з позиції здійснення досудового розслідування, зроблено: Ю.П.Аленіним, В.Д.Басаєм, В.І. Галаганом, І.В.Головюк, В.Г. Гончаренком, Г.П. Власовою, Н.І. Клименко, В.В. Коваленко, П.Ю. Кравчуком, В.В. Крутовим, Л.М. Лобойком, Є.Д. Лук'янчиковим, В.Т. Маляренком, О.І. Мотляхом, В.В. Назаровим, Д.Й. Никифорчуком, В.Т. Нором, О.І. Пашиніним, С.В. Сліньком, В.М. Стратоновим, О.С.Тарасенком, Г.К.Тетерятник, О.Ю.Татаровим, В.М. Тertiшником, М.О. Тимошенко, Л.Д. Удаловою, П.В. Цимбалом, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітьком та іншими вченими. Загальні положення досудового провадження стали предметом наукового пошуку: Ю.Ю. Бражника, О.А. Вакуліка, В.В. Павловського, Ж.Л. Рибалко, О.А. Трофімцевої.

Звичайно, ми ні в якому випадку не применшуємо роль і інших авторів, які частково чи дотично працювали над заявленою проблематикою, серед них багато праць відомих вчених, серед яких: Скакун О. Ф., Соколова І. О., Спаський А. С., Давидов Д. О., Кузніченко О. С., Кузніченко С. О., Кузніченко С. О., Голуб В. О., Стефанчук Р. О., Кузніченко С. О., Янчук А. О., Мінка Т. П., Комарницький В. М., Басов А. В., Філіпенко А. С., Магда С. О., Харченко Н. П., Маковська О. В., Мацюк В. В., Славко А. С., Лазур Я. В., Лазукова О. В., Сачко О. В., Рогатюк І. В., Трофименко В. М., Дударець Р. М., Гайова Г. О., Лисенков М. О., Туркот М. С., Ганова Г. О., Мамедов Г. А., Кузніченко О. С. та інші. [32; 62; 143; 149; 90; 48; 10; 171; 79; 174; 80; 84; 144; 67; 68; 69; 70;71;141; 135; 150; 92; 24; 74]

Таким чином, слід констатувати, що на сьогодні здійснення кримінального провадження, пов'язані з особливим періодом, надзвичайними

ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом є відносно новим напрямом наукових досліджень. Ми погоджуємося із думкою Г. К. Тетерятник, що з одного боку, це обумовлено тим, що до 2014 року наша держава у період незалежності фактично не стикалася із реальними ризиками, які обумовлюють введення надзвичайних правових режимів, що відповідно обумовлювало також і відсутність належної емпіричної бази для дослідження проблематики. З іншого, тим фактом, що дослідження питань, пов'язаних із таким режимом провадження відноситься до площини міждисциплінарних, що ускладнює наукові пошуки у межах лише науки кримінального процесу.

Проведений аналіз сучасних наукових досліджень цієї проблематики демонструє поступове зростання наукового інтересу та примноження робіт, пов'язаних із питаннями кримінального провадження в під час дії особливого періоду, наявності надзвичайних ситуацій, надзвичайним та воєнним станом.. Втім, найбільша увага дотепер приділена лише окремим питанням стадії досудового розслідування, повноваженням прокурора тощо.

В даному підрозділі заявлено про методологічне підґрунтя тому ми вважаємо, що важливо, розуміти головну мету методології і ми цілком погоджуємося із даним твердженням, це що є вивчення та застосування принципів, підходів, методів, методик, способів (прийомів), за допомогою яких на теоретичному рівні можливо здобути нові знання, а на емпіричному практично перетворити дійсність. Змістовне розуміння методології виходить з того, що в ній реалізується інструментальна, пошукова функція [26].

Науковці розглядають термін «методологія» як сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, які застосовуються в процесі наукового пізнання й практичної діяльності для досягнення визначеної мети [172, с. 374]; інтегральне явище, «звід законів» наукового пізнання, який об'єднує низку компонентів: світорозуміння й фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони і категорії, загальні та конкретні наукові методи.

До основних функцій методології відносять: отримання нового знання

та подання цього знання у вигляді понять, критеріїв, законів, теорій, гіпотез; організація використання нових знань у практичній діяльності [24, с. 104].

Стосовно методології дослідження криміналістичної характеристики та особливостей розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності варто також зауважити наступне. Як вірно помічає І. І. Когутич [45, с. 219], існує далеко не єдиний підхід науковців до поняття методології. Оскільки інші автори під методологією розуміють більше філософську, світоглядну сторону; другі – ототожнюють методологію з діалектикою, або історичним матеріалізмом [186, с. 5], або загальнотеоретичними проблемами будь-якої науки [193, с. 135]; треті – вважають, що методологія є самостійною галуззю наукового знання, яка виходить за рамки філософського аналізу [193, с. 156-157]; нарешті четверті взагалі і дещо вже безапеляційно заперечують методологію [46, с. 8].

Таким чином, методологією в науковій літературі вважають концептуальне викладення мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [60, с. 161; 178, с. 79].

Крім того, слід зазначити, що методологія виконує такі функції:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів і явищ;
- передбачає особливий шлях, за допомогою якого може бути досягнуто науково-дослідну мету;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, що ґрунтується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [178, с. 78–79].

Як справедливо наголошує Райнгольд Циппеліус: «Метод у науці позначає спосіб раціонального, зрозумілого і, отже, контрольованого пошуку відповідей на ще не вирішені питання» [180, с. 3].

Перехід від емпіричного до теоретичного рівня – це перехід від фактів до теорії. На цьому шляху широко використовуються методи індукції і дедукції. Індукція – перехід від знання окремих фактів до знання загального, коли висновки про загальні властивості предметів якогось класу робляться на основі дослідження окремих фактів. До класу індуктивних висновків належить також міркування за аналогією. Але якщо індукція – перехід від знання про окреме до загального знання, то аналогія – перехід від знання одного об'єкта (системи) до знання іншого об'єкта (системи). До індуктивного методу належить і метод модельної екстраполяції, тобто перенесення знань, отриманих під час вивчення моделі, на сам об'єкт з використанням коефіцієнта подібності моделі й об'єкта за різними параметрами. Дедукція – метод переходу від загальних положень до часткових, інакше кажучи, – це виведення за правилами логіки нових істин з істин уже відомих [53, с. 564].

Крім того, дослідження з юридичних наук, має базуватись на трьох засадах (складових): 1) законодавчо-нормативна (підібрати, систематизувати, вивчити і проаналізувати всі нормативно-правові акти за досліджуваною темою); 2) практична (передбачає вивчення досвіду застосування норм права в правовідносинах на практиці); 3) теоретична (вивчити і проаналізувати відповідні наукові джерела) [53, с. 560].

У нашому дисертаційному дослідженні ми використовували о комплекс загально-наукових та спеціальних методів. Зокрема, методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) дозволили детально з'ясувати зміст розглядуваних питань з метою уточнення і поглиблення їх розуміння, у тому числі надав можливість встановити сутність і виявити логічну структуру поняття «взаємодія» та інших суміжних понять.

З огляду на те, що діалектичний метод пізнання традиційно є способом

вирішення проблем, які тісно пов'язані з парністю та полярністю діалектичних категорій, шляхом установлення протилежностей, аналізу й розмежування, синтезу їх в одне ціле, розкриття становлення відповідних структур, специфічних тенденцій їх розвитку [15, с. 161], цей метод покладено в основу під час вивчення всіх питань дисертаційного дослідження в динаміці, що надало можливість виявити їх взаємозумовленість і системність взаємозв'язків.

Описово-аналітичний метод став у нагоді для тлумачення правових категорій, формулювання дефініцій і окреслення повноважень слідчого, прокурора та суду у кримінальному провадженні. Спеціально-правові методи, передусім порівняльно-правовий, використано під час співставлення наукових досліджень та концепцій, поглядів вчених щодо поняття та ознак взаємодії у кримінальному провадженні, а також застосовано у ході аналізу чинного КПК України та інших нормативно-правових актів.

Оскільки системно-структурний метод у наукових дослідженнях розглядають як певну сукупність загальнонаукових методологічних принципів, підходів і прийомів вивчення та конструювання правових явищ як систем, цей метод слугував при побудові класифікацій та виокремленні ознак досліджуваного предмету, під час вироблення механізмів взаємодії слідчого, прокурора, адвоката та суду на стадії досудового розслідування та під час судового розгляду кримінального провадження. Конкретно-соціологічний метод дав змогу вивчити погляди та позиції слідчих, прокурорів, адвокатів та суддів з питань, що досліджувалися, слугував визначенню та розв'язанню окремих теоретичних і практичних проблем, формулюванню рекомендацій щодо підвищення ефективності взаємодії слідчого прокурора, адвоката та суду у кримінальному провадженні. Статистичний метод використовувався для узагальнення результатів опитування та вивчення матеріалів кримінальних проваджень і наглядових проваджень за ними, обґрунтування теоретичних положень роботи статистичними даними. Методи моделювання та прогнозування застосовано під час розроблення пропозицій щодо

вдосконалення окремих положень чинного законодавства та формування висновків до розділів і загальних висновків у роботі.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що методологія дослідження здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів включає в себе комплекс методів, принципів, методик, способів дослідницької діяльності в цій галузі, в основі якого лежить діалектичний метод пізнання процесів та явищ у взаємозв'язку та взаємодії, головними принципами якого є комплексність та системність. Власне процедура та методи, що використовуються при здійсненні кримінального провадження у мовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, визначаються переважно залежно від етапу його проведення.

1.3. Проблеми взаємодії правоохоронних та інших органів, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, скоєні під час дії особливого періоду, наявності надзвичайних ситуацій, надзвичайним та воєнним станом

В попередньому розділі ми вже зазначали, що протягом декількох років Україна знаходиться в умовах тотальної війни в боротьбі за збереження своїх національних інтересів і культурних цінностей. Боротися зі свавіллям РФ було б неможливо без проведення певних заходів. Одним із таких заходів можна назвати, починаючи з 2014 року, антитерористичну операцію (далі – АТО), потім операція об'єднаних сил (далі – ООС), COVID-19 і вже наразі під час воєнних дій та території України. Всі ці періоди об'єднує одна спільна проблема-це проблема швидкої комунікації, розуміння як діяти у відповідній ситуації та ефективної взаємодії. Ситуація ускладнюється тим, що різні ситуації, різна мета, завдання, способи реалізації породжують певні труднощі у взаємодії між різними органами або суб'єктами.

Ми вважаємо, що правильна організація взаємодії відповідних

правоохоронних, державних органів та всіх інших суб'єктів, які беруть участь у розслідуванні кримінальних правопорушень або інших заходах. Динаміка, скоєння відносно нових видів кримінальних правопорушень у певні особливі періоди, а даному випадку, що пов'язані з провадженнями в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів включає вказаній проблематиці не приділяється належної уваги. Це, у свою чергу, обумовлено тим, що в наша країна, починаючи з 2014 року постійно була змушена, готуватися до вимушених першочергових дій, пов'язані із збереженням територіальної цілісності.

Тому в сучасних умовах ефективність діяльності слідчого по виявленню, розкриттю, розслідуванню й попередженню злочинів не повинна обмежуватися лише взаємодією поліції з іншими підрозділами МВС, а і належно узгоджуватися з діяльністю органів НАБУ, ДБР, СБУ, прокуратурою та іншими державними органами. На сьогоднішній день необхідне удосконалення “взаємодії” між усіма правоохоронними та контролюючими органами. Робота в цьому напрямку повинна розглядатися як одне з пріоритетних завдань державних органів у даний час і на перспективу.

Але, тим не менше, аналізуючи теоретично-правові погляди багатьох науковців, взаємодія – це одна з основних філософських категорій, яка відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість, зміну стану або взаємоперехід. Взаємодія є видом прямого чи опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення, зв'язку [101, с. 253].

Процесуальні, організаційні та психологічні питання взаємодії окремих суб'єктів кримінальних процесуальних відносин розглядалися у працях С. Є. Абламського, О. М. Бандурки, В. Д. Берназ, Г. Ю. Бондар, Г. П. Власової, А. Ф. Волобуєва, О. О. Волобуєвої, В. І. Галагана, М. Б. Головка, В. В. Голубєва, І. М. Гуткіна, В. С. Зеленецького, В. В. Іванова, І. В. Канфуї, О. В. Керевича, В. В. Ковальова, А. М. Ларіна, В. Б. Мазана, В. В. Малюги, О. І. Мотляха, А. А. Патики, В. В. Пивоварова, С. В. Слинська, О. В.

Старченка, С. М. Стахівського, А. В. Столітнього, В. В. Тищенка, С. В. Тищенка, І. В. Озерського, В. В. Топчія, В. М. Федченка, Л. О. Фещенко, П. В. Цимбала, Ю. М. Черноус, Л. Д. Удалової, Г. О. Усатого, Л. І. Щербиної, А. М. Юрченко, В. М. Юрчишина, О. О. Юхна та ін.

Термін «взаємодія» в Кримінально-процесуальному Кодексі України [59] відсутній, але він вживається в законах України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст.4 п.7, ст.7), Наказ від 09.02.2015 року № 5/156/230/75/94 «Про взаємодію органів прокуратури з органами, які беруть участь в антитерористичних заходах на території Донецької та Луганської областей», Інструкція затверджена наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 року «З організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України», Наказ МВС України № 575 від 07.07.2017 р. з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідування.

Як термін так і саме поняття «взаємодія» відрізняються від таких близьких за значенням понять як «взаємозв'язок», «узгоджені дії», «координація», «сприяння», «виконання доручень і вказівок», «надання допомоги» тощо, зміст яких роз'яснюється у відповідних правових нормах або витікають із нього. В криміналістичній літературі існують різноманітні визначення терміну «взаємодія». Наприклад, під взаємодією одні автори розуміють – об'єднання зусиль слідчого з іншими правоохоронними органами для узгоджених дій і досягнення загальної мети розкриття і розслідування злочинів, яке здійснюється у формах, передбачених законом, відомчими правовими актами або вироблених (напрацьованих) практикою [54, с.443]. Інші автори трактують «взаємодію» як «узгоджену за метою, місцем і часом діяльність як слідчого, так і органів дізнання, які забезпечують ефективну розстановку сил, комплексне використання методів і засобів» [63, с.677].

Криміналістика вивчає «взаємодію» згідно зі своїм предметом

дослідження – під кутом зору закономірностей слідоутворення (у широкому розумінні), виявлення, фіксації, дослідження слідів злочинця, використання їх у процесі доказування у кримінальних справах. Завдання криміналістики у даному випадку полягає у тому, яким чином побудувати взаємодію правоохоронних органів, щоб забезпечити найбільш повне і ефективне виявлення і використання слідів злочинця у процесі доказування [54, с.225].

Взаємодія слідчих, органів дізнання і оперативно-розшукових органів є необхідною умовою для виявлення та розкриття кримінальних правопорушень в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів. Дослідження матеріалів практики дало можливість виділити декілька видів взаємодії правоохоронних, контролюючих та інших державних органів у боротьбі зі злочинністю, які ми висвітлимо пізніше.

А. В. Белоконь поділяє взаємодію на: 1) нормативно-правову, яка є обов'язковою у зв'язку з виданням відповідних нормативно-правових актів, які зобов'язують органи виконавчої влади або їх підрозділи до взаємодії та встановлюють компетенцію відповідних органів у правовідносинах, що стосуються взаємодії, при цьому також нормативними актами визначається порядок їх взаємодії; 2) статусну, яка здійснюється у результаті реалізації органом виконавчої влади або їх підрозділами своїх повноважень, при цьому неможливість самостійно реалізувати свої повноваження спонукає орган виконавчої влади до взаємодії з іншими органами виконавчої влади або його підрозділами [13, с. 198].

Власова (Цимбал) Г. П. у своїй роботі «Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів» (2005 рік) під взаємодією розуміє, що саме поняття взаємодії, яким означається узгоджена в межах своєї компетенції діяльність (у розумінні співпраця) правоохоронних, контролюючих і інших державних органів, спрямована на досягнення загальної мети із застосуванням відповідних теоретичних знань, засобів і методів для виявлення, розкриття і розслідування злочинів у сфері оподаткування [179, с. 175]. У роботі О. В. Старченка «Місце та роль

зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності» (2006 рік) розглянуто питання взаємодії слідчого з потерпілим, особою, яка притягується до кримінальної відповідальності, захисником, законними представниками, цивільним позивачем і відповідачем, прокурором, суддею. Цей науковець вважав взаємодію видом взаємопов'язаності слідчого та інших суб'єктів, яка передбачає діяльність різних ланок (елементів) декількох соціальних організаційних систем та полягає в узгодженні й координації притаманних їм форм діяльності, сумісному використанні сил, прийомів і методів, спільній участі в розробленні та здійсненні комплексних заходів, спрямованих на одночасне розв'язання задач, що виникають під час процесуальної діяльності слідчого, та власних соціальних завдань [147, с. 41]

Проблеми взаємодії слідчого з особами, які володіють спеціальними знаннями, висвітлені у наукових працях О. О. Волобуєвої «Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин» (2006 рік) Зокрема, за визначенням О. О. Волобуєвої взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин, – це така, що ґрунтується на законі, спільна, узгоджена діяльність слідчого і фахівців, у процесі якої фахівці, застосовуючи свої спеціальні знання і навички, доцільно використовуючи засоби та методи своєї діяльності, сприяють слідчому у виявленні, фіксації та дослідженні джерел доказової інформації, для швидкого розкриття та якісного розслідування злочину взагалі і встановлення особи, яка скоїла злочин. Також вчена звернула увагу на те, що взаємодія відбувається там, де є потреба у вирішенні спільних завдань [23, с. 22].

У дисертації В. В. Ковальова «Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України» (2007 рік). однією з ознак взаємодії визначив рівність і незалежність суб'єктів в організаційному підпорядкуванні, а також наголосив на тому, що взаємодія проявляється насамперед у консолідації сил і засобів взаємодіючих суб'єктів для досягнення єдиної мети. Загалом під взаємодією слідчого з працівниками експертної служби МВС України науковець запропонував розуміти засновану

на нормах закону та підзаконних нормативних актах спільну діяльність не підпорядкованих організаційно суб'єктів з відмінною компетенцією та спеціалізацією, узгоджену за часом, місцем, засобами і методами реалізації для вирішення конкретних завдань, що зумовлюються характером слідчої ситуації, для розв'язання якої вона здійснюється, з метою розкриття та розслідування злочинів, встановлення об'єктивної істини та забезпечення правильного застосування закону [44, с. 24].

Кримінальну процесуальну діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді у досудовому кримінальному провадженні досліджував І. В. Канфуї у роботі «Правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді в досудовому кримінальному судочинстві» (2017 рік). Дослідником зроблено аналіз обсягів повноважень слідчого, прокурора та слідчого судді у досудовому кримінальному провадженні й обґрунтовано положення про те, що діяльність зазначених суб'єктів може бути ефективною лише за наявності системи взаємного контролю та чіткого розмежування функцій і повноважень, дотримання меж яких має гарантувати дієва система противаг, стримувань та компенсаторів [42, с.40-41].

Аналізуючи термін «взаємодія», який найбільш часто використовують в теорії і практиці, дали змогу виділити нам такі основні його ознаки:

- взаємодія – це діяльність;
- обов'язкова наявність декількох (не менше двох) суб'єктів взаємодії;
- погодженість заходів за спільною метою, місцем, часом, методами;
- спрямованість функціонування взаємодіючих суб'єктів;
- наявність нормативної (правової) бази взаємодії;
- становище, яке обіймають суб'єкти взаємодії в ієрархії системи;
- зміст завдань, які виконуються суб'єктами взаємодії;
- спільна діяльність, яка полягає у: інформуванні правоохоронними органами один одного про виявлені ними в процесі здійснення своїх функцій причини та умови, що сприяють злочинам та іншим правопорушенням, погоджене визначення переліку інформації, оперативний обмін якою та

використання може сприяти своєчасному вжиттю заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням;

- спільне вивчення проблем профілактики кримінальних правопорушень і розробка пропозицій та заходів щодо їх вирішення;

- підготовка та внесення до відповідних інстанцій, міністерств і відомств спільних пропозицій про усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень [81].

Тож, якщо говорити про ті нормативно-правові акти, які є наявними у заявленій проблематиці, досудового розслідування в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів є та невелика кількість документів, які в повній мірі не дозволять зрозуміло та якісно взаємодіяти, що породжує певні непорозуміння та інколи правові конфузи у правовій діяльності. Тож їх перелік виглядає на сьогоднішній день ось так:

- 1) Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 року № 47-р «Про встановлення режимів підвищеної готовності та надзвичайної ситуації»;

- 2) Інструкція про порядок внесення відомостей до ЄРДР про вчинення терористичних актів на підконтрольній державній владі України території на лінії розмежування у районі проведення АТО, організації діяльності слідчо- оперативних груп та проведення слідчих (розшукових) дій, затверджена спільним наказом прокурора Луганської області, начальника ГУНП в Луганській області, начальника Управління СБУ в Луганській області, начальника Луганського зонального відділу ВСП у ЗСУ від 03.11.2016 (з архіву);

- 3) Наказ від 09.02.2015 року № 5/156/230/75/94 «Про взаємодію органів прокуратури з органами, які беруть участь в антитерористичних заходах на території Донецької та Луганської областей»;

- 4) Інструкція затвердженої наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 року щодо організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України;

5) Інструкція затверджена наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 щодо організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні;

6) Постанова КМУ № 223 від 14.03.2018. План реагування на надзвичайні ситуації державного рівня;

7) План запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 1002-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/зЪош/20937-17#Text>

8) Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Закон України № 2268-УІІ від 18.01.2018 р.

9) Положення про Об'єднаний центр з координації пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, затверджене наказом СБУ, Міноборони та МВС № 573/152/252 від 08.04.2019.

10) Наказ № 126 від 05.03. 2020 року «Про затвердження Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора»;

11) Наказ №356 від 20.12.2017 року «Про затвердження Положення про Головну військову прокуратуру Генеральної прокуратури України»;

12) Наказ №370 від 22.11.2021 року «Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері»

Так, до прикладу, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 року № 47-р з метою координації дій державних органів, спрямованих на забезпечення захисту населення, територій та майна, функціонування єдиної державної системи цивільного захисту для подолання

наслідків надзвичайної ситуації державного рівня соціального та воєнного характеру, яку спричинили загострення ситуації на деяких територіях України, загроза вчинення терористичних актів, та відповідно до статті 14 Кодексу цивільного захисту України, на території Донецької та Луганської області було встановлено режим надзвичайної ситуації, а на іншій території держави, відповідно до ст. 13 КЦЗУ України запроваджено режим підвищеної готовності. Водночас, 13 квітня 2014 року було розпочато АТО.

Досліджуючи воєнний стан, учені виділяють такі його особливі риси:

- особливі повноваження, тобто особливі права, які надаються органам виконавчої влади, військовому командуванню, органам місцевого самоврядування щодо повноважень, встановлених їм законодавством для мирного часу і створює необхідні умови для здійснення наданих їм цих особливих повноважень, а також концентрації необхідних ресурсів для забезпечення оборони держави;

- особливі повноваження, тобто особливі права, які надаються органам виконавчої влади, військовому командуванню, органам місцевого самоврядування щодо повноважень, встановлених їм законодавством для мирного часу і створює необхідні умови для здійснення наданих їм цих особливих повноважень, а також концентрації необхідних ресурсів для забезпечення оборони держави;

- особливі повноваження органам державної влади, військовому командуванню, органам місцевого самоврядування потрібні для відвернення загрози або відсічі збройної агресії проти України;

- уведення правового режиму воєнного стану не означає оголошення війни, це відповідь на існуючу загрозу суверенітету і територіальній цілісності та на збройну агресію;

- уведення правового режиму воєнного стану передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень;

введення воєнного стану державою, яка стала жертвою агресора, не буде перешкоджати наданню їй військової й інших видів допомоги;

- з уведенням правового режиму воєнного стану (наряду з мобілізацією) у державі настає особливий період.

Так, АТО проводилася до 30 квітня 2018 року. Указом Президенту України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну анти-терористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» № 116/ 2018 АТО була переформатована у широкомасштабну АТО (саме рішення додано для службового користування). Крім того, з цієї дати відповідно до ЗУ «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» № 2268-УІІ від 18.01.2018 р. була розпочата ООС [128].

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях : Указ Президента України від 30.04.2018 р. № 116/ 2018 [128].

Розглянемо окремі питання введення пов'язані із розподілом повноважень між державними органами та посадовими особами, які здійснюють функції із державного управління в умовах воєнного стану, АТО, широкомасштабної АТО та ООС. Відповідно до ст. 11 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом», рішення щодо проведення антитерористичної операції приймається залежно від ступеня суспільної небезпеки терористичного акту керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України за письмовим дозволом Голови Служби безпеки України або керівником координаційної групи відповідного регіонального органу Служби безпеки України за письмовим дозволом керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України, погодженим з Головою Служби безпеки України. Про рішення щодо проведення антитерористичної операції негайно інформується Президент України.

Антитерористичним центром при Службі безпеки України антитерористична операція проводиться в разі, коли: терористичний акт загрожує загибеллю багатьох людей чи іншими серйозними наслідками або якщо його вчинено одночасно на території кількох областей, районів чи міст; ситуація, пов'язана із вчиненням або загрозою вчинення терористичного акту, є невизначеною щодо причин та обставин її виникнення і подальшого розвитку; вчинення терористичного акту зачіпає міжнародні інтереси України та її відносини з іноземними державами; реагування на вчинення дій з ознаками терористичного акту належить до компетенції різних правоохоронних та інших органів виконавчої влади; очевидною є неможливість відвернення або припинення терористичного акту силами правоохоронних та місцевих органів виконавчої влади окремого регіону.

В інших випадках антитерористична операція проводиться за погодженням з керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України самостійно координаційною групою відповідного регіонального органу Служби безпеки України або органом виконавчої влади відповідно до їх компетенції».

А відповідно до ст. 12 цього закону, для безпосереднього управління конкретною антитерористичною операцією та керівництва силами і засобами, які залучаються до здійснення антитерористичних заходів, утворюється оперативний штаб, очолюваний керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України (координаційної групи відповідного регіонального органу Служби безпеки України) або особою, яка його заміщує, першим заступником чи заступником керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України [106].

Відповідно до ст. 11 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» Президент України здійснює загальне керівництво запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану та здійснює стратегічне керівництво ЗСУ, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами через Генеральний штаб ЗСУ (п. п. 1,4).

Під час запровадження режиму воєнного стану можуть утворюватися військові адміністрації, а під час проведення АТО/ООС військово-цивільні адміністрації. Військово-цивільні адміністрації (далі - ВЦА) як тимчасові державні органи у селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі проведення антитерористичної операції) або у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях) і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації, зокрема проведення антитерористичної операції, є відносно новими для історії України державними органами, мета, порядок утворення та діяльність яких визначені ЗУ «Про військово-цивільні адміністрації» № 141-VIII 3 лютого 2015 року.

Проаналізовані нами норми вищенаведених нормативно-правових актів, а також інших законів України, зокрема: Кодексу цивільного захисту населення України, ЗУ «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», ЗУ «Про боротьбу з тероризмом», ЗУ «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та ін., дозволяють виділити наступні особливі ознаки надзвичайних правових режимів:

- 1) мету;
- 2) локальність (темпоральна ознака (тимчасовість) та /або

територіальність);

- 3) рівень та форми загроз обумовлених надзвичайною ситуацією;
- 4) розширення дискреційних повноважень органів державної влади (та створення нових органів) задля досягнення мети введення такого режиму;
- 5) підвищений ступінь обмеження конституційних прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина, юридичних осіб (порівняно з нормальними умовами життєдіяльності суспільства і держави);
- 6) використання особливих методів та механізму правового регулювання;
- 7) використання механізмів міжнародного права та міжнародної правової допомоги (ЗУ «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» , ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»).

На наше переконання, використання нормативного ядра та периферійної складової створить підґрунтя для оцінки за такою моделлю адаптивних елементів тих систем правовідносин, на які впливають надзвичайні правові режими, та розширить можливості для визначення перспектив їх удосконалення та прилаштування у випадках виникнення певних надзвичайних ситуацій. Але, підтримуємо думку, що не вистачає певного чіткого алгоритму взаємодії правоохоронних органів під час розслідування воєнних злочинів та відпрацюванні деокупованих територій. Тому ми пропонуємо його розглянути хоча б у такому вигляді [216].

З метою ефективної координації роботи органів досудового розслідування та прокуратури щодо розслідування воєнних злочинів, вчинених на тимчасово окупованій території відповідної області, необхідно вжити низку організаційно-практичних заходів, зокрема процесуальні та практичні аспекти:

Процесуальні аспекти:

1. Після звільнення населених пунктів і території від ворожих військ,

обласним управлінням СБ України чи обласною прокуратурою розпочинається «базове» кримінальне провадження за ознаками злочинів, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 438 КК України, за фактами воєнних злочинів, вчинених у межах території об'єднаної територіальної громади (ОТГ), до якої належать відповідні населені пункти.

За необхідності у межах однієї ОТГ може бути розпочато декілька «базових» кримінальних проваджень (наприклад, у разі наявності декількох великих населених пунктів із значною кількістю виявлених воєнних злочинів, значною територіальною віддаленістю тощо).

За наявності в регіональному підрозділі СБ України вже розпочатих «базових» кримінальних проваджень за фактами вчинення воєнних злочинів на окремих деокупованих територіях вирішувати питання щодо роботи саме у цих провадженнях (без реєстрації нових).

2. У рамках кожного такого провадження (у т.ч. вже розпочатих) створюється міжвідомча слідча група, передусім СБ України та Нацполу, до якої включаються слідчі центральних апаратів, обласних управлінь (обох вказаних відомств), а також територіальних підрозділів поліції.

3. Органом досудового розслідування у таких провадженнях є слідчі відділи обласних управлінь СБ України, старшим групи слідчих – слідчий цього відділу.

Процесуальне керівництво здійснюється обласною прокуратурою, старший групи прокурорів – працівник спеціалізованого підрозділу обласної прокуратури або керівник обласної прокуратури чи куруючий заступник. До групи прокурорів включаються працівники обласної та місцевих прокуратур. За рішенням Генерального прокурора до складу групи прокурорів може бути включено прокурорів ОГП.

4. У рамках вказаних «базових» кримінальних проваджень проводяться усі слідчі дії, пов'язані із фіксацією і розслідуванням воєнних злочинів, вчинених на території ОТГ.

5. У випадку реєстрації у ЄРДР додаткових фактів (безпосереднє

виявлення злочинів, надходження заяв і повідомлень тощо), що мали місце на території ОТГ, прокурором із урахуванням конкретних обставин приймається рішення щодо необхідності об'єднання із відповідним «базовим» кримінальним провадженням.

Факти порушення законів і звичаїв війни кваліфікуються за ст. 438 КК України.

Розслідування фактів загибелі, потрапляння у полон, а також зникнення безвісти військовослужбовців Збройних Сил України, іншого військового формування під час збройного конфлікту, зокрема у ході бойових дій, здійснювати із урахуванням положень листа-орієнтування Офісу Генерального прокурора від 27.10.2022 № 09/1/3-210ВИХ-490ОКВ-22.

6. У разі необхідності виділення із «базового» кримінального провадження матеріалів досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень, з метою підвищення ефективності їх розслідування, в окреме провадження, у тому числі доручивши розслідування іншому ОДР, керуватися вимогами ст. 217 та 36 КПК України, з урахуванням правової позиції Верховного суду, викладеної у постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24.05.2021 у справі № 640/5023/19.

Організаційні аспекти:

1. З метою забезпечення належної взаємодії між органами та відомствами, залученими до фіксації та розслідування воєнних злочинів, виявлених на деокупованих територіях відповідної області, створюється Координаційний штаб, до якого входять відповідні представники цих органів та відомств (центрального та обласного рівня), зокрема старші груп слідчих і прокурорів у «базових» кримінальних провадженнях, керівники відповідних підрозділів органів прокуратури, досудового розслідування та оперативних підрозділів.

За необхідності, формування даного штабу можливе шляхом створення керівником обласної прокуратури відповідної міжвідомчої робочої групи, або

внесення відповідних змін до вже існуючої МРГ щодо розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту. Учасники даного штабу забезпечують належну комунікацію та обмін інформацією між відомствами. За потреби, робота штабу можлива у межах одного приміщення, яке визначається з урахуванням безпекових та логістичних особливостей території.

За необхідності до штабів включати представників місцевих ВЦА, територіальних підрозділів ДСНС, експертних служб (без постійної дислокації в одному приміщенні).

2. Робота слідчих, прокурорів, оперативних працівників та інших залучених фахівців із фіксації та розслідування воєнних злочинів розпочинається на деокупованих територіях після закінчення заходів із їх розмінування, а також фільтраційних заходів (виявлення ДРГ, колаборантів, тощо).

3. У рамках роботи Координаційного штабу вирішуються питання залучення необхідних, у тому числі додаткових, сил та засобів для забезпечення ефективної роботи. Крім того, у рамках штабу забезпечується накопичення, своєчасний обмін, систематизація та аналіз інформації про результати відпрацювання територій та розслідування злочинів, планування подальшої роботи тощо.

4. Під час проведення слідчих дій у «базових» кримінальних провадженнях необхідно ефективно розподіляти задачі між слідчими різних органів в залежності від їх звичної спеціалізації. Зокрема, визначити наступну пріоритетність у напрямках роботи правоохоронних органів:

слідчим органів безпеки зосередити увагу на фіксації та розслідуванні:

- нападів на об'єкти інфраструктури, необхідні для забезпечення життєдіяльності цивільного населення, об'єкти культурної спадщини, ядерні об'єкти, освітні та лікувальні заклади, зерносклади, а також нападів на цивільні об'єкти, що спричинили масштабні руйнування та численні жертви серед цивільного населення;

- масового розкрадання продовольства (зернових культур тощо);
- обставин жорстокого поводження або інших незаконних дій щодо військовополонених;
- депортації та незаконного переміщення населення;
- обставин функціонування штабів, комендатур, та командних пунктів ворожих військ, інших органів окупаційної влади;

При виявленні органами Національної поліції вищевказаних фактів забезпечувати невідкладне інформування представників СБ України у Координаційному штабі.

слідчим органів Нацполіції зосередити увагу на фіксації та розслідуванні:

- вбивств;
- обставин масових захоронень;
- сексуального насильства;
- жорстокого поводження із цивільним населенням;
- обставин функціонування місць масового незаконного утримання цивільного населення, жорстокого поводження із ним;
- фактів безвісного зникнення на окупованих територіях;
- незаконного позбавлення волі;
- розграбування майна;
- нападів на цивільні об'єкти (крім тих, що віднесені до пріоритетів СБ України);

При прийнятті рішення щодо доручення розслідування відповідним органам досудового розслідування у межах «базового» кримінального провадження окремих епізодів воєнних злочинів, виявлених на деокупованих територіях відповідної області, враховувати, серед іншого, кількість слідчих відповідного органу, навантаження, їх досвід та практичні навички при розслідуванні того чи іншого виду злочинів.

Вирішувати питання щодо формування окремих груп із фіксації та розслідування фактів сексуального насильства, пов'язаного зі збройним

конфліктом.

Практичні аспекти:

1. На початковому етапі розслідування доцільно отримати та опрацювати інформацію від фільтраційних груп СБ України, військовослужбовців (мапів) на предмет встановлення та відпрацювання місць розташування: штабів, комендатур та інших органів окупаційної влади; місць дислокацій та розташування ворожих артилерійських підрозділів, ПВО, інших військових підрозділів рф; місць незаконного утримання цивільного населення.

2. На етапі планування роботи відповідних слідчих груп здійснювати аналіз відомостей ЄРДР щодо фактів вчинення резонансних злочинів за ст. 438 КК України (авіаційні та інші обстріли цивільної інфраструктури, які призвели до загибелі цивільного населення та не можуть вважатись військовими цілями, місць тримання полонених, незаконного позбавлення волі, сексуального насильства, жорстокого поводження з цивільним населенням тощо).

3. З метою забезпечення належної фіксації та розслідування воєнних злочинів, виявлених на деокупованих територіях відповідної області, належної обробки отриманої інформації та планування роботи, представниками Координаційного штабу, які є учасниками «базових» кримінальних проваджень, забезпечується накопичення, систематизація та аналіз результатів роботи.

З цією метою ведуться реєстри (орієнтовна форма реєстрів додається, їх зміст та перелік не є вичерпним і за потреби може змінюватись та доповнюватись):

- виявлених та зареєстрованих воєнних злочинів (ст. 438 КК) на деокупованих територіях (по кожній ОТГ у хронологічному порядку, із внутрішнім поділом по основним видам воєнних злочинів – обстріли, вбивства, незаконне позбавлення волі, катування, сексуальне насильство, розграбування та ін.);

- проведених оглядів місць вчинення злочинів та їх результатів;
- виявлених трупів;
- місць масового захоронення;
- зібраних (вилучених) речових доказів та документів (зокрема командно-штабної, іншої військового характеру документації (за можливості забезпечувати виготовлення її сканованих копій));
- допитаних потерпілих і свідків та їх результатів;
- призначених судових експертиз та їх результатів;
- місць масового незаконного утримання;
- встановлених військовослужбовців зс рф та інших підконтрольних їй військових формувань (у тому числі захоплених у полон та ліквідованих);
- номерів установлених телефонів окупантів (з інформацією про результати встановлення конкретних осіб), а також викрадених ними телефонів місцевих мешканців;

4. Координаційним штабом щоденно готується спільна аналітична довідка про проведену роботу та її результати за основними напрямками.

5. Координаційним штабом забезпечується контроль за повнотою охоплення території відпрацюванням, з цією метою здійснюється мапування виявлених злочинів та досліджених об'єктів (із подальшим створенням інтерактивної карти вчинених воєнних злочинів та результатів їх розслідування).

6. З метою пошуку свідків і потерпілих від злочинів вживаються заходи до проведення роз'яснювальної роботи серед населення звільнених територій, поширення відповідних матеріалів щодо важливості надання свідчень, психологічної підтримки (особливо жертв сексуального насильства) тощо. Доцільно створити захищений чат бот (групу) у меседжері для збору відомостей серед місцевого населення.

7. У кримінальних провадженнях вищевказаної категорії у першочерговому порядку забезпечувати додержання вимог ч. 14 ст. 615 КПК України, а також виконання завдання Генерального прокурора від 13.06.2022

№ 18/2-20вих-237ОКВ-22 щодо забезпечення зберігання в електронній формі копій матеріалів кримінальних проваджень. Виконання вимог ч. 14 ст. 615 КПК України щодо вилучених документів збройних формувань рф здійснювати невідкладно.

8. Висвітлення у ЗМІ результатів розслідування воєнних злочинів, вчинених на тимчасово окупованій території, здійснювати за погодженням із керівництвом обласної прокуратури.

Узагальнюючи ці поняття, ми можемо сказати, що взаємодія – це узгоджена (взаємозацікавлена) діяльність правоохоронних, контролюючих і інших державних органів, направлена на досягнення загальної мети, із правильним співвідношенням повноважень, засобів і методів, які передбачені законом (відомчими нормативними актами) для виявлення, розкриття і розслідування кіберзлочинів [179].

Таким чином, однією з найгостріших проблем взаємодії національної поліції із суб'єктами публічної адміністрації в зоні проведення АТО залишається відсутність загального нормативно-правового акта, який би регламентував взаємодію суб'єктів публічної адміністрації й послідовність злагоджених дій під час виконання як спільних, так і окремих службових завдань у зоні проведення АТО. Тому саме питання взаємодії НПУ із суб'єктами публічної адміністрації в зоні проведення АТО потребує додаткового вивчення та прийняття відповідних невідкладних заходів.

Висновки до розділу 1

У науковому дослідженні проаналізовано основні поняття та визначення термінів, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом такі як: «особливий період», «надзвичайна ситуація», надзвичайний стан», «воєнний стан», «військові кримінальні правопорушення», «воєнні правопорушення». Виокремлено надзвичайні

ситуації техногенного характеру, природного характеру, соціально-політичного характеру, воєнного характеру, також здійснено їх класифікацію за певними критеріями такими як: кількість жертв, масштаби, за характером походження подій. Досліджено нормативне регулювання питань, пов'язаних із появою та поширенням COVID-19, а також із встановленням режиму надзвичайної ситуації та запровадженням карантину на території України. Для досудового розслідування постали нові виклики і ми виділили їх у позитивному плані: електронне судочинство, можливість дистанційної участі в судових засіданнях, електронні цифрові докази та ін. Після епідемії COVID-19 перед Україною постали нові виклики, які пов'язані із вторгненням Росії на територію України. Верховна Рада України підтримала запровадження надзвичайного стану і відповідно умов настання особливого порядку та надання спеціальних повноважень: загроза застосування засобів ураження, в тому числі ракетних військ та артилерії, реактивних систем залпового вогню та авіації; загроза здійснення терористичних актів і диверсій; рух військових колон; проведення заходів щодо пошуку та знищення диверсійно-розвідувальних сил (груп) (далі – ДРС та ДРГ) противника; проведення заходів розмінування місцевості та об'єктів; проведення заходів бойової та оперативної підготовки; проведення заходів оперативно-розшукової роботи; виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру; перевірка готовності сил і засобів об'єднаних сил до виконання завдань за призначенням; забезпечення безпеки переміщення та перебування вищого військово-політичного керівництва держави, представників держав-партнерів.

Зазначено, що попри напрацювання науковців, аргументовано, що здійснення кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом лишаються недостатньо висвітленими, оскільки перебувають у на даних час в динаміці. Констатовано, що методологія дослідження здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів

включає в себе комплекс методів, принципів, методик, способів дослідницької діяльності в цій галузі, в основі якого лежить діалектичний метод пізнання процесів та явищ у взаємозв'язку та взаємодії, головними принципами якого є комплексність та системність. Власне процедура та методи, що використовуються при здійсненні кримінального провадження у мовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, визначаються переважно залежно від етапу його проведення.

Встановлено, що правильна організація взаємодії відповідних правоохоронних, державних органів та всіх інших суб'єктів, які беруть участь у розслідуванні кримінальних правопорушень або інших заходах відіграють важливу роль у здійсненні кримінального судочинства. Динаміка, скоєння відносно нових видів кримінальних правопорушень у певні особливі періоди, а даному випадку, що пов'язані з провадженнями в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів ще не в достатній мірі висвітлена у кримінальному процесуальному законодавстві. Це, у свою чергу, обумовлено тим, що наша країна, починаючи з 2014 року постійно була змушена, готуватися до вимушених першочергових дій, пов'язані із збереженням територіальної цілісності.

Констатовано, що ефективність діяльності суб'єктів кримінального провадження по виявленню, розкриттю, розслідуванню й попередженню злочинів не повинна обмежуватися лише взаємодією Національної поліції з іншими підрозділами МВС, а і належно узгоджуватися з діяльністю органів НАБУ, ДБР, СБУ, прокуратурою, Міністерством оборони, Збройних сил України та іншими державними органами.

З метою ефективної координації роботи органів досудового розслідування та прокуратури щодо розслідування воєнних злочинів, запропоновано алгоритм, що включає в себе низку організаційно-практичних заходів, зокрема процесуальні та практичні аспекти. Наголошено на необхідності удосконалення взаємодії між усіма правоохоронними та контролюючими органами. Наголошено, що робота у цьому напрямку

повинна розглядатися як одне з пріоритетних завдань державних органів у даний час і на перспективу.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ТА СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ

2.1. Особливості здійснення досудового розслідування кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів

Внаслідок військової агресії російської федерації проти України всі без винятку органи кримінальної юстиції опинилися перед викликом: забезпечити виконання завдань кримінального провадження у складних умовах воєнного стану, якими, відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (надалі - КПК України) є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Відповідно до ч. 1 ст. 64 Конституції України «...конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України». Приписами ч. 2 ст. 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Під час проведення досудового розслідування не можуть бути порушені або обмежені права і свободи, за такими статтями Конституції: ст. 24 «...громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом»; ст. 27 «...кожна людина має невід'ємне право на життя»; ст.

28 «...кожен має право на повагу до його гідності»; ст. 29 «...кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність»; ст. 47 «...кожен має право на житло»; ст. 55 «...права і свободи людини і громадянина захищаються судом»; ст. 56 «...кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень»; ст. 57 «...кожному гарантується право знати свої права і обов'язки»; ст. 58 «...закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії у часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи»; ст. 59 «...кожен має право на професійну правничу допомогу»; ст. 60 «...ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази» (ст. 60); ст. 61 «...ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне і те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер»; ст. 62 «...особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду»; ст. 63 «...особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду».

Цілком очевидно, що повноваження державних органів і посадових осіб та обмеження прав і свобод людини є взаємопов'язаними і повинні відповідати принципу верховенства права, тим паче, що воєнна агресія РФ проти України спричинила багато змін до КПК України та КК України.

Станом на 1 липня 2022 року на сайті Офісу Генерального прокурора заявлено про реєстрацію понад 20 тисяч воєнних злочинів, вчинених

збройними силами та іншими мілітарними формуваннями російської федерації від початку повномасштабної агресії проти України. Скільки злочинів насправді вчинили російські окупанти, мабуть, не знає ніхто [189].

Найімовірніше, реальна кількість є значно більшою, можливо, в рази більшою. Величезна кількість цих злочинів, існуючі обмеження воєнного стану, а також неможливість ефективного проведення слідчих дій на значній території України дає підстави припускати, що українські органи правопорядку не завжди матимуть об'єктивну можливість забезпечити належне досудове розслідування. Очевидно, що в більшості випадків не буде змоги встановити особу злочинця. Це означає, що відповідні кримінальні провадження ніколи не перейдуть у стадію судового розгляду та не закінчатся обвинувальними вироками, а зібрані матеріали і докази осядуть у сейфах слідчих.

Звернення до органів правопорядку із заявами про вчинення кримінальних правопорушень у ході військової агресії, не можна розглядати як альтернативу судовим рішенням. Юридично, постраждалі навіть не будуть вважатися потерпілими від злочинів, адже відповідні діяння не будуть визнані злочинами у судовому порядку. Повідомлення про заподіяну шкоду через портал «Дія», сайт Офісу Генерального прокурора, інші існуючі канали не мають чітко визначених правових наслідків і не дають можливості постраждалим отримати документальне підтвердження відповідного юридичного факту [189].

За інформацією Офісу Генерального прокурора України більш, ніж за 100 днів війни в Україні розпочато понад 16 тисяч проваджень щодо воєнних злочинів та злочинів агресії. Прокурори здійснюють процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях щодо злочинів рф відносно 147 представників ЗМІ. За час повномасштабного вторгнення рф в Україну загинули 32 представники медіа, ще 16 були поранені. Вбито 263 дітей [98], ці цифри не остаточні, оскільки на окремих територіях ведуться активні бойові дії, інші – є тимчасово окупованими [189]. Станом на 1 червня 2022

року, за даними Офісу Генпрокурора, Україна проводить розслідування 551 воєнного злочину проти дітей, у котрих вже 11 військовослужбовцям рф повідомлено про підозру [97].

Ми погоджуємося із думкою І. В. Басистої, яка констатує, що законодавець, все ж таки, намагається встигнути за потребами розслідування, про що свідчать чисельні зміни та доповнення кримінального та кримінального процесуального законодавства. Звісно, що значна їх кількість приймається у «турборежимі», що впливає на їх якість та придатність [9, с. 53–59]. До чинної редакції статей 615, 615-1, 616 КПК України наявні певні застереження, як щодо назви статті 615 та розділу IX-1 (навіщо вкотре перейменовувати їх назви в такий спосіб, щоб звузити застосування їхніх положень умовами лише воєнного стану?), так і щодо наповнення – вживання надміру оцінних понять, суттєвого збільшення строку затримання особи без ухвали слідчого судді (до 216 годин) тощо. І. Б. Басиста ставить слушні запитання щодо формування доказової бази Спільною слідчою групою. Чи потрібно передбачати таку процедуру у КПК України? Чи варто крім наявних проваджень прописати у КПК України ще й провадження щодо військовополонених та прийняття процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій у зв'язку із їх обміном.

Слід зазначити, що згідно із Законом від 03 травня 2022 року № 2236-IX чинний КПК України доповнено розділом IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», чим, серед іншого, забезпечено процесуальні можливості співробітництва із Міжнародним кримінальним судом з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію [59]. Загалом, заклики до законодавця щодо усунення прогалин чинного законодавства, які перешкоджають належному співробітництву України з Міжнародним кримінальним судом лунали неодноразово й раніше, зокрема зазначалося, що «...не виглядає катастрофічною ситуація поки Офіс Прокурора Міжнародного кримінального

суду все ще продовжує попереднє вивчення ситуації в Україні» [38, с.146]

01 травня 2022 року набрав чинності Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану».

Концептуальною нормою вказаного закону є те, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, тому аналіз вказаного закону слід здійснювати саме крізь призму дотримання загальних засад кримінального провадження.

Тож, враховуючи виклики сьогодення до КПК України було внесено, зокрема, такі зміни:

1. Зміна підслідності. Законодавець додав ще одну підставу зміни підслідності, крім неефективного досудового розслідування, а саме: наявність об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування органу досудового розслідування чи здійснення ним досудового розслідування в умовах воєнного стану. Як і раніше, право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування належить Генеральному прокурору, керівнику обласної прокуратури, їх першим заступникам та заступникам. Проте законом встановлена заборона доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, іншому органу досудового розслідування, крім випадків наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування Національного антикорупційного бюро України чи здійснення ним досудового розслідування в умовах воєнного стану. У таких випадках, змінити підслідність можуть виключно Генеральний прокурор або керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

2. КПК України містить прямий дозвіл на створення міжвідомчих слідчих груп в умовах воєнного стану. Постанова про створення міжвідомчої

слідчої групи має бути погоджена з керівниками відповідних органів досудового розслідування.

3. Поновлення процесуального строку. Пропущений строк у кримінальному провадженні, що здійснюється з урахуванням особливостей, визначених статтею 615 КПК України, може бути поновлений, якщо зацікавлена особа подала клопотання не пізніше 60 днів з дня припинення чи скасування воєнного стану. Крім того, законом встановлена імперативна заборона на поновлення строку досудового розслідування, що гарантує забезпечення прав осіб, які переслідуються за вчинення кримінального правопорушення.

4. Початковий момент кримінального провадження. Раніше початковим моментом кримінального провадження був виключно момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Відтепер таким початковим моментом є також винесення постанови про початок досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 615 КПК України.

5. Загальний порядок проведення слідчих дій. Допускається проведення слідчих дій у нічний час (з 22 до 6 год) в порядку, передбаченому ст. 615 КПК України.

6. Зупинення досудового розслідування. Законом розширено перелік підстав зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру: якщо наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. У разі якщо обвинувачений був призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, суд зупиняє судове провадження стосовно такого обвинуваченого до його звільнення з військової служби.

7. Відповідно до абз. 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України у разі введення воєнного стану, та якщо при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понять є об'єктивно

неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

8. У разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 186, 187, 189, 190, 206, 219, 232- 235, 245-248, 250 та 294 КПК України, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України). У цьому аспекті науковці та практичні працівники зазначають про декілька проблем. Так, зауважується, що позиція законодавця про надання права прокуророві обирати винятковий запобіжний захід і відсутність можливості застосовувати менш суворі запобіжні заходи (особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, а також запобіжні заходи, що застосовуються до певних категорій осіб, статус яких обумовлено віком, психічним станом або пов'язано з екстрадицією), є не зовсім зрозумілою. Крім того, вказується на те, що можливість обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та надання дозволу на здійснення затримання з метою приводу суб'єктом, що не є носієм судової влади, є одним із наслідків відступу України від своїх зобов'язань, що здійснив законодавець на підставі ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [173].

9. Прокурор має право зупинити досудове розслідування у разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення, закінчення досудового розслідування. До зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою (п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України).

10. У разі якщо відсутня об'єктивна можливість виконання

процесуальних дій у строки, визначені статтями 220, 221, 304, 306, 308, 376, 395, 426 цього Кодексу, такі процесуальні дії мають бути проведені невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану (п. 4 ч. 1 ст. 615 КПК України).

11. Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати двохсот шістнадцяти годин (дев'ять діб) з моменту затримання (абз. 2 п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України). Такий строк наразі не узгоджується з положеннями ст. 211 КПК України та ст. 29 Конституції України, відповідно до яких строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, а затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [173, с. 75].

12. Керівнику органу прокуратури надано право продовжувати строк тримання під вартою до одного місяця, при чому, неодноразово в межах строку досудового розслідування (ч. 2 ст. 615 КПК України), повідомивши про це прокурора вищого рівня та суд (ч. 3 ст. 615 КПК України).

13. Відповідно до ч. 5 ст. 615 КПК України у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання обраний під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці. Так само пролонгується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою під час судового розгляду (ч. 6 ст. 615 КПК України).

14. Затриманій особі має бути повідомлено про підозру протягом 72 годин з моменту затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру упродовж сімдесяти двох годин з моменту її затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ч. 7 ст. 615 КПК України). Відповідно до ч. 8 ст. 615 КПК України у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не

було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану, строк від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків досудового розслідування.

15. Частиною 11 ст. 615 КПК України дещо видозмінено принцип безпосереднього дослідження доказів у суді. Показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. У випадку використання як доказу показань, отриманих під час допиту підозрюваного, обов'язковою умовою є також участь захисника під час проведення такого допиту.

16. Можливість дистанційної участі захисника під час проведення окремої процесуальної дії (ч. 12 ст. 615 КПК України) передбачається у разі неможливості його явки. Цією ж частиною передбачається можливість діднавача, слідчого та прокурора здійснювати переклад пояснень, показань або документів підозрюваного, потерпілого за наявності обставин, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні. Щодо дистанційної участі захисника під час проведення окремої процесуальної дії є проблема у наданні можливості проведення відеоконференції за допомогою власних технічних засобів. Приписи КПК України не передбачають можливості проведення судового засідання в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів (ст. 336, п. 20-5 Перехідних положень КПК України), на відміну від цивільного, господарського та адміністративного судочинства (частини 2-4 ст. 212 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 197 Господарського процесуального кодексу України, ст. 195 Кодексу адміністративного судочинства України). При цьому з початком повномасштабного вторгнення нашої держави Рада суддів України ухвалила рішення № 9, відповідно до п. 10, викладени у ньому рекомендацій зазначено, що у разі якщо з об'єктивних обставин учасник

провадження не може взяти участь в судовому засіданні в режимі ВКЗ за допомогою технічних засобів, визначених КПК України, як виняток, слід допускати участь такого учасника в режимі ВКЗ за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних. У разі, якщо провадження розглядається колегіально і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, то допустимий розгляд справ з різних приміщень судів, в тому числі з використанням власних технічних засобів. Крім того, Верховний Суд у пункті 7 листа від 03 березня 2022 року № 2/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» надав аналогічні рекомендації [182]. Однак, судова практика з цього питання є неоднозначною, оскільки навіть в межах окремо взятого суду один суддя може задовольнити клопотання про здійснення відеоконференції за допомогою власних технічних засобів, а інший відмовити (див., наприклад, ухвали Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 жовтня 2022 року у справі № 686/20773/16-к, від 18 жовтня 2022 року у справі № 617/1633/21, від 28 жовтня 2022 року у справі № 308/1912/19) [160; 161; 162].

На нашу думку вирішенням цієї проблеми було б як найшвидше ухвалення Верховною Радою України законопроекту від 23 листопада 2022 року № 8219 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». Проектом передбачено внесення доповнень до ст. 336 КПК, згідно з якими учасники кримінального провадження зможуть брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного цифрового підпису згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [63].

17. Копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому

порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора (ч. 14 ст. 615 КПК України).

18. Передбачено порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану (ст. 615-1 КПК України), відповідно до якого відновленню підлягають втрачені матеріали кримінального провадження, яке не завершилося направленням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду. Такі матеріали підлягають відновленню за рішенням слідчого судді у разі надходження клопотання від прокурора або слідчого чи дізнавача, погодженого з прокурором, або сторони захисту чи потерпілого. Обов'язковими умовами для відновлення є: наявність витягу з Єдиного реєстру досудового розслідування або постанови про початок досудового розслідування, відповідних матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації, а також копій документів, засвідчених з використанням кваліфікованого електронного підпису (ч. 2 ст. 615-1 КПК України). Як вбачається з Єдиного державного реєстру судових рішень досить поширеною є практика звернення представників органів досудового розслідування до слідчих суддів з клопотаннями про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження під час досудового розслідування у зв'язку з воєнною агресією з боку російської федерації. Так, наприклад, ухвалою слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 19 серпня 2022 року у справі № 757/21489/22-к відновлено втрачені матеріали кримінального провадження, які було знищено у зв'язку з воєнною агресією з боку російської федерації та з метою недопущення розголошення державної таємниці [165]. Іншими ухвалами слідчих суддів відновлено матеріали втрачених кримінальних проваджень під час досудового розслідування через тимчасову окупацію частин території України збройними силами російської федерації та неможливість встановлення місцезнаходження цих матеріалів, а

також відсутності достовірної інформації про їх існування або знищення військами окупанта [163; 164].

19. Важливою гарантією дотримання права власності є норма, передбачена ч. 6 ст. 615-1 КПК України, відповідно до якої, речі або документи, на які у кримінальному провадженні було накладено арешт у порядку, передбаченому цим Кодексом, та які були втрачені через об'єктивні обставини, що виникли в умовах воєнного стану, відшкодовуються державою за рахунок державного бюджету у випадках та порядку, передбачених законом.

Цікавим для науки та практики є питання застосування деяких запобіжних заходів в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів. Так, Законом України від 15 березня 2022 року № 2125-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав», КПК України доповнено статтею 616, згідно з якою у разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених статтями 115, 146-147, 152-156, 186, 187, 189, 255, 255⁻¹, 257, 258-262, 305-21, 330, 335-337, 401-14, 426-433, 436, 437-442 Кримінального кодексу України, має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. За результатами розгляду цього клопотання прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування цієї особі запобіжного заходу у вигляді тримання

під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Слідчий суддя або суд, який розглядає кримінальне провадження, розглядає клопотання про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період невідкладно. За наявності достатніх підстав слідчий суддя або суд має право скасувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою для подальшого проходження підозрюваним, обвинуваченим військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

У цьому аспекті слід відзначити, що з аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень вбачається, що судова практика переважно схиляється до позиції, згідно з якою системне тлумачення приписів ст. 616 КПК України все ж свідчить про те, що скасування такого запобіжного заходу можливе у разі, якщо прокурор дійде висновку про наявність обставин, які вказують на те, що відсутні ризики, передбачені частиною першою статті 177 цього Кодексу, а також ризик ухилення особи, стосовно якої пропонується скасувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, від проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [168; 169]. Також, вважаємо правильною практику судів, які відмовляють у задоволенні клопотань про скасування запобіжного заходу у виді тримання під вартою на підставі ст. 616 КПК України, якщо такі подаються безпосередньо до суду чи слідчого судді саме стороною захисту, оскільки приписи ст. 616 цього Кодексу встановлюють саме право прокурора на подачу такого клопотання, а не сторони захисту чи інших учасників кримінального провадження (див., наприклад, ухвалу Шевченківського районного суду м. Києва від 22 червня 2022 року у справі № 761/40699/21 тощо).

Коментуючи положення ст. 616 КПК України щодо можливості скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для подальшого проходження підозрюваним, обвинуваченим військової служби за

призовом під час мобілізації, на особливий період автори одного з електронних видань звертають увагу на те, що в описаній ситуації навряд мова може йти про відсутність ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, оскільки це є підставою скасування запобіжного заходу за клопотанням сторони захисту без будь-яких умов, а про те, що потреба у призову на військову службу під час мобілізації як легітимна мета переважає наявні ризики [26, с. 75]. Слід погодитися з наведеною позицією, оскільки у разі відсутності ризиків, передбачених ст. 177 КПК України можна застосовувати загальні положення цього Кодексу щодо скасування запобіжного заходу у виді тримання під вартою.

Вважаємо, що такі неузгодженості в позиціях правників щодо процедури скасування запобіжного заходу в першу чергу виникають через відсутність детальної регламентації підстав для скасування такого запобіжного заходу. Однак, деякі науковці зазначають, що у цьому випадку законодавець цілком обґрунтовано надав право слідчому судді, суду, з урахуванням усіх обставин справи, вирішувати це питання самостійно, оскільки вивчення судової практики свідчить про те, що слідчі судді, суди при розгляді питання про скасування запобіжного заходу досліджують такі критерії як: вид злочину, у вчиненні якого підозрюється або обвинувачується особа; чи здатна особа здійснювати захист держави; чи є особа військовозобов'язаною; чи немає в неї обмежень щодо несення військової служби тощо [173].

Крім того, слід зупинитися на положеннях ч. 5 ст. 616 КПК України, якими передбачено, що за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право ухвалити рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, якщо відповідне клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу (в повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України.

Так, відповідно до ст. 182 КПК України застава полягає у внесенні

коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків [59].

24 лютого 2022 року Національний банк України ухвалив рішення відкрити спеціальний рахунок для збору коштів на підтримку Збройних Сил України. Таке рішення ухвалене у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні, збройною агресією російської федерації та небезпекою для державної незалежності України, її територіальної цілісності. Реквізити офіційного спеціального рахунку, зазначені на офіційному веб-сайті Національного банку України [43].

Крім того у п. 10 листа Верховного Суду від 03 березня 2022 року № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» зазначено, що суду необхідно зважати на обставини воєнного стану та, за наявності необхідних для цього підстав, за клопотанням підозрюваного ухвалювати рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, якщо відповідне клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу, для їх подальшого внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України [182].

При цьому, слід відзначити, що зміна запобіжного заходу у вигляді застави має два способи: 1) зміна застави на особисте зобов'язання; 2) зменшення застави на суму, яка підлягає перерахуванню на потреби Збройних сил України. Так, наприклад, ухвалою Шевченківського районного суду м. Києва від 05 жовтня 2022 року у справі № 761/43509/18 обвинуваченому змінено запобіжний захід у виді застави на особисте зобов'язання, повернуто заставодавцю (Адвокатському об'єднанню «Юридичне об'єднання «Феміда») частину застави у розмірі 300 000 грн, а частину застави в розмірі 52 400 грн, за бажанням заставодавця перераховано

на спеціальний рахунок для збору коштів на підтримку Збройних Сил України [169]. Як приклад іншого способу зміни запобіжного заходу у вигляді застави, можна навести ухвалу Вищого антикорупційного суду від 27 вересня 2022 року у справі № 991/1871/22, якою зменшено розмір застави, визначений обвинуваченому з 630 600 грн до 208 000 грн. Цією ухвалою постановлено частину суми, на яку зменшено заставу, у розмірі 63 000 грн перерахувати Національному банку України на підтримку Збройних Сил України, а іншу частину суми, на яку зменшено заставу – повернути заставодавцям у пропорційному співвідношенні до внесених ними сум [155]. Такий же підхід щодо зміни запобіжного заходу у виді застави можна побачити в ухилах Вищого антикорупційного суду від 27 вересня 2022 року у справі № 760/9481/17 та від 03 листопада 2022 року у справі № 991/2735/21 [159; 156].

Метою такої зміни, як слушно зауважено в одному із судових рішень є перерахування грошових коштів, сплачених у якості застави, на розрахунковий рахунок Збройних сил України для відсічі збройній агресії російської федерації та захисту територіальної цілісності і незалежності України, а також забезпечення виконання обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків та запобігання вчинення ним дій, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України (ухвала Корецького районного суду Рівненської області від 14 березня 2022 року у справі № 563/1380/21) [89]. У цьому аспекті доречною є думка про те, що сьогодні на спеціальних рахунках акумульовані значні кошти, внесені в якості застави, і в умовах воєнного стану вони можуть бути корисними для потреб Збройних Сил України, а тому зміни, внесені Законом № 2125-IX, є цілком виправданими та вчасними [173]. При цьому варто зауважити, що грошові кошти як предмет застави можуть бути звернені в цілях оборони України тільки у разі, якщо підозрюваним, обвинуваченим її було реально внесено на відповідний рахунок. Так, в ухвалі Броварського районного суду Київської області від 04 квітня 2022 року у справі № 366/3127/21 обвинуваченому було відмовлено в клопотанні про

зміну запобіжного заходу з тримання під вартою на особисте зобов'язання та визначення обов'язку внесення грошової суми на спеціальний рахунок Національного банку України для цілей оборони України, оскільки до останнього було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з визначенням застави, яку обвинувачений не вніс на відповідний рахунок, тому до нього не може бути застосовано ч. 5 ст. 616 КПК України, на яку вказує обвинувачений у клопотанні та якою передбачено, що у разі застосування запобіжного заходу у вигляді застави суд має право ухвалити рішення про зміну запобіжного заходу на особисте зобов'язання [89]. Також, правильною вважаємо практику судів про перерахунок частини коштів на потреби Збройних Сил України прямою транзакцією з рахунку Територіального управління Державної судової адміністрації на рахунок Збройних Сил України (див., наприклад, ухвалу Вищого антикорупційного суду від 27 вересня 2022 року у справі № 760/9481/17) [159]. На нашу думку, такий порядок перерахування грошових коштів надасть можливість їх оперативного використання в оборонних цілях.

Також, варто зазначити, що крім перерахування частини коштів з суми внесеної застави на потреби Збройних Сил України досить поширеною є судова практика скасування арешту майна і подальшої передачі його для цілей оборони України [155; 165; 167].

Вищевказані зміни, безумовно, впливатимуть на хід кримінального провадження, особливо досудового розслідування, в умовах воєнного стану. На стадії прийняття законопроекту, він був підданий критиці зі сторони правничої спільноти, проте, доцільність та ефективність таких змін буде підтверджена або спростована виключно правозастосовною практикою.

Окремого розгляду потребує питання стосовно доказів. Особливістю є те, що частина території України з березня 2014 року по теперішній час не підконтрольна органам державної влади України та є тимчасово окупованими територіями, сторона обвинувачення не може у повній мірі виконати обов'язки та реалізувати права на таких територіях, які на неї покладені КПК

України.

З чим же стикаються сторони (особливо сторона обвинувачення) в ході досудового розслідування кримінальних проваджень. Так, основними проблемами збирання доказів у таких категоріях проваджень є: 1) неможливість доступу слідчого, прокурора до непідконтрольної території України з метою проведення слідчих дій; 2) неможливість проведення слідчих дій на лінії розмежування у зоні проведення операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях (території Луганської та Донецької областей) унаслідок замінування окремих територій та бойових зіткнень; 3) неможливість витребування необхідних речей та документів в установах, підприємствах та організаціях, що знаходяться на непідконтрольних територіях; 4) знаходження осіб, у розпорядженні яких знаходяться докази на території України, яка не підконтрольна органам державної влади України; 5) не визнання особами, які захопили органи державної влади, інші установи та організації юрисдикції органів державної влади України на ними [94, с. 32].

Однак, зазначені та інші проблеми по збиранню доказів, що виникають під час розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях слідчими вирішується у переважній більшості досить ефективно проведенням комплексу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових дій). Зокрема, по вказаній категорії кримінальних проваджень докази отримуються при:

- моніторингу (огляді) мережі Інтернет – профілів у соціальних мережах, відеохостингу «You Tube», «офіційних» сайтів органів управління терористичних організацій «ЛНР» та «ДНР», сайтів ЗМІ (містять фотозображення, електронні документи, у тому числі розпорядчого характеру, відеозаписи, тощо);

- допиті свідків, підозрюваних, потерпілих, у тому числі, які прибувають з тимчасово окупованої території;

- проведенням усього комплексу негласних слідчих дій, найбільш

результативними з яких є зняття інформації з транспортних мереж (ст. 263 КПК України, в основному контроль телефонних розмов, смс-повідомлень) та електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України). Як правило, отримання інформації з поштових скриньок;

– витребування документів у органах державної влади, підприємствах, установах, організаціях (ДМС, закладах охорони здоров'я, соціального захисту тощо);

– проведенні тимчасових доступів до інформації, що знаходиться у розпорядженні мобільних операторів;

– пред'явленню особи для впізнання;

– проведенні відповідних експертиз (вибухотехнічних та ін.) [94, с. 32].

При цьому, окремою проблемою є отримання доказів у вигляді показань осіб (свідків чи потерпілих) з числа мешканців тимчасово окупованої території, оскільки останні постійно переміщуються через лінію розмежування у зоні проведення операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях та через адміністративний кордон України з АР Крим. В подальшому, виникають проблеми під час судового розгляду кримінального провадження, зокрема у виконанні положень ст. 23 КПК (безпосередність дослідження показань, речей і документів). Так, свідків з числа осіб, мешканців тимчасово окупованих територій належним чином не можливо викликати у судові засідання та/або вони не можуть з'явитися у зв'язку з тиском представників ЛНР/ДНР [94, с. 32].

Вирішенням зазначеної проблеми є допит свідка (потерпілого) прокурором на стадії досудового розслідування у судовому засіданні, у порядку, передбаченому ст. 225 КПК. Процес збирання доказів передбачає здійснення сторонами кримінального провадження певних дій, серед яких: пошук і виявлення доказів, фіксація доказової інформації, вилучення та збереження доказів для їх подальшого дослідження, оцінка й використання отриманих доказів у ході доказування у кримінальному провадженні та інші. Серед засобів збирання доказів сторонами кримінального провадження,

перелічених у ст. 93 КПК, є й такі, що передбачають участь спеціаліста і потребують використання спеціальних знань, а саме: витребування та отримання висновків експертів, проведення процесуальних дій, таких як огляд місця події, обшук, огляд, слідчий експеримент та ін. [94, с. 32].

Окрім цього, у нелегальному обігу зараз перебуває велика кількість зброї, вибухівки та вибухових пристроїв. Ці засоби систематично використовуються для сповідання екстремістських поглядів в зоні операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях. Крім фактів використання вибухівки, систематично до чергових частин відділів поліції надходять неправдиві повідомлення про замінування об'єктів. Реагування на них тягне за собою не тільки зрив важливих заходів, а й значні затрати сил, часу і коштів з боку органів правопорядку. На перевірку неправдивих повідомлень про загрозу вибухів марно витрачається значний грошовий ресурс, адже залучається багато спеціальної техніки, велика кількість осіб з числа спеціальних силових і експертних підрозділів, медичних закладів, пожежної охорони. Все це завдає значні збитки державі. На повідомлення про факти вибухів, загрози вибухів або виявлення саморобних вибухових пристроїв одночасно реагують підрозділи Національної поліції, Експертної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та іноді й інші служби і відомства. Складні умови роботи і така кількість представників різних структур вимагають вироблення єдиного бачення щодо змісту та форми використання спеціальних знань [94, с. 32].

Не менш важливим питанням є збір, перевірка і оцінка доказів, яка відіграє і буде відігравати ключову роль по доказуванню у кримінальних провадженнях. В публікаціях правнича спільнота відразу відреагувала на військову агресію і поки більшість простих громадян оговтувалися від шоку, вони відразу зрозуміли важливість фіксування кожного випадку, кожної події, для того, щоб кожне кримінальне правопорушення не залишилося поза увагою та мало належну доказову базу. Так, Асоціація правників України спільно з Міжнародною асоціацією юристів закликали обласні військові

адміністрації використовувати програму «eyeWitness to Atrocities» для збирання та документування злочинів, які вчиняються в Україні, а також розповсюдити інформацію про неї серед населення та державних службовців.

Дана програма використовувалась під час розгляду судом історичних справ в Демократичній Республіці Конго, розслідування порушень прав людини на Близькому Сході та для збирання доказів злочинів на території Донецької та Луганської областей [201].

Серед її переваг: автоматичний збір метаданих, які підтверджують автентичність фото/відео/аудіо записів; завантажені дані захищені від подальшого редагування та автоматично передаються і зберігаються на Cloud з посиленням режимом захисту. Також, інформація з «eyeWitness to Atrocities» автоматично передаватиметься в Міжнародний кримінальний суд, який вже проводить розслідування подій в Україні. Як же правильно документувати кримінальні правопорушення через додаток для документування злочинів eyeWitness to Atrocities? EyeWitness to Atrocities – додаток для документування злочинів, розроблений за ініціативою Міжнародної асоціації юристів (ІВА). Воно допомагає фіксувати фото- та відео докази, які потім будуть передані до органів влади України та Міжнародного кримінального суду, який розслідує військові злочини Росії проти України. Як використовувати програму? Для початку потрібно завантажити програму з магазину Google Play Store (доступно лише для Android). Потім необхідно увімкнути служби місцезнаходження (геолокації), щоб довести, де було знято матеріал. Зробити фотографії, записати відео- або аудіо- за допомогою програми. Програма автоматично вказує на матеріали місце, дату та час (метадані), які не можна змінювати. Інтернет потрібен лише для завантаження програми та знятих матеріалів, а не для запису метаданих. Наступним кроком є необхідність зробити опис до знятих матеріалів (дані злочинців, імена жертв, місцезнаходження, контекст тощо). Завантажити копію знятих матеріалів на захищений сервер eyeWitness, щоб зберегти інформацію про місцезнаходження, дату та час. Якщо були використані дані

для завантаження, необхідно активувати «Завантажити на мобільний телефон» у налаштуваннях галереї. Після завантаження можна зберегти копію та поділитись у соціальних мережах. [200, 201].

Як бачимо, доступ до фіксування надав можливість і звичайним громадянам до фактів вчинення кримінальних правопорушень у зв'язку з воєнною агресією. Але ми вважаємо, що не завжди юристи можуть впоратися із фіксуванням складного матеріалу, ми вже не говоримо про емоційну складову. Тому звичайно, це не є панацеєю, оскільки питання законності, допустимості, достатності, належності ніхто не відміняв, а результати мають бути цілком очевидними та мати місце для наступного розслідування та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Стає зрозумілим, що за описаних реалій національна система кримінальної юстиції матиме важливе значення саме для притягнення до кримінальної відповідальності та покарання безпосередніх виконавців (російських солдат та офіцерів). Очевидно, що воно здійснюватиметься, як у загальному порядку, так і за спеціальною процедурою *in absentia* [72]. Варто зазначити, що в національній судовій практиці вже й раніше були випадки засудження російських військовополонених за злочини на території України (справа Александрова і Єрофєєва). За нормами міжнародного гуманітарного права військовополонені підлягають захисту від судового переслідування за факт участі у воєнних діях (іmunітет комбатанта), проте такий захист не поширюється на випадки вчинення воєнних злочинів [9, с. 14].

Підтримуємо думку Басистої І. В, яка вважає, що видається за доцільне створити спеціальний процесуальний механізм (процедуру перехідного правосуддя), який дозволить постраждалим від діянь, що мають ознаки злочинів, вчинених військовослужбовцями рф в ході військової агресії проти України, в судовому порядку встановлювати юридичні факти щодо: вчинення діяння, що має ознаки злочину; вчинення цього діяння військовослужбовцями РФ в ході військової агресії проти України; порушення прав конкретних осіб,

постраждалих від такого діяння (потерпілих); ступеня порушення прав постраждалих, виду і розміру заподіяної шкоди; фактичних даних, які будуть доказами в кримінальному провадженні. Такий механізм існуватиме на стику кримінального та цивільного процесів та функціонуватиме в межах кримінального провадження або даватиме можливість ініціювати досудове розслідування після встановлення судом зазначених юридичних фактів. Пропонований механізм має впроваджуватись з урахуванням практики застосування існуючих процедур, зокрема, допиту свідка або потерпілого в суді під час досудового розслідування (ст. 225 КПК України), а також узгоджуватись із нормами про цивільний позов у кримінальному провадженні [9, с. 14].

Також підтримуємо Басисту І. В., що цей механізм має передбачати можливість прийняття проміжного судового рішення на стадії досудового розслідування. Таке судове рішення дозволить: забезпечити встановлення справедливості та недопущення порушення прав постраждалих людей через складні обставини війни або недоліки кримінального процесуального законодавства, наприклад, пропуск строків досудового розслідування; створити процесуальну основу для подальшого притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності на національному та/або міжнародному рівні; сформувати юридичне підґрунтя для відновлення прав та/або відшкодування шкоди, спричиненої діяннями, що мають ознаки злочинів, вчинених військовослужбовцями РФ в ході військової агресії проти України; запобігти виникненню у майбутньому обставин, що унеможливають збирання доказів або зумовляють втрату доказами ознак допустимості, та забезпечити принцип безпосереднього дослідження доказів та отримання показань судом; передбачити у законодавстві додаткові можливості для судового контролю за діяльністю органів правопорядку з розслідування злочинів, пов'язаних із військовою агресією РФ проти України [9, с. 14].

2.2. Особливості проведення деяких слідчих (розшукових) дій особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів

В умовах дії особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, що фактично дестабілізують загальну політичну та економічну ситуації, а також відображається абсолютно на всіх сферах життя. Не виключенням є і кримінально-процесуальні відносини, що стосуються проведення слідчих (розшукових) дій. Підвищення рівня організованості, озброєності, технічної оснащеності злочинців в даних умовах вимагає відповідного рівня техніко-криміналістичного забезпечення попередження, виявлення та припинення злочинів. В останні роки виникли такі злочини, в яких засобами досягнення злочинного результату у тому числі сучасні технології. Якісні зміни зазнає і сам процес виявлення та розслідування, в якому все більшого значення набуває проблема об'єктивності доказування, отримання та оцінки доказів за допомогою криміналістичних засобів і методів. Успішне вирішення цих проблем неможливе без активного використання наявних науково-технічних засобів; розроблення, підвищення ефективності та впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Особливої уваги, з урахуванням всіх обставин, заслуговує саме правильне обрання тактичних прийомів при проведенні слідчих (розшукових) дій [181, с. 134].

Даному питанню були присвячені роботи багатьох вчених, таких як В. М. Аتماжитов, Ю. А. Бакутін, В. П. Бахін, Р. К. Безруких, Г. М. Бірюков, В. І. Василичук, В. О. Глушков, О. М. Джужа, Г. О. Душейко, В. П. Захаров, А. С. Князьков, І. І. Когутіч, В. Е. Коновалова, В. В. Копча, І. П. Козаченко, В. А. Некрасов, Д. Й. Никифорчук, В. К. Лисиченко, В. А. Лукашов, В. Г. Лукашевич, В. О. Маркусь, М. В. Салтевський, С. А. Смірнов, О. С. Тарасенко, А. Е. Чечетин, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, М. М. Руденко, В. В. Шендрік, Ж. В. Удовенко, Д. М. Цехан, П. В. Цимбал, Є. Є. Центров, В. Ю. Шепітько, С. Ю. Якушин і інші і свідчить про схожість

позицій науковців щодо визначення елементів змісту слідчо-оперативно-розшукової тактики і одночасно про відсутність єдиних підходів до формулювання її поняття.

Зокрема, в основу визначення тактики покладають різні категорії (мислення, прийоми та способи, наукові положення та рекомендації, суб'єктивне відображення об'єктивних процесів, самостійну частину ОРД тощо); по-різному формулюють або не взагалі зазначають її функції; юридичні засади; суб'єктів; по-різному пов'язують її елементи. Не вдаючись до подробиць наукового аналізу окремих формулювань слідчої та оперативно-розшукової тактики, наведемо результати власного аналізу сутності цього поняття.

У науковій літературі наявні різні думки стосовно визначення поняття криміналістичної тактики, і це негативно впливає на розробку теоретичних засад тактико-криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів, захисника та суду, тому необхідно дослідити наукові погляди на визначення поняття криміналістичної тактики та сформулювати окреме бачення цього питання. Так, В. О. Коновалова вважає, що криміналістична тактика – це система наукових прийомів і методів, заснованих на вимогах кримінально-процесуального закону, які застосовуються у провадженні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів із метою попередження і розслідування злочинів [52, с. 15].

Як стверджує В. П. Бахін: «Криміналістична тактика – це розділ науки криміналістики, що становить систему наукових положень і розроблених на їх основі найбільш раціональних прийомів організації й тактики провадження слідчих дій з метою збирання, дослідження і використання доказів у процесі розслідування злочинів» [11, с. 110].

На думку О. Я. Баєва, під криміналістичною тактикою необхідно розуміти систему наукових положень і розроблених на їх основі відповідних засобів допустимого і раціонального збирання, дослідження і використання доказової інформації слідчим, прокурором, адвокатом, кожним відповідно до

своєї процесуальної функції в умовах потенційної або реальної, безпосередньої або опосередкованої протидії з боку осіб або органів, що мають інші інтереси в кримінальному судочинстві, ніж ті, які має суб'єкт, для оптимізації діяльності якого відповідний вид криміналістичної тактики створюється [6, с. 37]. Щодо М. В. Салтевського, то він вважає, що «криміналістична тактика – це система наукових положень (принципів), рекомендацій щодо організації планування досудового і судового слідства; тактичні прийоми збирання, дослідження і використання доказів, які розробляються з метою організації, планування та здійснення попереднього розслідування і судового слідства» [139, с. 144]. На думку С. Ю. Якушина, «криміналістична тактика є розділом науки криміналістики, що охоплює систему теоретичних положень і практичних рекомендацій із визначення оптимальної поведінки осіб, котрі здійснюють попереднє розслідування, а також судовий розгляд кримінальних проваджень на підставі норм і принципів кримінального процесу» [192, с. 35]. В. О. Макусь наголошує на тому, що криміналістична тактика – система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та планування досудового і судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють дізнання, і прийомів проведення окремих слідчих дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, усунення причин і умов, що сприяють скоєнню і прихованню злочинів [82, с. 268].

В. Г. Лукашевич наголошує на тому, що криміналістична тактика повинна визначатися як комплекс заходів з утворення оптимальних умов для вибору й застосування найбільш ефективних і доцільних у конкретній слідчій ситуації слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій і низки інших процесуальних, пізнавально-тактичних і допоміжних заходів, спрямованих на досягнення максимальних результатів за мінімальних витрат часу, засобів і сил [76, с. 95].

Є. Є. Центров говорить про те, що це система найбільш загальних наукових положень, які спираються на результати вивчення закономірностей

злочинної діяльності, узагальнення слідчої практики, дані юридичних та інших спеціальних наук, на основі яких розробляються й акумулюються спеціальні знання, організаційно-планові основи, найбільш раціональні та доцільні прийоми, правила, настанови, технології, інструкції та рекомендації щодо визначення найбільш ефективної лінії поведінки та способів здійснення конкретних слідчих і судових дій у специфічних ситуаціях, що виникають у процесі розкриття, розслідування та попередження злочинів [177, с. 318].

Особливої уваги потребує визначення системи засобів криміналістичної тактики. Г. І. Прокопенко та В. С. Кузмічов вважають, що до системи криміналістичної тактики входять дві групи елементів: 1) процесуальні – слідчі дії, оперативно-розшукові заходи, збирання показань, свідчень і пояснень, призначення ревізії та витребування документів. 2) не процесуальні – тактичний прийом, тактичне рішення, тактична комбінація та тактична операція [5, с. 184].

Ми можемо констатувати, що тактика не містить чіткої структури, але в ній прийнято розрізняти: загальні положення, що відносяться до проведення розслідування; тактику окремих слідчих дій, під якою розуміється система прийомів провадження конкретних процесуальних дій.

Ми вважаємо, що науковий підхід не охоплює всю сукупність тактичних засобів, тож до системи засобів криміналістичної можна віднести: 1) тактичний прийом – спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її мети; 2) тактичну операцію – систему процесуальних і не процесуальних дій, спрямованих на вирішення конкретного тактичного завдання у конкретній ситуації; 3) тактичну комбінацію – систему тактичних прийомів, що мають конкретну спрямованість у процесі їх реалізації; 4) тактичну рекомендацію – пораду щодо обрання та застосування засобів, форм поведінки та прийомів; 5) тактику слідчої дії – охоплює всю сукупність тактичних прийомів і їх реалізацію; 6) тактику негласної слідчої дії; 7) тактику судової дії та взаємодії, що розглядається як новий напрямок діяльності слідчого щодо налагодження зв'язку й узгодження заходів для

вирішення тактичних завдань. Виходячи з цього, можна стверджувати, що розширення меж системи заходів криміналістичної тактики спрямоване на раціоналізацію й оптимізацію кримінального провадження, особливо, що стосується особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів.

Під слідчою (розшуковою) дією слід розуміти передбачений КПК України захід, який застосовується компетентними особами для збирання, дослідження, оцінки та використання доказів під час конкретного кримінального провадження. Вони мають пізнавальний і водночас процесуальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає у намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Не менш важливою метою слідчих (розшукових) дій є перевірка раніше отриманих у цьому кримінальному провадженні доказів або інших встановлених фактів. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться слідчим, іншими компетентними суб'єктами під час досудового розслідування, є основним способом збирання доказів, спрямовані на встановлення обставин кримінального провадження.

До слідчих (розшукових) дій відносяться:

- 1) допит (ст. ст. 224–226, 232, 351–354, 356 КПК України);
  - 2) пред'явлення особи для впізнання (ст. ст. 228–232, 355 КПК України);
  - 3) огляд (ч. 3 ст. 214, ст. ст. 237, 238, 239, 361 КПК України);
  - 4) ексгумація трупа (ст. 239 КПК України);
  - 5) обшук (ст. 234–236 КПК України);
  - 6) слідчий експеримент (ст. 240 КПК України);
  - 7) освідування особи (ст. 241 КПК України);
  - 8) залучення експерта і проведення експертизи (ст. 242 КПК України)
- [59].

Хочемо акцентувати увагу на тому, що всі абсолютно перелічені слідчі (розшукові) дії мають абсолютну різну і відного нову тактику їх проведення,

враховуючи останнім часом навіть обставини воєнного часу. Окрім того, є ті особливості проведення, які є абсолютно новими адаптовані під «виклики часу». Так, зокрема особливої уваги заслуговують особливості проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування, огляд місця виявлення або застосування вогнепальної зброї, одночасний допит двох і більше осіб, слідчий експеримент, тактика слідчого судді під час досудового розслідування і власне судді під час судового розгляду.

Зупинемося більш детально на деяких із них. Так, огляд місця події – невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на встановлення, фіксацію і дослідження обстановки місця події, слідів злочину і злочинця та інших фактичних даних, які дозволяють у сукупності з іншими доказами дійти висновку про механізм події та інші обставини розслідуваного правопорушення.

Так, безпосереднє значення має місце та час вчинення правопорушення, наявність потерпілих та місце їх перебування, наявність служб, що здійснюють заходи з ліквідації наслідків застосування зброї, очевидців тощо. Заходи, які необхідно першочергово провести, ми вважаємо наступні: разом зі спеціалістами вивести за них сторонніх осіб за межі огляду та зробити «коридор» для підходу до трупа (за наявності) або пересування по місцевості учасників огляду місця події, доцільність залучення додаткових спеціалістів або спеціалізованої пересувної лабораторії, скласти план роботи та порядок взаємодії з іншими учасниками огляду. Які сліди (об'єкти) вже виявлено, позначити їх спеціальними або підручними вказівниками, забезпечивши їх збереження (передусім у разі несприятливих погодних умов) Яких змін зазнала початкова обстановка місця події, наявність речей і предметів, що не належали потерпілому, тощо. Спосіб огляду та вихідну точку: за наявності трупа спочатку труп, а потім територію чи навпаки (визначається в кожному конкретному випадку).

Огляд трупа проводиться за окремим алгоритмом. Можливі шляхи

приходу і відходу злочинця шляхом вивчення обстановки, видимих змін і моделювання його дій. Розширити межі огляду у встановлених напрямках. Повідомити про це спеціалістів для забезпечення збереження та вилучення слідової інформації. Дати завдання інспектору криміналісту з надання безпосередньої технічної допомоги з огляду місця події (фотографування, виявлення, закріплення та вилучення речових доказів і слідів, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо).

Необхідно уточнену інформацію передати оперативному черговому територіального органу поліції і доповісти про це керівництву. Визначитись щодо необхідності залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення та отримати якомога повнішу інформацію про подію. Разом із членами СОГ та залученими спеціалістами невідкладно після надходження повідомлення про виявлення або застосування зброї слідчий організовує проведення огляду місця події, після завершення якого (але не пізніше 24 год після подання заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення) вносить відомості до ЄРДР.

Необхідно провести разом із членами СОГ та залученими спеціалістами, запрошеними учасниками слідчої (розшукової) дії огляд місця події, під час якого зафіксувати до протоколу огляду місця події відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, зміну обстановки, пошкодження тощо. Провести огляд зброї, набоїв або їх частин та огляд об'єктів з вогнепальними ушкодженнями, зафіксувавши місце розташування предмета зі слідами пострілу з прив'язкою його до двох стабільних орієнтирів; вид і властивості перепони; форму ушкодження на предметі, його розміри; характер країв ушкодження; взаємне розташування декількох ушкоджень, їх розміщення на перепоні.

Разом із спеціалістами вилучити речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню. Протокол огляду

місця, результати якого довести учасникам слідчої (розшукової) дії якомога повнішу інформацію про подію на місці. Зброю, набої та їх складові частини, інші сліди, що стосуються події (сліди рук, взуття, шин, сліди біологічного походження тощо). Схеми, плани місця події, здійснити відбір зразків для проведення експертизи тощо. За необхідності залучити до складання спеціалістів, які беруть участь в огляді місця події завдання, які необхідно виконати, інформацію про дії учасників огляду, здійснені до прибуття спеціаліста. Разом зі слідчим визначити, які сліди вже виявлено, позначити їх спеціальними або підручними вказівниками, забезпечивши їх збереження. Визначити межі огляду; сприйняти обстановку загалом, у статичному стані. Обгородити місце події за допомогою спеціальної стрічки з контролем доступу на нього.

Методи проведення огляду. Необхідно визначити, які зміни відбулися в початковій обстановці місця події. Доцільність залучення додаткових спеціалістів або спеціальної пересувної лабораторії.

Здійснити огляд за напрямом: ексцентричний – від центру до периферії (за спіраллю, що розгортається); концентричний – від периферії до центра (за спіраллю, - фронтальний (лінійний) – від однієї межі до іншої секторний – від центра до периферії, обмежуючись сектором в 30-45°; - вузловий – частина обстановки, на якій зосереджені найістотніші сліди й об'єкти. За характером (статичний і динамічний). За обсягом (вибірковий і суцільний). За послідовністю (загальний і детальний). Доріжки пересування вповноважених на проведення огляду учасників слідчо-оперативної групи, понятих тощо.

Здійснити орієнтуючу, оглядову фотозйомку місця застосування або виявлення зброї. Попередній огляд для встановлення наявної слідчої інформації, місця її розташування (локалізації) та захисту від змін або знищення. Потім перейти до вузлової, детальної фотозйомки об'єктів зі слідами застосування зброї, інших об'єктів, що дадуть змогу встановити необхідні вихідні дані для розслідування правопорушення чи

встановлення особи. Огляд поверхні підлоги в приміщеннях, місцевості без змін обстановки. Виявлені сліди (гільзи, кулі, сліди взуття тощо) позначити спеціальними номерками, аркушами, крейдою, за необхідності накрити ящиками, коробками тощо З'ясувати конкретний час або проміжок часу вчинення злочину та, залежно від давності утворення слідів, визначити алгоритм застосування методів виявлення (візуалізації) невидимих, ледь видимих слідів, урахувавши, що зазначені сліди можуть містити запахову, дактилоскопічну та біологічну (ДНК-профілі) інформацію. Планомірно й ретельно обстежити обстановку, усі об'єкти, що розташовані на місці події, встановити їх місцезнаходження щодо орієнтирів, форму, розміри, особливості (усе, що може мати значення для розслідування кримінального правопорушення). Об'єкти можна брати в руки, переміщати Фіксацію та вилучення слідів та об'єктів, які можуть бути втрачені або пошкоджені під впливом погодних умов Спробувати змоделювати дії ймовірного правопорушника та за необхідності інформувати слідчого про розширення меж огляду За отриманою слідовою інформацією спробувати встановити місце, звідки здійснювався постріл (за необхідності та за вказівкою слідчого).

Перед переміщенням об'єкта здійснити його вузлову та детальну фотозйомку. Застосовувати неруйнівні методи виявлення слідової інформації, а в разі недосягнення позитивного результату – руйнівні. Перед використанням руйнівних методів отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначити пріоритет слідової інформації, яка підлягає виявленню, для подальшого проведення досліджень у лабораторних умовах. Про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації інформувати слідчого За можливості сліди вилучати разом з об'єктами носіями. У разі неможливості – здійснити їх фотографування та виготовити копії (відбитки, зліпки) цих слідів. Щодо опису специфічних ознак виявлених слідів та об'єктів їх локалізації, способу виявлення та ін. По можливості надати допомогу слідчому в упакуванні об'єктів та слідів, складання схем, планів, креслень. Відобразити у протоколі огляду місця події дані про спеціаліста,

технічні засоби, що використовувались для виявлення слідів; способи їх виявлення та вилучення, місцезнаходження, кількість, вигляд, форму, розміри, індивідуальні особливості та ін.

Таким чином, із запропонованого ми можемо побачити, що від чіткості поставлених завдань та правильної організації процесу огляду залежить якість, достовірність результату, що в подальшому не призведе до потреби повторного огляду та не приведе до втрати або нівелювання доказів у подальшому.

Наступна слідчі (розшукові) дії на яких ми хотіли зупинитися та показати особливості проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування. З урахуванням вимог часу, економії та інколи неможливості швидкого та ефективного проведення досудового розслідування є нагальна потреба у проведенні проведення допиту на впізнання режимі відеоконференції під час досудового розслідування.

Закон дозволяє в режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення проведення тільки двох слідчих дій - допиту осіб (у тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб) та впізнання осіб чи предметів. Відеоконференція - це інформаційна технологія, що забезпечує одночасно двосторонню передачу, обробку, перетворення і візуалізацію інтерактивної інформації на відстань у режимі реального часу з допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки. Правове регулювання проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції здійснюється такими нормативними актами, як Кримінальний процесуальний кодекс України ст.232 та Інструкція «Про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження)», затверджена Наказом ДСА України № 155 від 15.11.2012 р.

У відповідності до ч. 1 ст. 232 КПК України допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі

відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у наступних випадках: 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми. Зазначений перелік не є вичерпним, а тому слід припустити, що таким випадком, наприклад, може бути допит двох або більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях, який не виключає перерахованих вище підстав, а може навіть і бути причиною проведення такого допиту [59].

Чинний КПК України визначає певні процесуальні правила, що визначають порядок проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції: допит особи у дистанційному досудовому провадженні (ст. 225-227 КПК України). 2. Впізнання осіб чи речей у дистанційному досудовому провадженні. (ст. 228-229 КПК України). До початку слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор повинен забезпечити участь особи, яка буде допитуватись або впізнавати, та ідентифікувати її [59].

З метою примусового забезпечення участі особи, яка буде приймати участь у дистанційному досудовому розслідуванні, слідчий, прокурор повинен дотримуватись положень Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 року № 223-558/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження».

Для забезпечення належної якості передачі зображення та звуку, безперервного, чіткого і стабільного сеансу слідчому чи прокурору доцільно залучити спеціаліста. Проте в чинному законодавстві не міститься норма про

обов'язкову участь спеціаліста. Пред'явленню для впізнання передують така слідча дія, як попередній допит. Оскільки допит і пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції здійснюються відповідно до ст. 225-229 КПК України, у їх проведенні можуть брати участь захисники, представники, спеціалісти, перекладачі, експерт, педагоги та інші особи, у яких виникає потреба бути присутніми під час проведення слідчої дії [176, с. 35].

На нашу думку проведення допиту в режимі відеоконференції буде значно відрізнятися від звичайного допиту тим, що деякі психологічні прийоми буде важко встановити на відстані, оскільки відсутнє саме безпосереднє відчуття присутності суб'єкту допиту. Ми говоримо, про ретельну професійну роботу слідчого, який задовго до проведення самого допиту встановить цей психологічний контакт. Звичайно вищою точкою апогею професійної майстерності є встановлення контакту саме у день допиту.

Допит є однією із найскладніших слідчих дій. Як зазначає К.О. Спасенко, у процесі підготовки до допиту слідчому нерідко доводиться стикатися з питаннями, що вимагають спеціальних знань. Зорієнтованість слідчого в тій чи іншій галузі знань сприяє успішному його проведенню, що слугує запорукою для правильної фіксації отриманих результатів [146, с. 338].

На встановлення психологічного контакту впливають: обстановка допиту, манера поведінки слідчого, вміння володіти собою, тон, зовнішній вигляд виявити підкреслене чуйне, уважне, поважне ставлення до допитуваного, спокій і врівноваженість при звертанні до нього виразити потерпілому співчуття і розуміння провести бесіду на другорядну, нейтральну тему; докладно розпитати про спосіб життя, зв'язки, захоплення, коло інтересів тощо допомогти порадою з'ясувати мотиви, через які допитуваний відмовляється давати показання, спробувати подолати їх.

З метою пожвавлення пам'яті допитуваного застосовуються наступні тактичні прийоми допиту: допит з використанням асоціативних зв'язків; допит на місці події; додатковий допит по обмеженому колу обставин.

Ми також акцентуємо увагу на тактичних прийомах викриття неправди:

- *прийоми емоційного впливу*: прийоми логічного впливу (демонстрація невідповідності показань дійсності) Тактичні комбінації (створення ситуації, щодо неправильної оцінки допитуваним, що викриває його); На свідка і потерпілого: - переконання в неправильності зайнятої позиції; – роз'яснення шкідливих наслідків; – вплив на позитивні сторони допитуваного і т.п. На підозрюваного: - спонукання покаятися і щирозсердно зізнатися; - використання антипатії до кого-небудь зі співучасників і т.п.;

- *прийоми логічного впливу (демонстрація невідповідності показань дійсності)*: пред'явлення доказів, що спростовують показання; логічний аналіз протиріч, що містяться в показаннях; логічний аналіз протиріч між інтересами допитуваного і його співучасників; роз'яснення безглуздості зайнятої позиції;

- *тактичні комбінації (створення ситуації, щодо неправильної оцінки допитуваним, що викриває його)*:

- прийоми, які переслідують мету приховати від допитуваного поінформованість слідчого про ті або інші обставини провадження;

- прийоми, спрямовані на створення ситуації, під час якої допитуваний допускає обмову;

- метод непрямого допиту, який полягає в постановці запитань, другорядних з погляду допитуваного, але фактично маскуючих головне питання і т.п.

Хід і результати слідчої дії, проведеної у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису. Використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку.

Під час проведення дистанційного допиту, впізнання слідчий повинен встановити особу, роз'яснити її права, а також порядок проведення слідчої (розшукової) дії (ст. 228-229 КПК України) [59].

Ми підтримуємо думку В.В. Жирко про те, що зважаючи на те, що проведення впізнання є одноразовим процесом, повторення якого тією самою особою, яка впізнає, неприпустимо, важливе значення має ретельна попередня підготовка до відеозапису для того, щоб унеможливити збій чи помилку з технічних причин [37, с.104-107].

би в режимі відеоконференції, слідчий, спеціаліст та інші особи керуються положеннями Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження). У пункті 3.3.1. цієї Інструкції вказано, що примірники відеофонограми записуються у вигляді архівної та робочої копій на окремі DVD-диски для лазерних систем зчитування об'ємом 4,7 Гб (далі – DVD-диски). Для кожної судової справи (матеріалів кримінального провадження) виділяються два DVD-диски: один – для архівної копії, другий – для робочої копії. У разі, якщо відеофонограми не вміщуються на один DVD-диск, виділяються додаткові DVD-диски [115]. Більшість сучасних комп'ютерів, які мають якісні відеокамери та можуть забезпечити належним чином картинку відеозв'язку, не мають дисководів. Тут виникає питання забезпечення якості самої трансляції і запису в подальшому такої відеоконференції на DVD-диск. У деяких випадках це зробити буде неможливо, а тому виникає процесуально-технічна колізія, яка потребує вирішення шляхом прийняття нових, більш адаптованих до сучасності нормативно-правових актів, інструкцій, роз'яснень тощо. Якість відтворення зв'язку має бути настільки чіткою та масштабною, щоб по той бік відеозв'язку особи змогли побачити всю кімнату, в якій проводиться відеоконференція. Це необхідно для з'ясування того, чи не відбувається в кімнаті, поза камерою, тиск на особу потерпілого, свідка тощо. Важливим є також здійснення спеціалістом паралельного відеозапису такої процесуальної дії, щоби передбачити право на ознайомлення з відеограмою, подання зауважень до неї та отримання її копій учасниками провадження за їхнім

клопотанням. Застосування додаткового технічного засобу зазначається у протоколі.

Зазначений етап слідчої дії можна проводити в будь-якому службовому приміщенні (зазвичай його проводять у кабінеті слідчого). Для демонстрації відеозапису може бути використаний будь-який телевізор з підключеним програвачем або монітор персонального комп'ютера. Участь у цьому етапі беруть слідчий, спеціаліст (у разі потреби), особа, яка впізнає, поняті. Насамперед слідчий повідомляє про те, яка слідча дія проводиться, її цілі, технічні засоби, які буде використано. До протоколу вносять відповідні реквізити: дату, місце проведення слідчої дії, відомості про її учасників, роз'яснюють їм їхні права та обов'язки. Учасникам пред'являють пакет з відеоносієм для того, щоб вони переконалися у цілісності пакування [18, с.20].

Виникає таке питання: як саме має підписати протокол потерпілий або свідок, якщо трансляція відбувається в різних містах? Якщо особа перебуває по той бік відеоконференції, то як отримати розписку про роз'яснення їй її прав та обов'язків, відповідальності за відмову давати показання або за давання завідомо неправдивих показань? Невирішеним також залишається питання щодо обов'язковості участі спеціаліста під час проведення пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції.

Це ставить перед ученими і практиками низку актуальних завдань, серед яких як удосконалення тактики допиту, огляду, обшуку, пред'явлення для впізнання, так і розроблення прийомів проведення нових для нашого судочинства слідчих дій, як-от одночасний допит двох і більше осіб, слідчого експерименту. Гостро потребує тактико-криміналістичного забезпечення весь спектр негласних (розшукових) слідчих дій – інституту, також досі невідомого вітчизняному кримінальному процесу [90].

Усе більш відчутною стає необхідність обґрунтування доцільності розширення пізнавальних меж криміналістичної тактики, поширення її рекомендацій на сферу судового розгляду кримінальних справ. Необхідно

продовжити розроблення теорії судових ситуацій, тактичних рішень, тактики судового допиту й інших процесуальних дій. Актуальними залишаються і потребують подальшого дослідження на основі положень чинного законодавства проблеми планування судового провадження, зокрема в аспекті забезпечення безперервності судового розгляду [90].

Цілком нових тактичних напрацювань потребує специфічна діяльність слідчого судді. Нагальною є необхідність розроблення тактичних рекомендацій щодо засобів забезпечення кримінального провадження, подолання протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду кримінальних справ, захисту учасників кримінального процесу. Надзвичайно важливим із позиції сучасних тенденцій кримінального судочинства є розроблення тактико-криміналістичних рекомендацій із забезпечення судового провадження на підставі процесуальних угод та інших особливих порядків кримінального провадження (спрощене, спеціальне тощо) [90].

2.3. Використання спеціальних знань під час дії особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів

Поняття спеціальних знань, їх види та форми у кримінальному судочинстві досліджувалися у наукових працях таких вчених як І. А. Алієвим, Л. Ю. Ароцкером, В. Д. Арсеньєвим, О. Ф. Аубакіровим, А. І. Вінбергом, В. І. Гончаренко, Г. Л. Грановським, А. В. Дуловим, О. О. Ейсманом, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Когутичем, Ю. Г. Коруховим, В. К. Лисиченком, О. М. Моїсєєвим, Г. М. Надгорним, І. В. Пирогом, М. В. Салтевським, М. Я. Сегаєм, М. О. Селівановим, Е. Б. Сімаковою-Єфремян, З. М. Соколовським, С. І. Тихенко, В. Г. Хахановським, В. І. Шикановим, О. Р. Шляховим, М. Г. Щербаковським, І. Я. Фрідманом, В. В. Юсуповим та ін. П. В. Цимбалом та ін.

У криміналістичній та кримінальній процесуальній літературі

неодноразово робилися різні спроби конкретизувати поняття «спеціальні знання». Так, В. К. Лисиченко та деякі інші науковці зазначали, що термін «спеціальні знання» застосований у кримінальному процесуальному законодавстві в галузевому юридичному значенні для відмежування загальновідомих знань від професійних знань спеціалістів, які використовуються в необхідних випадках у ході розслідування злочинів» [75, с. 11].

Спеціальними, на думку В. І. Гончаренка, є знання, якими володіє особа в певній галузі, адже «спеціальні знання мають бути ширшими та глибшими, ніж знання в аналогічних галузях інших осіб; такими не вважають знання загальновідомі та загальнодоступні» [30, с. 114].

У контексті вивчення форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні за фактами знищення або пошкодження майна варто зазначити, що із цим процесом окремі вчені пов'язують застосування науково-технічних і технікокриміналістичних засобів [145, с. 24; 188, с. 105–142]. Зокрема, П. С. Елькінд стверджує, що науково-технічні засоби нормативно закріплено у формі дозволу на їхнє застосування, про що свідчить відсутність заборони їх використання нормами права [188, с. 113].

Свої думки з цього приводу висловлювали О. О. Ейсман, З. М. Соколовський, П. П. Іщенко, В. Д. Арсеньєв, В. Г. Заблоцький, В. М. Махов, В. В. Юсупов. Погоджуємось з думкою останнього про те, що спеціальні знання у кримінальному процесі – це професійні знання з науки, техніки, мистецтва, ремесла, релігії, економіки, медицини осіб, які залучені в установленому законодавством порядку до досудового розслідування, судового розгляду, виконавчого провадження як спеціалісти або експерти, їх вміння, навички, що сформовані під час навчання та практичної діяльності [190, с. 435]. На наш погляд, таке визначення найбільш повно відображає його зміст у сучасному розумінні. У спеціальній літературі особи, які володіють спеціальними знаннями і залучаються до участі під час кримінального провадження, іменуються як «обізнані особи» [14, с. 38].

Законодавець до них відносить спеціаліста, експерта та перекладача.

У криміналістичній літературі вчені визначають процесуальну та не процесуальну форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Процесуальна форма перш за все регламентована положеннями кримінального процесуального закону та у свою чергу передбачає можливість використання спеціальних знань при проведенні експертизи, у проведенні слідчих (розшукових) дій, застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження тощо. Непроцесуальна форма використання спеціальних знань як правило регламентована відомчими нормативно-правовими актами та загалом полягає у наданні довідково-консультативної допомоги слідчому на початку кримінального провадження, а у подальшому й на стадії досудового розслідування [34, с. 269]

Частина 1 ст. 71 КПК України передбачена участь у кримінальному провадженні спеціаліста-консультанта, а ч. 2 ст. 71 КПК України – можливість залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження і судом під час судового розгляду. Процедура залучення спеціаліста до участі в проведенні певних процесуальних дій має свої особливості: за необхідності у спеціаліста до початку проведення слідчої (розшукової) дії може бути відібрано підписку про нерозголошення відомостей, що становлять державну, банківську таємницю чи таємницю слідства, які стануть відомими спеціалісту у зв'язку з його участю в проведенні слідчої дії; спеціаліст має право ставити учасникам процесуальної дії питання, які повинні стосуватися конкретної процесуальної дії, не виходити за межі визначеного слідчим предмета допиту; консультації спеціаліста надаються у письмовій та усній формах (ст.71 КПК України); під час складання протоколу спеціаліст допоможе слідчому правильно вказати назву зразків, описати їх якість, особливості упаковки та інші обставини, які повинні бути в ньому відображені.

Таким чином можна виділити види процесуальної діяльності спеціаліста у кримінальному провадженні, виходячи із норм КПК України: надання консультацій, пояснень висновків, надання безпосередньої технічної допомоги.

Щодо оформлення результатів залучення спеціаліста до кримінального провадження, то законодавець виділяє такі його матеріалізовані форми, як: висновок (під час досудового розслідування кримінальних проступків) – п. 7 ч. 4 ст. 71 КПК України, довідка (з питань, що належать до сфери знань спеціаліста, у випадках, передбачених частиною третьою статті 245-1 КПК України) - п. 8 ч. 4 ст. 71 КПК України (причому, в редакції норми, скоріше за все, міститься помилка, і законодавець мав на увазі частину другу 245-1 КПК України), письмове пояснення – п. 2. ч. 2 ст. 105 КПК України, протокол процесуальної дії, до проведення якої залучався спеціаліст ст. 104 КПК України [3, с.190].

Погоджуємося, що той факт, що законодавцем не встановлена форма та вимоги до змісту письмового пояснення спеціаліста, лише розширює можливості суб'єкта розслідування щодо об'єктивного відображення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, та можуть бути пояснені спеціалістом на основі застосування ним відповідних фахових знань та навичок [2, с. 338].

Ми погоджуємося, що в практичній діяльності залучення спеціаліста в діяльності органів досудового розслідування, зокрема й на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях зустрічаються певні труднощі з процесуального оформлення щодо залучення певних спеціалістів, зокрема під час проведення деяких із таких дій, а саме: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) і з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), здійснення аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК), місця (ст. 270 КПК) та інших – неможливе без застосування технічних засобів і залучення відповідних обізнаних осіб. Хто повинен здійснювати такі складні технічні операції,

законом не визначено. Очевидно, що їх виконавцем повинен бути спеціаліст, однак до завдань із технічної допомоги спеціаліста, перелічених у ч. 2 ст. 71 КПК України, вказані дії не віднесено, проте можливість залучення таких спеціалістів імовірно визначена законодавством у п. 6 ст. 246 КПК України, яким передбачено участь у проведенні таких дій, крім перелічених у ньому процесуальних осіб, ще й «інших». Усі ці проблемні питання потребують подальшого законодавчого врегулювання [94, с.12].

Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених на території проведення операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях визначається: видом кримінальних правопорушень; обстановкою, яка постійно змінюється в умовах проведення військових операцій; передислокацією військових підрозділів; можливістю загибелі, поранення, захоплення у полон учасників кримінального провадження; дефіцитом часу, відведеного для проведення слідчих (розшукових) дій; скороченням тривалості початкового етапу досудового розслідування; можливістю протидії ходу розслідування з боку органів військового управління.

В попередньому розділі ми неодноразово акцентували увагу на тому, що участь спеціаліста необхідна практично у всіх слідчих (розшукових) діях. Виникають різні потреби у його участі, але на законодавчому рівні недостатньо врегульовані. Ми вже зазначали, що масові вбивства мирних людей, знищення об'єктів інфраструктури та помешкань громадян, гвалтування жінок і дітей, мародерство, що повинно бути доведено шляхом розслідування величезної кількості воєнних злочинів, а збирання процесуальних доказів передбачає проведення значної кількості судових експертиз, наприклад судово-медичних, судово-балістичних, експертизи зброї, слідів та обставин її використання, вибухотехнічних, військові; екологічних, пожежно-технічні; трасологічні, експертиза металів і сплавів, генотипоскопічні та інші.

В ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що

експертом у кримінальному провадженні може бути лише особа, яка «має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи» [59]. Судовий експерт згідно з цим законом має пройти тривале навчання в державній судово-експертній установі та отримати свідоцтво на право проведення судових експертиз. При цьому ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» містить заборону на проведення недержавними експертами криміналістичних (більше 30 видів), судово-медичних та судово психіатричних судових експертиз [127].

Також не можна виключати такий фактор, що умовах війни, коли багато судових експертів набули статусу біженців або внутрішньо переміщених осіб, перейшли до армії або територіальної оборони, зайнялися волонтерською діяльністю або виїхали за межі свого населеного пункту і не мають можливості виконувати свої професійні обов'язки, рівень навантаження судових експертів, які продовжили працювати, і терміни проведення експертиз збільшилися [1].

Недостатня урегульованість норм чинного законодавства України, які регулюють процеси збирання доказової інформації і залучення експерта, доведено, що в умовах воєнного стану в Україні отримання висновку експерта вкрай ускладнено. В ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що експертом у кримінальному провадженні може бути лише особа, яка «має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи» [59].

Ми підтримуємо думку по те, що в Україні існують проблеми із залученням судово-медичного експерта, а суди в окремих випадках не визнають його висновки джерелами доказів у кримінальних провадженнях через те, що судово-медичні експертизи згідно зі ст.7 Закону України «Про судову експертизу» дозволено проводити виключно в державних експертних установах, якими не є всі Бюро судово-медичних експертиз в Україні (вони належать до об'єктів комунальної власності) [1, с. 89].

В ході досудового розслідування кримінальних проваджень щодо

злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях, сторона обвинувачення стикається з рядом проблем у збиранні доказів. Так, основними проблемами збирання доказів у таких категоріях проваджень є:

1) неможливість доступу слідчого, прокурора до непідконтрольної території України з метою проведення слідчих дій;

2) неможливість проведення слідчих дій на лінії розмежування у зоні проведення операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях (території Луганської та Донецької областей) унаслідок замінування окремих територій та бойових зіткнень;

3) неможливість витребування необхідних речей та документів у установах, підприємствах та організаціях, що знаходяться на непідконтрольних територіях;

4) знаходження осіб, у розпорядженні яких знаходяться докази на території України, яка не підконтрольна органам державної влади України;

5) не визнання особами, які захопили органи державної влади, інші установи та організації юрисдикції органів державної влади України на ними [94, с. 32].

Однак, зазначені та інші проблеми по збиранню доказів, що виникають під час розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях слідчими вирішується у переважній більшості досить ефективно проведенням комплексу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових дій). Зокрема, по вказаній категорії кримінальних проваджень докази отримуються при:

– моніторингу (огляді) мережі Інтернет – профілів у соціальних мережах,

відеохостингу «You Tube», «офіційних» сайтів органів управління терористичних організацій «ЛНР» та «ДНР», сайтів ЗМІ (містять фотозображення, електронні документи у тому числі розпорядчого характеру, відеозаписи, тощо);

– допитів свідків, підозрюваних, потерпілих, в т.ч. які прибувають з

тимчасово окупованої території;

– проведенням усього комплексу негласних слідчих дій, найбільш результативними з яких є зняття інформації з транспортних мереж (ст. 263 КПК України, в основному контроль телефонних розмов та смс-листування) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України, в основному отримання інформації з поштових скриньок);

– витребування документів у органах державної влади, підприємствах установах організаціях (ДМС, закладах охорони здоров'я, соціального захисту тощо);

– проведенні тимчасових доступів до інформації, що знаходиться у розпорядженні мобільних операторів;

– пред'явленням особи для впізнання;

– проведенні відповідних експертиз [94, с. 32].

Ми цілком погоджуємося з авторами з думкою про те, що у нелегальному обігу зараз перебуває велика кількість зброї, вибухівки та вибухових пристроїв. Ці засоби систематично використовуються для сповідання екстремістських поглядів в зоні операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях. Крім фактів використання вибухівки, систематично до чергових частин відділів поліції надходять неправдиві повідомлення про замінування об'єктів. Реагування на них тягне за собою не тільки зрив важливих заходів, а й значні затрати сил, часу і коштів з боку органів правопорядку. На перевірку неправдивих повідомлень про загрозу вибухів марно витрачається значний грошовий ресурс, адже залучається багато спеціальної техніки, велика кількість осіб з числа спеціальних силових і експертних підрозділів, медичних закладів, пожежної охорони. Все це завдає значні збитки державі [94, с.6].

Враховуючи зростання кількості зброї та боєприпасів, які перебувають в незаконному обігу у населення, у зв'язку із активними бойовими діями у ряді областей країни, а також активну правоохоронну діяльність, а саме вилучення та направлення до експертних установ зразків зброї та патронів до неї, ми

маємо динаміку збільшення кількості експертиз за напрямками дослідження зброї. Отже, судовими експертами за напрямком судової балістики, під час військового стану та після його закінчення, досліджуються та буде досліджуватися велика кількість зброї та патронів, які надходять до Експертних установ системи МВС. Враховуючи, що висновки судових експертиз, особливо у нинішніх умовах, мають виконуватись швидко та у великих обсягах, але не втрачати законності та якості, хочемо винести пропозицію про спрощення форми оформлення висновку судового експерта при дослідженні зразків зброї та патронів до неї промислового виготовлення без слідів внесення змін до їх конструкції [31, с. 88-93].

Отже, вважаємо за необхідне зазначити, що експерт як особа, що володіє спеціальними знаннями, вже на етапі роздільного дослідження, а саме вивченні конструкції наданих об'єктів, за умови, відсутності слідів внесення змін у конструкцію зброї чи слідів саморобного спорядження наданих патронів, може сформулювати попередній висновок про належність об'єкта до категорії вогнепальної зброї чи боєприпасів. Беручи до уваги наявність відповідних положень у зареєстрованих методиках досліджень відповідних об'єктів, а саме п. 6.2 «Методики встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів)» [86], що справна вогнепальна зброя промислового виготовлення гарантовано забезпечує надання стріляними снарядами достатньої кінетичної енергії та п. 3.2 «Методики встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби», що непридатність патронів вогнепальної стрілецької зброї промислового виробництва до стрільби в наслідок механічної деформації, корозійних змін тощо, не повинна розглядатися як відсутність у об'єктів криміналістичних ознак боєприпасів [86] дозволяє нам говорити про внесення пропозицій щодо спрощеної форми оформлення висновку експерта для об'єктів промислового виготовлення, спираючись на достатність його професійних знань та досвіду для формулювання висновку.

Разом з тим, в черговий раз стаємо свідками безсистемності та ситуативної обумовленості правотворчої діяльності в сфері кримінального провадження, коли запровадження додаткових процесуальних інституцій не лише не відповідає заявленим меті та засадам кримінального провадження, але й створює реальні об'єктивні умови для втрати доказів, що негативно впливає на ефективність процесу розслідування кримінальних правопорушень та авторитет правоохоронних органів [3, с. 27].

Висновки до розділу 2

Опрацьовано, не дивлячись, на складну ситуацію та враховуючи виклики сьогодення до КПК України наступні зміни, які стосуються: зміни підслідності, створення міжвідомчих слідчих груп в умовах воєнного стану, змінено початкових момент початкового строку, відновлення процесуального строку, щодо загального порядку проведення слідчих дій, підстав для зупинення, затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури, можливість дистанційної участі захисника під час проведення окремої процесуальної дії тощо. Зазначено, що є ряд проблем, з якими стикаються органи досудового розслідування, пов'язані із збиранням доказів, таких як: неможливість витребування необхідних речей та документів, проведення слідчих (розшукових) дій внаслідок замінування окремих територій; невизнання особами, які захопили органи державної влади, установи та організації юрисдикції органів державної влади України. Акцентовано увагу, на доцільності створення спеціального процесуального механізму-процедури перехідного правосуддя, яка дозволить встановлювати юридичні факти, які були вчинені військовослужбовцями РФ вчинених в ході військової агресії проти України: скоєні кримінальні правопорушення щодо таких осіб, визнання їх потерпілими, визначення фактичного розміру заподіяної шкоди. Висловлена думка, що тут ймовірно

буде велика кількість кримінальних проваджень з відповідними цивільними позовами (в рамках кримінального провадження), тому доцільним було б особливо ретельно під час судового розгляду приділяти увагу допиту свідка або потерпілого в суді під час досудового розслідування (ст. 225 КПК України)

Наголошено на тому, що проведені слідчі (розшукові) дії, враховуючи їх проведення під час особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів не повинні суттєво обмежити права і законні інтереси учасників кримінального провадження, а повинні, навпаки, бути чітко закріплені у відповідних нормативно-правових актах, щоб виключити порушення норм кримінального процесуального законодавства та підміну понять, пов'язаних із реалізацією їх у практичній діяльності. Доведено, що це стосується проведення тих слідчих (розшукових) дій, які суттєво обмежують права та свободи особи. Запропоновано тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій та механізму їх проведення на стадії досудового провадження слідчим, прокурором у випадку тимчасового обмеження процесуальних прав та свобод учасників процесу, які проводяться на підставі ухвали слідчого судді. Констатовано, що проведення окремих слідчих (розшукових) дій суто із тактичної точки зору, повинні проводитись без надмірного емоційного стану зі сторони правоохоронних органів, щоб уникнути подвійного трактування або визнання первісних доказів як очевидно неприпустимими.

Визначено, що основною формою фіксації слідчих (розшукових) дій є протокол і додатки до нього, у яких фіксують використання спеціальних знань й отримані результати. Акцентовано, що діяльності органів досудового розслідування, зустрічаються певні труднощі з процесуальним оформленням залучення певних спеціалістів, зокрема під час проведення деяких із таких дій, а саме: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) і з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), здійснення аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК), місця (ст. 270 КПК) та інших – неможливе без застосування технічних засобів і залучення відповідних

обізнаних осіб. Визначено, що КПК України не передбачено виконання певних технічних операцій, хоча в багатьох випадках такою особою є спеціаліст (п. 6 ст. 246 КПК України), але навіть у цьому випадку відсутня бланкетна норма. Запропоновано внести зміни ч. 2 ст. 71 КПК України в якому передбачити участь спеціаліста у проведенні таких дій, крім перелічених у ньому процесуальних осіб, ще й «інших». Збирання процесуальних доказів передбачає проведення значної кількості судових експертиз із розслідування величезної кількості кримінальних правопорушень, серед яких: знищення об'єктів інфраструктури, житлових будинків, масові вбивства мирних людей, мародерство, гвалтування жінок і дітей тощо. Встановлено, що завдання, які вирішуються проведенням різних видів судових експертиз, ще раз підтверджують тезу про те, що судові експертизи відіграють важливу роль у розслідуванні воєнних злочинів.

РОЗДІЛ 3
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ
ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ, НАДЗВИЧАЙНОГО ТА ВОЄННОГО
СТАНІВ

3.1. Захист та відшкодування збитків жертвам війни за допомогою міжнародних правових інституцій та збройних конфліктів та права прав людини в контексті війни рф проти України

Зараз важко оцінити кількість людей, які стали жертвами міжнародних злочинів та грубих порушень прав людини. Саме тому відповіддю на наслідки цієї війни мають стати національні та міжнародні зусилля. Міжнародні злочини, вчинені під час цього збройного конфлікту, мають бути переслідувані в рамках усіх можливих юрисдикцій: національних та міжнародних (Міжнародний кримінальний суд, Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України), а жертвам цієї війни має бути надано правовий захист і відшкодовано завдані збитки. Проблема репарацій ускладнюється відсутністю уніфікованих міжнародних інструментів та механізмів реагування на цей виклик – відшкодування шкоди такій великій кількості постраждалих. Кожна галузь міжнародного права (міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини, міжнародне кримінальне право) має відмінне визначення жертв. Лише декілька з них мають постійно діючі репаративні механізми з обмеженою компетенцією: юрисдикція ЄСПЛ обмежена виходом Росії з ЄКПЛ, а МКС може відшкодувати збитки лише жертвам злочинів, скоєних особами, визнаними винними. В МГП не існує норми або механізму, спрямованого на безпосереднє відшкодування збитків жертвам збройних конфліктів діяльність щодо забезпечення миру і повернення контролю над непідконтрольними територіями як АТО [121; 122]. Таке юридичне позначення впливало на формування і застосування

законодавства, адже до наслідків де-факто воєнних дій, які де-юре були визнані як АТО, застосовувалося саме законодавство у сфері боротьби із тероризмом. Відповідно, до всіх правовідносин, які виникали у зв'язку із відшкодуванням матеріальної і моральної шкоди, завданої в зоні АТО, застосовувалися відповідні законодавчі положення і саме в такому руслі формувалася судова практика. Серед постраждалих є найбільш вразливі групи – жінки та діти, кількість яких продовжує зростати. Відсутня належна державна політика, спрямована на їх захист. Відтак, адекватна, всеохоплююча, інклюзивна програма відшкодування шкоди постраждалим є ще більш нагальною.

Згідно із Указами Президента України № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14.04.2014 та № 116/2018 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» від 30.04.2018 (текст Указу доступний лише для службового користування) в цей період в Україні проводилася антитерористична операція. Відповідно, питання компенсації завданих матеріальних збитків поставало у сфері правового регулювання антитерористичного законодавства, зокрема йдеться про ст. 19 Закону України «Про боротьбу із тероризмом», що містить норму про відшкодування завданої шкоди за кошти державного бюджету України.

З аналізу тексту Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та усталеної практики ЄСПЛ випливає наступне: необхідна умова для притягнення будь-якої держави-учасниці Конвенції до відповідальності за порушення прав, свобод, що передбачені нею – здійснення юрисдикції на відповідній території (подібний висновок було зроблено у справі Суду "Ілашку та інші проти Молдови та росії"). Інакшими словами, суд, розглядаючи справу, має відповісти на питання: чи поширювались владні

повноваження держави-відповідача на певну територію в той час, коли, за твердженням заявника (заявників), там відбувались порушення прав та свобод.

Заявникам слід готуватись до того, що суд, скоріш за все, вирішуватиме питання, щодо того, чи підпадають порушення права власності (заподіяні збитки) під юрисдикцію рф в період активної фази бойових дій. З огляду на практику, що склалася, суд визначатиме, чи було встановлено рф фактичний/ефективний/загальний контроль на відповідній території, коли відбувались порушення прав власності. У випадку ствердної відповіді, росія нестиме відповідальність за заподіяні збитки, і, навпаки, якщо буде встановлено, що мали місце бомбардування, артилерійські обстріли, однак контролю над територією не було (до прикладу, як це відбувається у місті Харків), то держава-терорист, ймовірно, не відповідатиме за заподіяні збитки [21].

Це все означає, що на практиці застосування та реалізації, зокрема, коли йдеться про відшкодування шкоди, спричиненої приватним особам в зоні бойових дій є певна специфіка. Правова система України зазнала значної фрагментації, визначивши три правопорядки, що почали діяти на її території: правопорядок території активних бойових дій, правопорядок окупованої території і правопорядок правового режиму самозахисту.

Це важливо тому що за цих правопорядків застосовуються відмінні норми і правила, зокрема в частині встановлення шкоди і відповідальності за таку шкоду, заподіяну цивільним особам. Так, зокрема на території активних бойових дій не застосовується Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, але застосовуються конвенційні положення міжнародного гуманітарного права. На окупованій території формально зберігається дія українського правопорядку, але механізми його реалізації (українські суди, органи правопорядку, державні установи) не діють, а відповідальність за будь-яку шкоду несе держава-окупант згідно міжнародного гуманітарного права. До того ж на цих територіях також не

застосовуються зобов'язання України за Європейською Конвенцією, але застосовуються відповідні зобов'язання держави-окупанта (принаймні до 15 вересня 2022 року – дати припинення участі РФ у Конвенції). На решті території діє режим воєнного стану, але й також спеціальне тимчасове законодавство, запроваджене на період воєнного стану (і на деякий час після його завершення). Оскільки цей правовий режим не обмежений положеннями законодавства про воєнний стан, а Україна і формально і практично знаходиться в стані самозахисту відповідно до статті 51 Статуту ООН, є думка що більш адекватно назвати такий режим режимом самозахисту [88].

Цивільні норми, що зазвичай застосовуються у мирні часи за звичайного правопорядку, також не здатні врегулювати питання відповідальності за шкоду, заподіяну в ході збройного конфлікту на території активних бойових дій. Так ст. 1166 Цивільного кодексу України покладає обов'язок відшкодування шкоди на особу, що її завдала. В зоні активних бойових дій немає можливості визначити особу, що завдала шкоду або навіть того, хто зі сторін збройного конфлікту завдав таку шкоду. Застосування статей 1187 чи 1188 ЦК України (відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки) також є проблематичним, адже ЦК України покладає таку відповідальність на особу, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє об'єктом підвищеної небезпеки [88].

Шкода майну приватних осіб в міжнародному гуманітарному праві розглядається як невідворотний побічний наслідок бойових дій, який, тому, толерується і врегулюється відповідними стандартами обачності і заборонаю навмисного спричинення такої шкоди. Законодавство і практика інших держав також не вказують на існування норми, що встановлювала би цивільну відповідальність і обов'язок компенсації за шкоду, спричинену в зоні активних бойових дій. Держави, якщо і погоджуються компенсувати таку шкоду, роблять це *ex gratia*, тобто з доброї волі, а не юридичного обов'язку, як наприклад, це передбачено законодавством США (10 U.S.C. § 2736 (2004)).

Наведене вище не дає підстав для оптимізму: ЄСПЛ не застосовується, цивільне право України не придатне для врегулювання шкоди, спричиненої в ході бойових дій, міжнародне гуманітарне право не містить обов'язку відшкодування такої шкоди [88].

Ми вважаємо, що ось така юридична невизначеність міжнародних норм та відповідно реалізації відшкодування шкоди спонукає до того, що особи, майно яких було пошкоджене або зруйноване з причини бойових дій вимушені використовувати загальні правила відшкодування шкоди в порядку цивільного судочинства. Відповідно до частини четвертої ст. 2 Закону, «відповідальність за матеріальну чи нематеріальну шкоду, завдану Україні внаслідок збройної агресії РФ» [124], покладається на останню відповідно до принципів і норм міжнародного права. При цьому закон допускає можливість подання судових позовів проти РФ до українських судів щодо відшкодування завданих збитків, у таких випадках позивачі навіть звільняються від сплати судового збору (ст. 5 Закону України «Про судовий збір»).

Незважаючи на той факт, що постраждалі особи вимушені посилатися на ст. 19 Закону України «Про боротьбу із тероризмом» за відсутності іншої можливості отримання компенсації, механізм реалізації цього законодавчого положення відсутній як у цьому, так і у будь-якому іншому законі. Навіть більше, у спеціальному законодавчому акті – Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014-відсутні положення, що закріплюють право постраждалих на відшкодування шкоди, що завдана їхньому майну. Також, згідно із Порядком оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, який затверджений Постановою КМУ від 01.10.2014 № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», не передбачено внесення інформації про наявність пошкодженого або зруйнованого майна внутрішньо переміщених осіб до Єдиного реєстру ВПО.

Деякі положення щодо відшкодування шкоди (які не стосуються безпосередньо збитків внаслідок АТО) передбачені також КІЦЗ України, ст. 21

якого вказує на можливість отримання компенсації за шкоду, завдану внаслідок надзвичайних ситуацій, до яких, за ст. 4 цього ж Кодексу, належать воєнні ситуації. Враховуючи вже наявні судові рішення щодо відшкодування шкоди, завданої майну терористичними актами і в результаті проведення АТО, при прийнятті рішення національні суди виходять із системного аналізу положень Закону України «Про боротьбу із тероризмом» та КЦЗ України, які регулюють подібні за змістом правовідносини, а, отже, має місце застосування аналогії закону згідно із ст. 8 ЦК України [59; 60].

Ми можемо констатувати, що для постраждалих осіб відсутні законодавчі приписи, які хоч якось могли б сприяти реалізації їхнього права на відшкодування шкоди внаслідок збройного конфлікту, тому що існують такі негативні фактори:

1. підміна юридичних понять, що створила ситуацію правової невизначеності (АТО, ООС чи збройний конфлікт) і призводить до застосування матеріальних норм антитерористичного законодавства;

2. відсутність ефективних законодавчих і адміністративних механізмів щодо отримання відшкодування матеріальної шкоди, завданої внаслідок терористичного акту, тобто відсутність механізму реалізації ст. 19 Закону України «Про боротьбу із тероризмом» та відповідних положень цивільного законодавства України.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Згідно з ч. 1 ст. 4 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 5 ЦПК України, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб,

державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону. Суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Частиною першою статті 15 ЦК України передбачено право кожної особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Відповідно до частини першої статті 175 ЦПК України у позовній заяві позивач викладає свої вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування.

З викладеного вбачається, що предмет позову - це певна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, стосовно якої позивач просить прийняти судові рішення, яка опосередковується відповідним способом захисту прав або інтересів. Підстави позову - це обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги щодо захисту права та охоронюваного законом інтересу [134].

Оскільки повноваження органів влади є законодавчо визначеними, тому суд згідно з принципом *iura novit curia* («суд знає закони») під час розгляду справи має самостійно перевірити доводи сторін, а, з'ясувавши при розгляді справи, що сторона або інший учасник судового процесу на обґрунтування своїх вимог або заперечень послався не на ті норми права, що фактично регулюють спірні правовідносини, самостійно здійснює правильну правову кваліфікацію останніх та застосовує для прийняття рішення ті норми матеріального і процесуального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини. Зазначення позивачем конкретної правової норми на обґрунтування позову не є визначальним при вирішенні судом питання про те, яким законом слід керуватися при вирішенні спору [134].

Таким чином, розглядаючи цивільні позови, український суд обмежений положеннями національного законодавства і не може виходити за його межі. Таким чином, навіть у випадку існування певної законодавчої прогалини, український суд може використовувати лише аналогію права або закону, що часто не враховує специфіку конкретних правовідносин і ситуації, у якій опинилися сторони, а тому відновлення справедливості у таких випадках стає вельми сумнівним. У зв'язку з цим державна політика у сфері відшкодування шкоди, завданої в результаті збройного конфлікту, не може будуватися виключно на рішеннях національних судових інстанцій, оскільки судова практика може лише виявити проблему у правозастосуванні, однак необов'язково сприяє її вирішенню.

Справа в тому, що в національному законодавстві відсутній спеціальний механізм відшкодування шкоди, завданої терористичним актом. Тому цілком очевидно, що постраждалим від чужої воєнної дії необхідно буде звертатися до національних судів відповідним обґрунтуванням і доведенням своєї позиції, адже відповідно до частини першої ст. 81 ЦПК України і кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

Таким чином, за звичайних обставин, постраждала особа, повинна вичерпати усі засоби національного захисту: необхідно пройти всі три судові інстанції в державі, яка є відповідачем у справі, і лише після програшу звертатись до ЄСПЛ. Звернутись до Суду необхідно впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні. Правило про вичерпання засобів національного захисту має передусім на меті надати можливість національним органам держави-відповідача виправити допущені порушення. Однак, у випадку з РФ це правило не працює (оскільки очевидним є відсутність ефективних правових механізмів захисту порушених прав українців в РФ), а тому потрібно звертатись впродовж 4-х місяців після настання події (наприклад, пошкодження житлового будинку) [21].

У багатьох заявників, які втратили житло, бізнес тощо через

російсько-українську війну та все ж таки прийняли рішення щодо стягнення збитків з РФ в ЄСПЛ, виникає питання щодо переліку дій, які слід зробити задля отримання відшкодування. Приблизний алгоритм дій виглядатиме наступним чином [21]:

1. Формування належної доказової бази. Чіткий перелік доказів, які мають подавати заявники для доведення порушення прав, які підлягають захисту за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, відсутній, тобто заявникам потрібно надавати якомога більше доказів, що підтверджують порушення прав (фото, відео власності до/після руйнування, документи, що підтверджують право власності на майно, показання свідків тощо). Суд звертає увагу на те, що «власність» у розумінні Конвенції та Протоколу до неї є явищем автономним, яке жодним чином не пов'язане із національним його розумінням та має тлумачення, незалежне від національного, тобто фактично ми маємо говорити тільки виключно про поняття власності.

2. Заповнення формуляру заяви до Європейського суду з прав людини, який можна віднайти на офіційному сайті Суду. У випадку, коли ми говоримо про відшкодування збитків, що заподіяні росією, заявники можуть скаржитись, як варіант, на пошкодження/знищення житла, неможливість користуватися житлом, майном, вимушене припинення бізнесу тощо (це, в свою чергу, охоплюватиметься ст.1 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод). Заявникам, які збираються подавати заяву проти росії до ЄСПЛ, слід також пам'ятати про необхідність дотримання процесуальних аспектів прийнятності заяви, які містяться у ст.35 Конвенції

3. Надіслання заповненого формуляру заяви разом із доданими доказами на офіційну поштову адресу, що вказана на офіційному сайті ЄСПЛ [21].

Якщо ж говорити про захист права власності відповідно до норм Міжнародного гуманітарного права, то визначення поняття цивільних

об'єктів закріплене у статті 52(1) Додаткового протоколу № 1 до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року: «Цивільними об'єктами є ті об'єкти, які не є військовими об'єктами» [33].

У практиці держав цивільними об'єктами насамперед вважаються цивільні райони, міста, села, житлові райони, житло, будівлі, дома і школи, цивільні транспортні засоби, лікарні, медичні установи та медичні відділення, історичні пам'ятники, місця відправлення культу і культурні цінності, а також навколишнє середовище за умови, що в кінцевому рахунку вони не стають військовими об'єктами. Напади на такі об'єкти зазвичай засуджуються [175].

Так, міжнародне гуманітарне право використовує положення Римського статуту та Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року [133]. Тепер більш детально зупинимось на основних положеннях міжнародного гуманітарного права щодо захисту власності в ситуації збройного конфлікту:

1. Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні в будь-який час проводити розрізнення між цивільними об'єктами і військовими об'єктами. Напади можуть бути спрямовані лише проти військових об'єктів. Напади не можуть бути спрямовані проти цивільних об'єктів [33; 85].

2. Військові об'єкти обмежуються тими об'єктами, які з огляду на свій характер, розташування, призначення або використання здійснюють ефективний внесок у військові дії та їх повне або часткове руйнування, захоплення чи нейтралізація за існуючих у даний момент обставин надає явну воєнну перевагу [33].

3. Визначення поняття цивільних об'єктів закріплене у статті 52 (1) Додаткового протоколу № 1 до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року: «Цивільними об'єктами є ті об'єкти, які не є військовими об'єктами» [33; 175].

4. Цивільні об'єкти користуються захистом від нападів, за виключенням випадків і того періоду часу, коли вони стають військовими об'єктами [175].

5. Напади невибіркового характеру заборонені [175; 27; 28; 33].

6. До нападів невибіркового характеру належать: а) напади, не спрямовані на конкретну військову ціль; б) напади, під час яких застосовуються методи чи засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретну військову ціль; с) напади, під час яких застосовуються методи чи засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як того вимагає міжнародне гуманітарне право і які, таким чином, у кожному такому випадку влучають без розрізнення у військові цілі та цивільних осіб чи цивільні об'єкти [28].

7. Заборонені напади шляхом бомбардувань будь-якими методами або засобами, при яких як єдиний військовий об'єкт розглядаються декілька військових об'єктів, які можна розрізнити і які явно віддалені один від одного, що розташовані у місті, селі або іншому районі, де зосереджені цивільні особи або цивільні об'єкти [175].

8. Знищення або захоплення майна противника забороняється, окрім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність [175].

9. На окупованій території: а) дозволено конфісковувати рухому суспільну власність, яку можна використовувати для воєнних операцій; б) нерухомою суспільною власністю слід керувати відповідно до норми про узуфрукт; в) приватну власність необхідно поважати, її не дозволено конфісковувати; окрім випадків, коли знищення або захоплення такої власності вимагає нагальна військова необхідність [27; 58; 51; 175].

10. Пограбування заборонені [51].

11. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів з метою захисту поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, від розграбування їхнього особистого майна. Кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів для того, щоб запобігти пограбуванню померлих. Заборонено у осіб, позбавлених волі, віднімати особисті речі з метою їх незаконного привласнення [73].

Як бачимо, міжнародне гуманітарне право спирається на права людини,

але має і свої відмінності. Так, захист прав людини і дотримання цих прав державами – членами ООН є однією з найважливіших задач цієї організації. Загальна декларація прав людини (від 10 грудня 1948 р.), два Міжнародних пакти від 16 грудня 1966 р. (з цивільних прав та з економічних, соціальних і культурних прав), а також інші угоди щодо захисту прав людини забезпечують захист прав людини від посягань держав. Ці гарантії діють завжди і за будь-яких обставин. Тільки в умовах воєнного або надзвичайного стану і за строго певних обставин (що мають назву надзвичайних, виняткових обставин) ці угоди допускають відступ від деяких своїх положень щодо дотримання прав людини і громадянина, забезпечення недоторканності особи та її прав власності.

3.2. Створення Спеціального трибуналу щодо злочинів агресії рф проти України та Міжнародний кримінальний суд

В попередніх розділах ми акцентували увагу на тому, що наразі відсутній механізм та належна правова основа, що не дає юридичної можливості притягти до відповідальності найвище керівництво держави-агресора за злочин агресії, який створив передумови для всіх інших міжнародних злочинів. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо цього злочину має вкрай обмежений характер і за умов нератифікації Російською Федерацією Римського статуту та поправок до нього не створює у суду потрібної юрисдикції. Тому, подібно до Лондонської декларації 1942 року, яка заклала основу для Нюрнберзького трибуналу, 4 березня 2022 року було проголошено Декларацію про створення Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України.

Щоб створити міжнародний кримінальний суд чи трибунал, необхідно 2 умови: він має бути створений згідно з міжнародним правом і він має

достатньою мірою відобразити волю міжнародної спільноти в цілому забезпечувати притягнення до кримінальної відповідальності за злочини згідно з звичаєвим міжнародним правом.

Тож, згідно з міжнародним правом існує два способи заснування міжнародного кримінального суду або трибуналу: він може бути створений безпосередньо на основі джерела міжнародного права або він може бути створений на основі повноважень, отриманих від джерела міжнародного права. Міжнародні кримінальні суди та трибунали можуть бути створені міжнародними договорами. Ці договори можуть мати форму багатостороннього договору між державами. Багато науковців вважають, що за останні два десятиліття дотримання міжнародного кримінального права також забезпечувалося за допомогою так званих «гібридних трибуналів». Міжнародні або гібридні (змішані) суди можуть запропонувати широкий рівень гнучкості щодо застосовного права, складу персоналу чи фінансових внесків. Однак створення трибуналу як такого не може бути «гібридним»; гібридний трибунал створюється відповідно до міжнародного або національного права.

Якщо взяти зарубіжний досвід, то серед часто цитованих прикладів сучасних інтернаціоналізованих або гібридних судів і трибуналів лише СССЛ відповідає критеріям гібридного або інтернаціоналізованого суду, встановленим правом міжнародних договорів. (Стаття 1 Договору між Організацією Об'єднаних Націй та урядом Сьєрра-Леоне про створення СССЛ чітко оголошує, що «[ним] створено Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне...»). Наприклад, надзвичайні палати в судах Камбоджі були створені на основі національного права. Внутрішній їх статус визнається супровідною двосторонньою Угодою, яка регулює «співпрацю між Організацією Об'єднаних Націй і Королівським урядом Камбоджі щодо притягнення до відповідальності вищих лідерів Демократичної Кампучії та тих, хто був найбільш відповідальним...» (ст. 1 Угоди). Двостороння домовленість передбачає створення Надзвичайних Африканських Палат у

внутрішній судовій системі Сенегалу (ст. 1 Домовленостей). Подібним чином Спеціальна судова палата по Косово, була заснована на національному праві, після обміну листами, що може становити міжнародний договір.

Міжнародні кримінальні суди та трибунали також можуть створюватися на основі повноважень, що випливають з договору як джерела міжнародного права. Наприклад, це може бути зроблено через рішення органу міжнародної організації, який діє в межах повноважень, наданих цьому органу відповідно до договору про заснування організації. Найвидатнішими прикладами такого створення є створення Радою Безпеки ООН МТКЮ (Резолюція 827 РБ ООН) і МТР (Резолюція РБ ООН 955) (Спеціальний трибунал для Лівану («СТЛ»)) (Резолюція РБ ООН 1757), створений Радою Безпеки після того, як парламент Лівану не спромігся вжити відповідних заходів, переслідував лише злочини за законодавством Лівану (Статут СТЛ, статті 1-2).

Суд або трибунал, який достатньою мірою відображає волю міжнародної спільноти в цілому. Якщо чинні члени трійки користуються особистим імунітетом перед національними судами, але не користуються таким імунітетом перед міжнародними кримінальними судами чи трибуналами, характер міжнародного кримінального суду чи трибуналу має бути таким, щоб через його створення та інституційну структуру він був достатньо відокремлений від національних юрисдикцій і достатньою мірою відображав волю міжнародної спільноти щодо колективного забезпечення притягнення до кримінальної відповідальності за злочини згідно з звичаєвим міжнародним правом. (Див. критерії «міжнародного кримінального суду з надійною універсальною орієнтацією», Кресс, Коментар на Статтю 98 ст. 123 і далі).

Це питання виникло стосовно міжнародних кримінальних судів і трибуналів, заснованих угодою між державами. Але для правничої спільноти винокає ряд питань: чи можуть дві держави створити міжнародний кримінальний суд або трибунал на основі двостороннього договору та правомірно розпоряджатися принципом, що один суверен не може

стверджувати юрисдикцію над іншим? Яка необхідна кількість держав, які беруть участь у договорі, щоб законно створити справді «міжнародний» кримінальний суд чи трибунал? Яку кількість держав-учасниць повинен мати багатосторонній договір, щоб бути вираженням волі міжнародної спільноти в цілому?

Слід почати із головного документу (у нас в Україні він не ратифікований) Римський статут Міжнародного кримінального суду – це міжнародний договір, що заснував Міжнародний кримінальний суд.

Римський Статут надає право Суду розглядати такі міжнародні злочини:

- геноцид (намір винищити певну національну, расову, етнічну або релігійну групу);
- злочини проти людяності (масштабне переслідування мирного населення);
- воєнні злочини (порушення законів та звичаїв ведення війни (наприклад, щодо поводження з військовополоненими або використання заборонених видів зброї);
- злочини агресії (планування або здійснення особою, яка здійснює контроль над силовими формуваннями акту агресії, який є порушенням Статуту ООН.

Є положення про те, що Римський статут базується на розумінні того, що в міжнародних кримінальних судах і трибуналах не існує імунітету. Щоправда, стаття 27 (2) є положенням договору, згідно з яким держави, що ратифікували Статут, можуть вважатися такими, що законно відмовилися від імунітету членів своєї національної трійки. Але стаття 27 (2) застосовується не лише до громадян держав-учасниць, які ратифікували або прийняли Римський статут. Вона застосовна до всіх обвинувачених, які постали перед Судом, у тому числі до громадян третіх держав (незалежно від того, як було запусчено юрисдикцію МКС відповідно до статті 13). Як підтвердила Апеляційна палата МКС, це є відображенням звичаєвого міжнародного права. (Рішення стосовно Направлення Йорданії, пункт 103). МКС, а разом з ним

стаття 27, як відображення міжнародного звичайного права, почали працювати після здачі на зберігання шістдесятої ратифікаційної грамоти Статуту МКС (ст. 126). Таким чином, розробники Римського статуту, а також Міжнародний суд ООН у своєму рішенні у справі Єродії та МКС у своєму рішенні у справі Аль-Башира, вважали, що спільних зусиль 60 держав було достатньо для створення міжнародного кримінального суду на основі договору, відкритого для загального приєднання, для розгляду злочинів, які вкорінені у звичаєвому міжнародному праві. Такий суд кваліфікується як суд, який міг би законно застосувати правило про незастосування особистих імунітетів.

Таким чином, суд із юрисдикцією щодо злочинів за звичаєвим міжнародним правом, заснований на багатосторонньому договорі, відкритому для універсального приєднання з 60 ратифікаціями, кваліфікується як міжнародний кримінальний суд, який достатньою мірою відображає волю міжнародної спільноти в цілому. Таким чином, здається ще більш очевидним, що міжнародний кримінальний суд або трибунал, заснований або на основі договору з ООН, міжнародною організацією, що складається з 193 держав-членів, кваліфікується як такий. Міжнародний кримінальний суд або трибунал, створений ООН або спільно з ООН, відображав би волю міжнародної спільноти в цілому в найширшому можливому вигляді. Це стосується створення МТКЮ та МТР Радою Безпеки як органу ООН. Це також стосується створення СССЛ шляхом двостороннього договору між ООН і Сьєрра-Леоне. На прохання Ради Безпеки ООН, Генеральний секретар уклав двосторонній договір як представник ООН і як представник міжнародної спільноти в цілому.

Але Рада Безпеки ООН – не єдиний орган ООН, який має компетенцію вирішувати питання міжнародного миру та безпеки. Відповідно до Статуту ООН (ст. 11.1), Генеральна Асамблея також може це робити. Хоча Генеральна Асамблея, на відміну від Ради Безпеки ООН, може лише давати рекомендації, це не заважає їй рекомендувати заснування міжнародного кримінального суду

або трибуналу шляхом договору, укладеного між однією або кількома державами та ООН (див. також Джонсон). Такий суд чи трибунал не мав би обов'язкових повноважень щодо виконання рішень для всіх держав, оскільки Генеральна Асамблея не може делегувати повноваження, якими вона не володіє. (Див. також про договороздатність міжнародних організацій: Преамбула та ст. 6 Віденської конвенції про право міжнародних договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями.) Таким чином, держави, які не стають учасниками договору, не зобов'язані співпрацювати з судом чи трибуналом, включаючи виконання ордеру на арешт. Тим не менш, такий суд або трибунал міг би здійснювати кримінальну юрисдикцію над особами за злочини згідно з міжнародним звичаєвим правом.

Міжнародний кримінальний суд або трибунал, створений за рекомендацією Генеральної Асамблеї, можна порівняти зі створенням СССЛ. Створюючи СССЛ, Рада Безпеки не діяла згідно з Розділом VII Статуту ООН, а звернулася до Генерального секретаря з проханням домовитися про угоду зі Сьєрра-Леоне, незважаючи на відсутність обов'язкового рішення за Розділом VII (Резолюція РБ ООН 1315). Відповідно, СССЛ був міжнародним кримінальним судом, але він не користувався обов'язковими повноваженнями Ради Безпеки щодо виконання рішень всіма державами-членами ООН.

Багато хто впевнений, що особисті імунітети, якими користуються чинні глави держав, глави урядів і міністри закордонних справ («трійка») перед внутрішніми кримінальними судами та трибуналами інших держав, не є перешкодою для їх переслідування за міжнародні злочини перед міжнародними кримінальними судами та трибуналами.

Особливістю є те, що особисті імунітети не застосовуються до міжнародних кримінальних судів і трибуналів відповідно до міжнародного звичаєвого права. Різниця між національними та міжнародними кримінальними судами та трибуналами Міжнародний суд ООН («МС ООН») чітко заявив, що особисті імунітети не перешкоджають переслідуванню в

певних міжнародних судах і трибуналах.

Зокрема, Міжнародний суд пояснив, чинний або колишній міністр закордонних справ може бути підданий кримінальному переслідуванню в певних міжнародних кримінальних судах, якщо вони мають юрисдикцію. Наприклад, Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (МТКЮ) та Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди (МТР), створені відповідно до резолюцій Ради Безпеки відповідно до глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй, а також майбутній Міжнародний кримінальний суд, створений на основі Римського статуту [208; 209].

Важливим є те, що Міжнародний суд ООН не перешкоджає іншим трибуналам також створювати міжнародні кримінальні суди або трибунали, перед якими не застосовується імунітет особи.

Власне, Міжнародний кримінальний суд, діючи на основі Римського статуту, є незалежною міжнародною організацією та не підпорядковується ООН чи іншим структурам. Органи суду знаходяться в Гаазі, Нідерланди. Фінансування на діяльність МКС надходить від країн-членів Римського статуту, а також від міжнародних організацій, індивідів, корпорацій та інших урядів на добровільній основі.

Структура МКС складається з Президії, Відділення Суддів, Канцелярії Прокурора та Секретаріату [208; 209].

До Президії входять Президент та два Віце-президенти, яких колегіально обирають строком на три роки з-поміж 18-ти суддів МКС. Вона відповідає за загальне керування Судом, за винятком Канцелярії Прокурора, з яким взаємодіє щодо всіх необхідних справ за взаємною згодою. Виконання судових та представницьких функцій, передбачених статутом, також покладено на Президію.

Суд налічує вісімнадцять суддів, об'єднаних у три відділення – попереднього розгляду, судового та апеляційного. Судді обираються Асамблеєю держав-учасниць, яка оцінює кандидатів на компетентність у питаннях кримінальної юстиції та кримінально-процесуальних норм, а також

у сфері міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права та права в галузі прав людини. Судді відповідають за забезпечення того, що процес проходить у відповідності до стандартів справедливого судочинства.

Канцелярія Прокурора є незалежним органом Суду, її очолює Прокурор, який обирається Асамблеєю держав-учасниць. Канцелярія відповідає за отримання та аналіз справ та інформації про геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності, за їх вивчення та здійснення розслідувань і кримінального переслідування в суді.

Секретаріат є нейтральним органом МКС, який очолюється Секретарем та відповідає за надання адміністративної та операційної підтримки Прокуророві та Суддям. Важливо, що Секретаріат відповідає за розробку механізмів захисту свідків, надання компенсацій та безпекові аспекти діяльності Суду [208].

Асамблея держав-учасниць складається з представників країн, які підписали або/та ратифікували Римський статут, та відповідає за загальне управління суду та законотворчість. У Бюро Асамблеї входить Президент, два Віце-президента та 18 членів, обрані строком на три роки, з урахуванням представництва географічних регіонів та основних світових правових систем. Асамблея вирішує питання щодо прийняття нормативних документів, бюджету, а також обирає Суддів, Прокурора та Заступника Прокурора.

Україна підписала Римський статут в 2000 році, але досі не ратифікувала цей установчий документ МКС. Таким чином, юрисдикція МКС не поширюється на території України, а також на її громадян [198].

Міжнародний кримінальний суд являє собою унікальний орган міжнародної кримінальної юрисдикції. На сьогодні це перший правовий інститут, що діє на постійній основі. Серед особливостей, що вірізняють Міжнародний кримінальний суд серед інших міжнародних та змішаних судових установ, можна виділити також предметну юрисдикцію. Так, до компетенції Міжнародного кримінального суду віднесено переслідування осіб, винних у геноциді, воєнних злочинах, злочинах проти людяності.

Заснований на основі Римського статуту, який було прийнято у 1998 році, Міжнародний кримінальний суд почав працювати у 2002 році. Незважаючи на короткий строк діяльності, вже показав свою ефективність у кількох справах. В основу діяльності Міжнародного кримінального суду покладено принципи кримінального права, притаманні більшості національних правових систем [186, с.107; 102, с.3; 47, с.56; 20, с.13; 83, с.123; 84, с.13; 142, с.139; 148; 203-219].

Які ж передумови створення Міжнародного кримінального суду в Україні? Досліджуючи це питання, в пресі активно обговорюється питання, зокрема про те, що Прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан має намір відкрити офіс в Україні для розслідування злочинів, скоєних під час війни Росії проти України. Прокурор зазначив, що окрім шести країн, які є членами Спільної слідчої групи, є 13 інших держав, які ведуть структурні розслідування. Станом на зараз у нас понад 16 тисяч кримінальних проваджень по воєнних злочинах, і вся правоохоронна система займається збором доказів. Поліція, СБУ, ДБР, НАБУ, прокуратура — всі зараз мають свою ділянку роботи. Готується доказова база для національних судів. Паралельно з цим збираються окремі докази для Міжнародного кримінального суду, для майбутнього спеціального трибуналу з агресії. Міжнародний кримінальний суд уже надіслав понад 40 слідчих. І для того, щоб надати їм фізичну базу для роботи та впорядкувати процес, треба створювати в Україні певний офіс. Тому що як і для Міжнародного кримінального суду, так і для нас це-безпрецедентна історія. До цього в суду були набагато простіші та менші за обсягом збройні конфлікти, щодо яких у нього є позови та розслідування, які стосуються переважно африканських країн. Водночас масштаби України дуже великі та потребують додаткових ресурсів. Тому Міжнародний кримінальний суд їх збирає і посилює нашу правоохоронну систему [199].

3.3. Міжнародні практики розслідувань за міжнародними протоколами та кодексом Мурад

У випадках, коли Європейський суд з прав людини встановлює порушення процесуального аспекту ст. 2 «Право на життя» та ст. 3 «Заборона катувань» Конвенції через відсутність належного розслідування встановлених чи стверджуваних порушень силами безпеки цих основних прав, на державі продовжує лежати обов'язок провести таке розслідування. На практиці це вимагає від державних органів влади швидко, щоб уникнути ситуацій, коли вжиття необхідних дальших кроків буде запізнлим, та за власною ініціативою (*ex officio*) переглянути матеріали справ та поновити або продовжити розслідування, де це ще видається доцільним та можливим.

Головну увагу в цій публікації приділено таким основним елементам ефективності розслідувань, які встановлені практикою Суду та є об'єктом нагляду з боку Комітету міністрів: незалежність; належний характер; оперативність; розслідування особливих мотивів злочину; незалежний нагляд; компенсація потерпілим. У ній наводиться ряд прикладів заходів, яких було вжито та про які було повідомлено державами в контексті виконання рішень ЄСПЛ з метою забезпечення та посилення ефективності розслідувань.

З метою підвищення оперативності розслідування справ про жорстоке поводження до Кримінального процесуального кодексу було 2016 року внесено зміни, які вимагають від прокурорів та суддів надавати пріоритет таким справам. У 2017 році Міністерство юстиції видало циркуляр, який вимагає, щоб прокурори завершували розслідування за скаргами про катування протягом 180 днів та за скаргами про надмірне застосування сили протягом 120 днів, а також встановлює строк у 370 днів для завершення кримінального провадження щодо таких злочинів. Затримки у здійсненні проваджень можуть призвести до негативних наслідків для майбутнього службового просування відповідального за них прокурора чи судді.

Поки вся увага зосереджена на воєнних злочинах, які чинить Росія проти цивільної інфраструктури України, Офіс генерального прокурора займався не лише цією темою, а й був активним в іншій критичній для правосуддя сфері. ОГП розпочав надважливу роботу, передбачену Стратегією забезпечення підходу, орієнтованого на постраждалих та свідків, для ведення справ щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

Розслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, належить до підслідності Служби безпеки України (стаття 216 КПК України).

Багато справ передаються до Національної поліції, а прокуратура здійснює керівництво розслідуванням та судовим переслідуванням справ щодо розслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (стаття 36 КПК України).

Офіс генпрокурора має намір виконувати свою важливу роль за допомогою трискладової стратегії, яка передбачає: створення керівної та основної груп на центральному рівні, у тому числі спеціалізованої групи слідчих і прокурорів, включно з мобільними групами слідчих Національної поліції, та групу захисту та підтримки потерпілих і свідків розслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, яка також включатиме міжнародних експертів для забезпечення надійного захисту та підтримки всіх постраждалих.

Ці складові є ключовими в контексті його «юридичного та морального зобов'язання забезпечити ефективне розслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом відповідно до міжнародних стандартів, а також надавати юридичну та психологічну підтримку постраждалим протягом судового процесу».

Принципово, що Стратегія має підтримку від низки важливих партнерів, зокрема Міністерства внутрішніх справ та Національної поліції, провідних експертів громадянського суспільства та організацій, що допомагають постраждалим, як-от Assisto, ЮрФем та La Strada, Офісу спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань

сексуального насильства в умовах конфліктів та низки міжнародних експертів. Окрім того, у цьому багатолюдному просторі правосуддя діє значна кількість структур, зокрема: МВС, СБУ, Комітет Верховної Ради з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій, національних меншин і міжнаціональних відносин, Секторальна робоча група "Гендерна рівність", Фонд ООН у галузі народонаселення, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, МОЗ, Мінсоцполітики, Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні, Міністерство з питань реінтеграції та парламентська Тимчасова слідча комісія щодо розслідування сексуального насильства, вчиненого внаслідок агресії Російської Федерації.

Ці державні й інші суб'єкти створюють можливості для того, щоб покращувати допомогу та сприяти комплексній підтримці потерпілих, а також притягненню винних до відповідальності. А втім, збільшення кількості таких суб'єктів викликає низку очевидних проблем. Ефективний моніторинг, документування та повідомлення про злочини сексуального насильства, а також підтримка постраждалих залежать від низки урядових і неурядових суб'єктів, які координуються між собою і співпрацюють у різних секторах.

Завжди, коли у участі у розслідуванні бере велика кількість суб'єктів від них вигається чітке розподілення ролей. Проте якщо ролі не будуть чітко визначені, а мандати і компетенції не будуть дотримані, ці ризики можуть легко спричинити безліч конкуруючих, неналежних або навіть небезпечних розслідувань і фрагментовану та неорганізовану підтримку постраждалих.

Багато з перелічених суб'єктів мають окремі та відмінні службові ролі, що охоплюють координацію потерпілих, соціальну, психологічну та фінансову допомогу (наприклад, Робоча група «Гендерна рівність», МОЗ, Мінсоцполітики, Представництво Міжнародної організації з міграції). Тривожно, але видається, що інші відомства, особливо у сфері розслідування та судового переслідування злочинів, частково повторюють, якщо не повністю дублюють координаційну та керівну ролі Офісу генпрокурора.

На особливу увагу заслуговують слідчі повноваження Офісу Урядової комісії з гендерної політики, Міжвідомчої робочої групи з питань протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією Російської Федерації проти України, парламентської Тимчасової слідчої комісії з розслідування сексуального насильства, вчиненого внаслідок агресії Російської Федерації.

Проте мандат парламентської слідчої комісії щодо розслідування СНПК, включно з повноваженнями викликати свідків, може стати хрестоматійним прикладом ризиків.

Залишаючи осторонь вузькоспеціалізований характер розслідувань СНПК (що вимагають об'єднаних компетенцій різних суб'єктів), схоже, такий мандат погано поєднується з повноваженнями ОГП. Адже породжуються дубльовані або навіть суперечливі повноваження, які спричиняють низку практичних проблем.

Але ці питання вирішуються вже сталою напрацьованою практикою та відповідним міжнародним досвідом. Кодекс Мурад – глобальний рекомендаційний кодекс поведінки для осіб, що збирають інформацію від постраждалих внаслідок сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

Це добровільний кодекс, у якому виокремлені наявні мінімальні стандарти безпечного, ефективного й етичного збирання та використання інформації, отриманої від жертви або особи, яка потерпіла від системного сексуального насильства в умовах конфлікту. Він призначений для тих, хто займається документуванням, розслідуванням, розповсюдженням, дослідженням, моніторингом та іншими видами діяльності, пов'язаної зі збиранням та використанням такої інформації.

Цей Кодекс бере коріння в міжнародному праві, зокрема в основоположних правах людини — правах потерпілих на гідність, приватність, здоров'я, безпеку, доступ до правосуддя, правду та на ефективний юридичний захист. Таким чином, Кодекс відображає загальні, незаперечні основні стандарти, які повинні застосовуватися всіма суб'єктами

в усіх контекстах, щоб заохочувати підхід, орієнтований на інтереси потерпілих. Кодекс містить у собі стандарти, що застосовуються до фізичних осіб та організацій, які повинні інтегрувати ці стандарти у системи, політики, процедури, контракти та практику.

Цей Кодекс не є дозволом чи закликом до збирання та використання інформації про сексуальне насильство в умовах конфлікту. Він не є стислим описом або заміною важливих технічних настанов, які діють у різних секторах. Цей Кодекс не має тлумачитись, як короткий шлях до набуття та збереження компетенції, яка забезпечує відповідальне виконання цієї роботи у спосіб, орієнтований на інтереси потерпілих. Кодекс поведінки застосовується:

- до прямого, непрямого, очного та дистанційного збирання інформації від потерпілих або про них у будь-якій формі (включаючи цифрову, письмову, вербальну, аудіовізуальну, фотографічну) і подальшого її транспортування, передачі, зберігання, використання, розповсюдження або публікації;
- до сексуального насильства в умовах конфлікту (згідно з широким та інклюзивним визначенням);
- для будь-якої мети, пов'язаної з розповсюдженням або публікацією такої інформації, за виключенням збирання інформації в цілях надання невідкладної допомоги або підтримки потерпілим.

Тому Кодекс слід застосовувати, наприклад, правозахисникам, які розслідують і документують злочини та здійснюють моніторинг, а також активістам, що працюють з відкритими даними; слідчим-криміналістам; іншим посадовим особам та фахівцям, які збирають, шукають або отримують інформацію про сексуальне насильство в умовах конфлікту, включаючи працівників служб з питань імміграції та надання притулку або медично-юридичних фахівців; журналістам; дослідникам; перекладачам та організаціям з підтримки на базі спільнот, групам потерпілих та співробітникам гуманітарних організацій, які займаються збиранням та

використанням або публікацією такої інформації (що виходять за рамки надання невідкладної допомоги та підтримки). Цей документ також має застосовуватись тими, хто відповідає за призначення персоналу, управління, фінансування та надання іншої підтримки або сприяння збиранню такої інформації, включаючи політиків. Наведений перелік не є вичерпним.

Кодекс Мурад має ряд важливих принципів, якими в своїй діяльності повинні керуватись правоохоронні та інші органи: вбачати в потерпілих особистості, поважати бажання потерпілих зберігати контроль та автономність, бути відповідальним і зберігати доброчесність, створювати користь або не робити взагалі, фундаментальне значення підготовки, знати та розуміти контексти, створювати системи, розвивати компетенції та забезпечувати підтримку, збирати інформацію з інших джерел, приділяти час, створювати простір, забезпечувати поважну та безпечну взаємодію [202].

Ми вважаємо, що слід зупинитися на більш детальній характеристиці цих принципів:

1. *Вбачати в потерпілих особистості.* Закон Мурад передбачає, адаптуватися до особистості потерпілих та поважати унікальність кожної потерпілої особи, з урахуванням їхніх особливих ідентичностей, характеристик, групової приналежності, а також інших чинників, як-то вік, гендерна приналежність, дієздатність, рівень стійкості, стосунки та зв'язки з іншими, соціально-економічна та політична ситуація, а також форми дискримінації, з якими вони стикаються. Уникати припущень означає, що не треба робити припущень або узагальнень щодо потерпілих або їхнього досвіду, наприклад, щодо того, як їм «слід» поводитися або реагувати, щодо їхньої вразливості, травми, життєстійкості, гендерної приналежності, інвалідності, дієздатності, зрілості, надійності, потреб або турбот. Після початкової підготовки запитувати потерпілих, включаючи дітей, про їх бажання, пріоритети, занепокоєння, ризики та поточну ситуацію. Віддавати перевагу безпеці потерпілих, щоб зрозуміти ризики та наслідки для потерпілих та їхнього оточення, які можуть виникнути в результаті контакту з

нами. Це можуть бути ризики повторної віктимізації, репресій, стигматизації; фізичні, онлайніві, інформаційні ризики; ризики для безпеки комунікацій та правові ризики. Виявляти підвищені ризики там, де є підвищений ризик заподіяння подальшої шкоди. Ми визнаємо, що будь-яка особа може зіткнутися з підвищеними ризиками, які можуть змінюватися з часом і залежно від контексту. Сприяти доступу до правосуддя про право потерпілих на здійснення (або нездійснення) своїх прав, таких як право на ефективний засіб юридичного захисту, правду, доступ до «правосуддя» (як його визначає потерпіла особа) та таких видів відшкодування шкоди, які мають трансформаційний потенціал. Поважати самоідентифікацію означає про увагу та вибір і самовираження потерпілої особи (включаючи гендерну приналежність, використання певних особових займенників, інвалідність, тощо) й уникнення навішування ярликів та використання характеристик, які можуть мати образливий або сенсаційний характер, сприяти маргіналізації або стигматизації, ставити під загрозу або заподіяти іншу шкоду. Забезпечувати інклюзивність та відсутність дискримінації, включати у процес і забезпечувати розумні пристосування на користь тих, кого часто ігнорують або позбавляють голосу внаслідок переслідування, маргіналізації, удаваної відсутності особистої автономності або дієздатності, або тих, кого залишають поза увагою як жертв [202].

2. *Поважати бажання потерпілих зберігати контроль та автономність.* За можливістю відпрацьовується інформація з використанням існуючих та перевірених пунктів доступу та контактів або створюватимемо безпечні канали, за якими потерпілі можуть звернутися до нас або отримати контакт з зацікавленою стороною. При цьому необхідно поважати індивідуальну свободу вибору потерпілих як фундаментальну основу для всіх аспектів та етапів нашої взаємодії. Потерпілі повинні мати повну, чітку та правдиву інформацію про те, кого ми представляємо, про нашу мету, нашу методологію, доступні для них варіанти, їхні права та ризики, у тому числі про конфіденційність та знеособлення, використання, передання та

публікацію їх відомостей. Давати змогу потерпілим зберігати контроль над своєю інформацією і поважати право потерпілої особи на приватність, які стосуються її персональної історії, ідентичності та образу, захищати конфіденційність будь-яких персональних відомостей або даних потерпілої особи (у будь-якій формі) та не передавати інформацію без їх явно вираженої інформованої згоди. Надавати підтримку у прийнятті рішень та процесі прийняття рішень у випадку дітей [202].

Відповідно до Кодесу Мурад потерпілими не пропонувати пільги в обмін на інформацію. Потерпілим надається правдиву та реалістичну інформацію щодо шляхів використання їхніх даних та намічених результатів (у тому числі будь-яких зовнішніх чинників, які можуть вплинути на ці результати). Необхідно чітко та правдиво пояснювати потерпілим, що ми можемо і не можемо зробити, що ми можемо і не можемо захистити, й які у нас є обмеження та професійні межі.

3. *Бути відповідальним і зберігати доброчесність.* Відповідальність покладається на тих, хто збирає інформацію, забезпечувати її точність, не витягувати інформацію, маніпулювання, експлуатацію, знущання або домагання і не використовуватимемо потерпілих та їхню інформацію в своїх інтересах. Не пошкоджувати потенційні докази означає не брати і не забирати оригінальні документи, фізичні предмети або інші потенційні докази у потерпілих або з місця їх знаходження [202].

4. *Створювати користь або не робити взагалі.* Означає приймати відповідальні рішення, які сприяють прийняттю відповідальних рішень щодо доцільності, часу та способу виконання цієї роботи. Критично розглядати чинники, які сприяють поганій практиці, будь-який тиск або вимоги щодо «терміновості», «громадського інтересу», кількісних цілей, «запобігання» або інших мотивів для продовження діяльності у тих випадках, коли це неможливо робити в безпечний, ефективний та етичний спосіб. Мінімізувати ризики розкриття конфіденційної інформації про попередні опитування або випадки передання інформації та обговоримо з нею ризики, пов'язані з

подальшими діями, та альтернативні варіанти. До таких ризиків відноситься виникнення непослідовних версій подій, що може завдати шкоду праву потерпілої особи на доступ до правосуддя і піддати більшому ризику повторної травматизації, порушення приватності та стигматизації. Обговорюватимемо з потерпілими про можливість передання їхньої інформації довіреним суб'єктам, щоб уникнути зайвого дублювання у збиранні інформації, ризику повторного травмування чи інших ризиків, пов'язаних з подальшою безпосередньою взаємодією. Збирати, зберігати та використовувати персональні дані потерпілих, включаючи цифрову інформацію, тільки якщо це обґрунтовано чіткою метою, необхідно для досягнення цієї мети, пропорційно можливостям досягнення цієї мети, і якщо ми можемо захистити ці дані [202].

5. Принципи підготовки. Всі ці принципи слід застосовувати на підготовчому етапі перед збиранням інформації і переглядати на етапах виконання. За допомогою планів та оцінок ризику ми забезпечити наявність необхідних знань, компетенцій, співробітників, політик і процедур, перш ніж починати збирання інформації і, зокрема, взаємодіяти з потерпілими. Це має фундаментальне значення для забезпечення прав потерпілих і для досягнення безпечних, доступних, етичних та ефективних результатів. Забезпечити з відповідною методологією гнучкість вибору для потерпілих. Спираючись на знання та розуміння контексту, визначити та оцінити потенційні ризики для усіх причетних осіб, як-от самих потерпілих, їхніх сімей та спільнот, нас та інших осіб, пов'язаних з цим процесом [202].

5.5 Знати, хто ще збирає інформацію. Ми дізнаємось, хто ще збирає інформацію від і про потерпілих і з якою метою, щоб вирішити, чи наша робота необхідна та корисна і чи може вона служити основою для координації та співпраці, для запобігання подальшій шкоді, витоку даних про потерпілих та негативному впливу на їхні права, що виникають внаслідок сумарних ефектів роботи. Це не виключає можливості звернення до інших організацій або осіб, які працюють над тими самими питаннями, включаючи

гуманітарні організації та організації на базі спільнот, щоб знайти можливості для спільної роботи у безпечний спосіб та знизити ризики. Треба у бідь-який момент готуватися до можливості неочікуваного розкриття інформації тому, що комунікація між потерпілими та тими, хто збирає інформацію, після завершення взаємодії може мати критичне значення в таких випадках, як повідомлення про будь-які занепокоєння щодо безпеки, відкриття або поновлення згоди, а також надання потерпілим зворотного зв'язку щодо просування їхньої справи та результатів [202].

6. *Знати та розуміти контексти.* Цей принцип полягає у розумінні культуру, гендер, розуміння стигматизації, визначення динаміки у спільнотах, визнавати індивідуальні, складні та групові види шкоди, знати закони та практики, розуміти належні форми комунікації та взаємодії, пом'якшувати негативні наслідки, довготривала підтримка на базіпізних спільнот [202].

7. *Створювати системи, розвивати компетенції та забезпечувати підтримку* означає відповідально діяти як незалежні суб'єкти. Створювати команду (включно з перекладачами, посередниками, провідниками, фіксерами) та обирати партнерів та інших осіб, що діють від нашого імені, з числа тих, хто поділяє наші зобов'язання за цим Кодексом. Працювати лише за наявності належної та доступної підтримки відповідно до потреб потерпілої особи. Сюди входять медична, соціально-психологічна та правова підтримка і захист [202].

8. *Збирати інформацію з інших джерел.* Визнавати права і ризики, пов'язані з отриманням інформації з непрямих джерел, тому що збирання, отримання та використання інформації від потерпілих або стосовно них, яка надійшла з вторинних джерел, має певні наслідки щодо приватності, правових аспектів або безпеки, навіть якщо ця інформація знаходиться у відкритому доступі, в архівах або отримана з інтернет-джерел (як відкритих, так і закритих) [202].

9. *Приділяти час, створювати простір* означає, що працюючи з потерпілими треба бути готові уважно і неупереджено слухати їх без

будь-яких припущень або судження; не дозволяти нашим власним реакціям впливати на взаємодію; бути готовими до розбудови довіри і передання контролю над своєю розповіддю потерпілій особі. Це стосується і уникнення браку часу та створення сприятливого середовища, приватності тощо.

10. Забезпечувати поважну та безпечну взаємодію. На початку взаємодії оцінити різні аспекти безпеки, приватності, потреб і здоров'я потерпілої особи, а також будь-які прогалини у комунікації та тиск, якому може піддаватися потерпіла особа щодо участі у цій роботі. Надавати потерпілим контроль над тим, як вони хочуть розповідати про свій випадок. Важливо розуміти те, щоб потерпіла особа мала можливість обирати, як вона розповідатиме про свій досвід.

Протидія агресору відбувається не лише на полі бою, але й на геополітичному, дипломатичному, економічному, інформаційному та інших рівнях. Важливим є правовий «фронт» слідчих, прокурорів, криміналістів, судових медиків та інших фахівців, які докладають зусилля у надскладних умовах для забезпечення якісного документування фактів порушення міжнародного гуманітарного права. Іманентною метою статті є створення передумов для оптимізації цієї діяльності.

Фактична мета полягає в експлікації ключових логістичних, криміналістичних та судово-медичних питань забезпечення досудового розслідування воєнних злочинів, вчинених на території України. Ми підтримуємо думку про те, що у висновках підкреслюється, що відсутність донедавна практики розслідування воєнних злочинів зумовила відхід на другий план фахових дискусій проблематики їх розслідування [36]. Натомість сьогодні існує запит правоохоронної системи на формування спеціалізованих методик розслідування окремих воєнних злочинів; застосування системного підходу до логістичного забезпечення кримінального провадження; вивчення та впровадження передового зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів використання криміналістичних та медичних знань при збиранні доказів воєнних злочинів, розширення практики створення спільних слідчих груп,

залучення іноземних фахівців *ad hoc*; розробку засад планування розслідування воєнних злочинів, оптимізацію роботи з особистісними, речовими, цифровими та документальними джерелами криміналістичної інформації; розробку алгоритмів дій на специфічних місцях (місцях масштабних руйнувань, масових вбивств, масових поховань і т.д.), де потрібні особливі навички та особливі форми взаємодії слідчих, експертів, криміналістів, судових медиків та інших фахівців.

Ми впевнені, що щитання доказування, правової кваліфікації подій, обґрунтування рішення по справі наразі не тільки з неузгоджена з позицією України у міжнародних судових інстанціях, але і в національних судах, тому і івимагає від світової правової спільноти вимагає високого рівня обізнаності в міжнародному гуманітарному та міжнародному кримінальному праві.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що кількість людей, які стали жертвами міжнародних злочинів та грубих порушень прав людини важко оцінити. Акцентовано, на тому, що міжнародні злочини, вчинені під час цього збройного конфлікту, мають бути переслідувані в рамках усіх можливих юрисдикцій: національних та міжнародних (Міжнародний кримінальний суд, Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України), а жертвам цієї війни має бути надано правовий захист і відшкодовано завдані збитки. З'ясовано, що відсутні в уніфікованих міжнародних інструментах та механізмах реагування на проблему репарацій – відшкодування шкоди такій великій кількості постраждалих, кожна галузь має різне (відмінне) визначення статусу жертв, в міжнародному гуманітарному праві не існує норми або механізму, спрямованого на безпосереднє відшкодування збитків жертвам збройних конфліктів (за виключенням кількох за спеціальними механізмами *ad hoc*.) Лише декілька з них мають постійно діючі репаративні механізми з

обмеженою компетенцією: юрисдикція ЄСПЛ обмежена виходом росії з ЄКПЛ, а Міжнародний кримінальний суд може відшкодувати збитки лише жертвам злочинів, скоєних особами, визнаними винними.

Обґрунтовано, що звернення до ЄСПЛ, наразі є роботою на перспективу, але вже на сьогодні потрібно формувати належну доказову базу, заповнення формуляру заяви до Європейського суду з прав людини, надіслання заповненого формуляру заяви разом із доданими доказами на офіційну поштову адресу, що вказана на офіційному сайті ЄСПЛ.

Визначено, що існує два способи заснування міжнародного кримінального суду або трибуналу: він може бути створений безпосередньо на основі джерела міжнародного права або він може бути створений на основі повноважень, отриманих від джерела міжнародного права. Констатовано, що наразі в світі немає міжнародного суду або трибуналу, який міг би судити вище політичне та військове керівництво рф за вчинення злочину агресії проти України, тому влада розпочала роботу над створенням Спеціального міжнародного трибуналу.

Перевага таких трибуналів полягає в тому, що вони дають можливість притягнути до відповідальності більшу кількість людей. Тобто навіть якщо Міжнародний кримінальний суд відкриє провадження щодо ситуації в Україні, то в результаті ми отримаємо тільки декількох засуджених осіб. Зазначено, що національні суди України ще не готові розглядати злочини, пов'язані з конфліктом, тому що головним недоліком роботи правоохоронних органів є те, що повідомлення про підозру у рамках розслідування злочинів, пов'язаних із конфліктом, не перетворюються на значущі обвинувальні акти, відсутність військових судів в Україні тощо. Висловлена теза, що для того, щоб запрацював Міжнародний кримінальний суд- Україна має ратифікувати Римський статут.

Доведено, на правоохоронних органах лежить зобов'язання щодо юридичного та морального забезпечення ефективного розслідування злочинів сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом відповідно до

міжнародних стандартів, а також надавати юридичну та психологічну підтримку постраждалим протягом судового процесу.

Визначено, що в системі правосуддя діє значна кількість структур, зокрема: МВС, СБУ, Комітет Верховної Ради з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій, національних меншин і міжнаціональних відносин, Секторальна робоча група "Гендерна рівність", Фонд ООН у галузі народонаселення, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, МОЗ, Мінсоцполітики, Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні, Міністерство з питань реінтеграції та парламентська Тимчасова слідча комісія щодо розслідування сексуального насильства, вчиненого внаслідок агресії Російської Федерації, які створюють можливості для того, щоб покращувати допомогу та сприяти комплексній підтримці потерпілих, а також притягненню винних до відповідальності.

Наголошено на тому, що в деяких органах вбачається дублювання функцій, що фактично створює перешкоди, які ускладнюють потерпілим доступ до підтримки. Тому, перенаправлення потерпілих для отримання підтримки, міжсекторальна координація та співпраця для уникнення конкуренції (Кодекс Мурад, принцип 5.7), попередження подальшої шкоди, витоку даних про постраждалих, а також негативного впливу на їхні права через множинність залучених суб'єктів є важливою складовою у сфері протидії сексуальному насильству.

ВИСНОВКИ

У дисертації розроблено й обґрунтовано концептуальні теоретичні засади та практичні рекомендації щодо особливостей кримінального провадження, які пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі висновки:

1. Визначено поняття «особливого періоду», під яким розуміється унормована, урахуванням мети та завдань законів, які вони переслідують, він відзначається специфікою унормуванням відповідно до конкретних суспільних правовідносин та правової ситуації. Визначено, що слідча та судова практика стикнулася з чималими проблемами: 1) відкритими є питання щодо виникнення кримінальних правовідносин (вчинення військового злочину в умовах особливого періоду), які зумовлені часовими межами дії особливого періоду; 2) з оголошенням часткової мобілізації та дії так званих «хвиль» мобілізації дисбалансом постало визначеність завершення особливого періоду в разі закінчення строку мобілізації, на який вона була оголошена за відсутності рішення про демобілізацію; 3) дискусійним є питання щодо застосування зворотної дії закону в разі завершення особливого періоду як зміни закону, що пом'якшує чи скасовує відповідальність.

У дисертаційному дослідженні визначені умови настання особливого порядку та надання спеціальних повноважень, зазначені основні відмінності режиму АТО від ООС. Здійснена класифікація «надзвичайних ситуацій» за наступною класифікацією:

- за кількістю жертв (кількістю людей): індивідуальні надзвичайні ситуації; надзвичайні ситуації рівня мікроколективу; надзвичайні ситуації рівня колективу; надзвичайні ситуації рівня макроколективу; надзвичайні ситуації для населення країни; надзвичайні ситуації для жителів континенту; надзвичайні ситуації для всього людства.

- за масштабом: локальні; місцеві; регіональні; загальнодержавні (національні); континентальні; глобальні;
- за характером походження подій: техногенного; природного; соціально-політичного; військового характеру;
- в залежності від небезпек: біологічна небезпека, хімічна небезпека, вибухопожежна небезпека, радіаційна небезпека.

2. Констатовано, що здійснення кримінального провадження, пов'язані з особливим періодом, надзвичайними ситуаціями, надзвичайним та воєнним станом є відносно новим напрямом наукових досліджень. Це обумовлено тим, що до 2014 року наша держава у період незалежності фактично не стикалася із реальними ризиками, які обумовлюють введення надзвичайних правових режимів, що відповідно обумовлювало також і відсутність належної емпіричної бази для дослідження проблематики. З іншого, тим фактом, що дослідження питань, пов'язаних із таким режимом проваджень відноситься до площини міждисциплінарних, що ускладнює наукові пошуки у межах лише науки кримінального процесу.

Зроблено висновок, що проведений аналіз сучасних наукових досліджень цієї проблематики демонструє поступове зростання наукового інтересу та примноження робіт, пов'язаних із питаннями кримінального провадження в під час дії особливого періоду, наявності надзвичайних ситуацій, надзвичайним та воєнним станом.

Заявлено про методологічне підґрунтя, де вважаємо, що методологія покликана забезпечити поєднання тих принципів, підходів, методів, методик, способів (прийомів), за допомогою яких на теоретичному рівні можливо здобути нові дослідження, а завдяки поєднанні з імперичною базою перетворити їх у дійсність.

3. Зазначено, що протягом декількох років Україна знаходиться в умовах тотальної війни в боротьбі за збереження своїх національних інтересів і культурних цінностей. Боротися зі свавіллям РФ було б неможливо без проведення певних заходів. Одним із таких заходів можна назвати,

починаючи з 2014 року, антитерористичну операцію (далі – АТО), потім операція об'єднаних сил (далі - ООС), надзвичайний режим при COVID-19 і вже наразі під час воєнних дій та території України. Всі ці періоди об'єднує одна спільна проблема-це проблема швидкої комунікації, розуміння як діяти у відповідній ситуації та ефективної взаємодії. Ситуація ускладнюється тим, що різні ситуації, різна мета, завдання, способи реалізації породжують певні труднощі у взаємодії між різними органами або суб'єктами.

Тому, правильна організація взаємодії відповідних правоохоронних, державних органів та всіх інших суб'єктів, які беруть участь у розслідуванні кримінальних правопорушень або інших заходах має важливе значення.

Запропоновано, алгоритм дій взаємодії, задля ефективної координації роботи органів досудового розслідування та прокуратури щодо розслідування воєнних злочинів, вчинених на тимчасово окупованій території відповідної області з необхідним переліком процесуальних та організаційно-практичних заходів.

4. Висвітлено особливості здійснення досудового розслідування кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, а саме: можливість зміни підслідності, прямий дозвіл на створення міжвідомчих слідчих груп в умовах воєнного стану, питання що стосуються поновлення процесуального строку, початкового моменту кримінального провадження, загального порядку проведення слідчих дій, підстав зупинення досудового розслідування, стосовно проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи без присутності понятих, відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, обрання та зміни запобіжних заходів, затримання особи без ухвали слідчого судді, проведення підготовчого судового засідання, повідомлення про підозру, безпосереднього дослідження доказів у суді, дистанційної участі захисника під час проведення окремої процесуальної дії, копії матеріалів кримінальних проваджень у електронному вигляді, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

5. Запропоновано виокремити організаційно-тактичні особливості проведення деяких слідчих (розшукових) дій особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів, що стосуються проведення огляду місця події, проведення допиту різних учасників процесу (особлива увагу в допиті приділити допиту підозрюваних та потерпілих), слідчого експерименту, щодо призначення криміналістичних експертиз, освідчування, ексгумації трупа, порядком проведення обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи. Обґрунтовано доцільність таких нормативних змін: у ч. 2 ст. 246 КПК України закріпити перелік негласних слідчих (розшукових) дій, що можуть бути проведені незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та у ч. 3 ст. 252 КПК України впорядкувати порядок направлення протоколів негласних слідчих (розшукових) дій прокурору, зокрема в залежності від суб'єкта їх проведення.

6. Розслідування масштабних злочинів потребує залучення великої кількості судових експертів і спеціалістів, економії часу та процесуальних ресурсів. Для розширення можливостей використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану в Україні зроблено висновок, про доцільність виключення зі ч. 1 ст. 69 КПК України обмеження щодо можливості набуття статусу судового експерта лише тим особам, які мають право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи, що надало б можливість, як і в країнах-членах Ради Європи, залучати як експертів осіб, які мають необхідні для проведення експертизи знання і навички.

Висловлена думка, що висновки спеціалістів також було б корисним вважати процесуальним джерелом доказів не лише при розслідуванні кримінальних проступків, а й при розслідуванні воєнних злочинів, тому перелік джерел доказів в ч. 2 ст. 84 треба було запропоновано доповнити словами «висновки спеціалістів».

7. В контексті воєнної агресії проти України, правова система нашої держави зазнала змін, утворивши три правопорядки, що діють на її території :

1) щодо правового режиму самозахисту (персоналізований підхід), для території активних бойових дій (функціональний підхід), для окупованої території (формальний підхід).

Наведені правопорядки передбачають різні норми та правила щодо встановлення шкоди, заподіяної цивільним особам і відповідальності за цю шкоду. Зокрема, на території активних бойових дій не застосовуються норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (КЗПЛ), однак діють конвенційні положення міжнародного гуманітарного права. Щодо окупованої території - формально зберігається дія українського правопорядку, однак не діють механізми його реалізації: органи правосуддя та правопорядку, державні установи тощо. В свою чергу, згідно міжнародних правових механізмів, зокрема міжнародного гуманітарного права, держава-окупант несе відповідальність за будь-яку шкоду.

Висловлено думку, що потерпілим необхідно враховувати, що, найімовірніше, суд першочергове вирішуватиме питання щодо відповідності юрисдикції рф відносно порушень права власності (заподіяні збитки) в період активної фази бойових дій. З огляду на існуючу практику, суд встановлюватиме факт наявності встановлення рф фактичного (ефективний чи загальний) контролю на відповідній території в період порушення прав власності. В разі встановлення факту фактичного контролю, саме рф нестиме відповідальність за заподіяні збитки. В протилежному випадку вбачається, що держава-терорист не відповідатиме за заподіяні збитки.

8. Наголошено на тому, що політика держави щодо створення цих органів має бути послідовною. Різні скарги та позови, ініційовані Україною, у різних міжнародних судах передбачає різну мету звернення і іноді буває складно зрозуміти, якою була основна мета звернення до різних інстанцій щодо однієї й тієї ж ситуації з різними аргументами. У більшості випадків ці справ ще не перейшли до розгляду до суті, адже Україна має лідерські позиції за кількістю скарг, поданих однією державою проти іншої у зв'язку зі збройним конфліктом.

Основною проблемою є встановлення фактів є дезінформація та викривлення інформації щодо збройного конфлікту. Доведено, що для України важливо отримати відповідні рішення міжнародних судів, рішення яких можуть бути використані як ефективний інструмент для підтримки санкцій проти Росії. Але для того, щоб запрацював Міжнародний кримінальний суд-Україна має ратифікувати Римський статут.

Досліджено, що міжнародні кримінальні суди та трибунали можуть бути створені за міжнародними договорами. Висловлена теза про те, що після Нюрнберзького і Токійського військових трибуналів, коли представників керівництва держави судили безпосередньо за злочин агресії, постала необхідність створення Спеціального трибуналу в Україні і аргументовано це тим, що в світі відсутній Міжнародний суд або трибунал, який міг би судити вище політичне та військове керівництво рф за вчинення злочину агресії проти України.

9. Висловлена думка, про те, що під час збройного конфлікту порушуються майже більшість прав, передбачених Загальною декларацією прав людини. Коли Європейський суд з прав людини встановлює порушення процесуального аспекту ст. 2 «Право на життя» та ст. 3 «Заборона катувань» - через відсутність належного розслідування на державі продовжує бути обов'язок провести таке розслідування. В практичному плані це вимагає від державних органів влади швидко, щоб уникнути ситуацій із пропущеним строком переглянути матеріали справ та поновити або продовжити розслідування, де це ще видається можливим. Це ж питання є доцільним та можливим для жертв зґвалтування та сексуального насильства в умовах конфлікту. Досліджено, що всі держави, без виключення, зобов'язані переслідувати в судовому порядку осіб, які їх скоїли. Міжнародний Протокол запроваджений у червні 2014 року, був укладений для того, щоб сприяти подоланню перешкод щодо судового переслідування, щодо осіб які їх вчинили. Даний документ чітко та вичерпно викладає основні принципи документування сексуального насильства як порушення міжнародного права,

тому в науковому дослідженні висловлено пропозицію щодо запозичення ефективних практик розслідування задля розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Г. К. Місце судової експертизи у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць. Харків: Право, 2021. С. 88–93.
2. Антонюк П. Є., Пясковський В. В. Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*: збірник наук. праць. 2021. № 66. С. 332–341.
3. Антонюк П., Козіянчук В. Актуальні питання оформлення результатів залучення спеціаліста до кримінального провадження. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання №2 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 червня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. 486 с.
4. Асоціація правників України спільно з Міжнародною асоціацією юристів документувати злочини РФ проти України через програму «eyeWitness to Atrocities». *Асоціація правників України* : веб-сайт. URL: <https://uba.ua/ukr/news/9079/> (дата звернення: 16.06.2022).
5. Ахундова А. А. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні: монографія. Київ, 2013. 190 с.
6. Бабецький Р. В. Інформаційне забезпечення захисту свідків, які беруть участь у кримінальному судочинстві. *Проблеми застосування інформаційних технологій правоохоронними структурами України та вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання*: зб. наук. ст. за матер. допов. міжнар. наук.-практичн. конф. (м. Львів, 22 грудня 2017 р. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 3–6.
- Базов В. П. Кримінальна відповідальність за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Київ: Істина, 2003. 135 с.

7. Балинська О. М., Гарасимів Т. З. Проблеми теорії держави і права. Львів: Видавництво ЛьДУВС, 2008. 320 с.
8. Басиста І. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми провадження слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчинені щодо жінок та дітей в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, Київ, Дніпро, 20 квітня 2022 року). Львів: ЛьвДУВС; К.: НАВС, Дніпро: ЛугДУВС ім. Е. О. Дідоренка, ДДУВС, 2022. С. 53–59.
9. Басов А. В. Адміністративно-правовий режим надзвичайного стану: дис.... канд. юрид. наук : 12.00.07. Х., 2006. 201 с.
10. Бахін В. П. Криміналістика. Проблеми та погляди (1962–2002). Київ, 2002. 268 с.
11. Бесчастний В. М. Правила взаємодії слідчого з оперативними підрозділами з розкриття злочинів за новим Кримінально-процесуальним кодексом України. *Розкриття злочинів за новим Кримінально-процесуальним кодексом України*: зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 листопада 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 6–8.
12. Благута Р. І., Климчук М. П., Сакал В. М., Цуцкірідзе М. С. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування: навч. посібн. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 216 с.
13. Бондаренко О. О. Поняття та класифікація обізнаних осіб у кримінальному судочинстві України. *Бюлетень з обміну досвідом роботи: Науково-практичне видання*. 2003. № 150. С. 37–40.
14. Булатов М. Діалектичний метод. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. 1099 с.
15. Буроменский М. В. Значение международной уголовно-правовой юрисдикции в борьбе с организованной преступностью. *Збірник наукових праць Харківського Центру з вивчення організованої злочинності*. Сер. Право.

2001. № 2. С. 48–67.

16. В Україні ввели воєнний стан: названо області. *Obozrevatel* : веб-сайт. URL: <https://web.archive.org/web/20181127024118/https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/poroshenko-obmezhev-teritoriyu-dii-voennogo-stanu-nazvano-oblasti.htm> (дата звернення: 28.02.2022).

17. В. В. Жирко Тактика проведення впізнання особи за матеріалами відеозапису. *Криміналістичний вісник*. № 1 (21), 2014. С.104–107.

18. Важна К. А. Концепція кримінальної відповідальності держави у доктрині міжнародного права. *Держава і право*. 2016. № 56. С. 485–491.

19. Ведерникова О. Н. До питання про ратифікацію Римського Статуту Міжнародного кримінального суду. *Кримінальне судочинство*. 2015. № 4. С. 13–16.

20. Відшкодування збитків від війни в ЄСПЛ: захмарні очікування чи ефективний інструмент притягнення росії до відповідальності. *LB.UA* : веб-сайт. URL: https://lb.ua/blog/alexei_kharitonov/523957_vidshkoduvannya_zbitkiv_vid_viyni.html (дата звернення: 28.02.2022).

21. Вішевник Н. Воєнні трансформації КПК України. *Юридична газета* : веб-сайт. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/voenni-transformaciyi-kpk-ukrayini.html> (дата звернення: 28.08.2022).

22. Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2006. 236 с., с. 22.

23. Гайова Г. О. Окремі особливості досудового розслідування в умовах надзвичайної ситуації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 1. С. 241–250.

24. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України.

Київ: Нац. академія внутр. справ України, 2002. 300 с.

25. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с.

26. Гнатовський М. М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для юристів громадських приймалень. Одеса: Фенікс, 2015. С. 52.

27. Головін А. С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України. К.: Логос, 2012. 369 с.

28. Гольдберг Н. О., Бортник С. М., Стащак М. В., Тагієв С. Р., Шендрик В. В. Теорія і практика забезпечення конституційних прав та свобод громадян при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія / за заг. наук. ред. С. Р. Тагієва та В. В. Шендрика. Чернігів : Вид-во «Десна Поліграф», 2017. С. 104.

29. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы). Киев : Высш. шк., 1980. 160 с.

30. Гуренко Є., Андронов К. Спрощення форми оформлення висновку судової експертизи при дослідженні стандартних зразків зброї та боеприпасів. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць / редкол.: В. І. Борисов та ін. Вип. 41. Харків: Право, 2021. С. 88-93.

31. Давидов Д. О. Процесуально-правовий режим: теоретико-прикладні засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2019. 236 с.

32. Дмитренко Н. А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у Збройних Силах України : дис. ... доктор філософії : 081. Херсон, Одеса, 2020. 235 с.

33. Долгушин В. Особливості забезпечення безпеки

спеціаліста криміналіста під час огляду місця події пов'язаного із застосування вибухових пристроїв та речовин. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 2 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 червня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. 486 с.

34. Дударець Р. М. Розслідування створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. 2020. Київ. 269 с.

35. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374.

36. Жирко В. В. Відеозапис слідчих дій : метод. реком. Дніпропетровськ : Розмножувальний центр УМВС, 2004. 28 с.

37. Задоя К. П. Співробітництво між Україною та Міжнародним кримінальним судом під загрозою. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2/2018. С. 146–155.

38. Інструкція про порядок внесення відомостей до ЄРДР про вчинення терористичних актів на підконтрольній державній владі України території на лінії розмежування у районі проведення АТО, організації діяльності слідчо- оперативних груп та проведення слідчих (розшукових) дій, затверджена спільним наказом прокурора Луганської області, начальника ГУНП в Луганській області, начальника Управління СБУ в Луганській області, начальника Луганського зонального відділу ВСП у ЗСУ від 03.11.2016 (з архіву).

39. Калініна А. В. Вплив світової пандемії корона вірусу на стан злочинності. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну*. Харків. 2020. С. 36–38.

40. Калініна І. В., Гуріна Д. П. До питання щодо компетенції та компетентності судового експерта у кримінальному провадженні.

Криміналістика і судова експертиза. 2018. № 63. С. 195–203.

41. Канфуї І. В. Правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді в досудовому кримінальному судочинстві» : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 328 с.

42. Коваленко Н. В. Адміністративно-правові режими : дис.... докт. юрид. наук: 12.00.07.2017. Запоріжжя. С. 80–85.

43. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2007. 228 с.

44. Когутич І.І. Окремі аспекти методології використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних знань. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2008. Вип. 20. С. 219-229.

45. Козюбра Н.И. Понятие и структура методологии юридической науки. *Методологические проблемы юридической науки*: Сб.науч.тр. АН УССР. Ин-т гос-ва и права. К.: Наук.думка, 1990. С.5-19.

46. Колесніков А. В. Що таке Міжнародний кримінальний суд. *Влада*. 2008. № 28. С. 56–62.

47. Комарницький В. М. Правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій в Україні: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2002.169 с.

48. Комарова М. В. Гарантії забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 лют. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 84–87.

49. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_266/page (дата звернення: 28.02.2022).

50. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни (IV Гаазька конвенція). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_222 (дата звернення:

28.02.2022).

51. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы следственной практики (Познавательная функция логики и психологи в следственной тактике) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1966. 32 с.

52. Кривуля О. М. Філософія: навч. посіб. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 592 с.

53. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учебник / под ред. В. Ю. Шепитько. Харьков: «Одиссей», 2001. 527 с.

54. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І. та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

55. Криміналістика : підручник / Пясковський В. В., Черноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексеев О. О. та ін. Київ : Центр учб. літ., 2015. 704 с.

56. Криміналістика : підручник / Берназ В. Д., Бірюков В. В., Волобуєв А. Ф.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. 666 с.

57. Кримінальний кодекс : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131.

58. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 у редакції від 20.05.2022. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8> (дата звернення: 28.02.2022).

59. Кузнецова Н. Ф. Социальная обусловленность уголовного закона. Правовые исследования. Тбилиси : Мецниереба, 1977. С. 36–45.

60. Кузніченко О. С. Надзвичайні адміністративно-правові режими режими: зарубіжний досвід та українська модель : монографія. Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав». 2009. 500 с.

61. Кузніченко С. О., Голуб В. О. Воєнний стан: закордонний досвід та українська модель (досвід комплексного дослідження) : монографія / за заг. ред. Гуляка О. В. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 244 с.

62. Кулик О.Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
63. Кучинська О.П. Окремі праксеологічні аспекти застосування режиму відеоконференції у кримінальному провадженні в Україні. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 5. С. 41–49.
64. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2018. 276 с.
65. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія. Х.: Право. 2018. 280 с.
66. Лазур Я. В. Аналіз роботи інституцій Європейського Союзу, їхній досвід у сфері забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 22–27.
67. Лазур Я. В. Досвід діяльності інституцій Європейського Союзу у сфері захисту прав людини і громадянина. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 18. С. 384–390.
68. Лазур Я. В. Загальні проблеми дослідження правовідносин у сфері адміністративно-правового забезпечення реалізації прав і свобод громадян. *Публічне право*. 2011. № 2. С. 33–38.
69. Лазур Я. В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 392–398.
70. Лазур Я. В. Щодо особливостей адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері публічного управління. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Право. 2015. Вип. 2. С. 101–110.
71. Лебідь Віталія. Яким має бути спеціальне правосуддя для злочинів проти українського народу. *Закон і Бізнес*. URL:

<https://zib.com.ua/ua/151148.html> (дата звернення: 08.04.2022).

72. Літвінова І. Ф. Гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 229 с.

73. Лисенков М. О. Особливості початкового етапу досудового розслідування у звичайних та особливих умовах. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях* : матеріали II Круглого столу (3 листопада 2017 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С. 120–127.

74. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. Київ : Україна, 1997. 167 с.

75. Лукашевич В. Г. Проблеми та перспективи імплементації синергетичного підходу в криміналістичну тактику та практику кримінального провадження. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.); НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2019. С. 95–98.

76. Луців М. Специфіка системи органів, що здійснюють процесуальне керівництво та досудове розслідування військових злочинів у сучасних умовах. *Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення* : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 23 квітня 2021 року). Київ, 2021. 376 с.

77. Любченко О. О. Конституційно-правові засади ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2021. 20 с.

78. Магда С. О. Забезпечення прав, свобод та реалізації обов'язків

громадян в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2008. 224 с.

79. Маковська О. В. Адміністративний режим антитерористичної операції : дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2016. 220 с.

80. Мамчур Л. О. Адміністративно-правові засади взаємодії правоохоронних органів України з публічними інституціями. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35407/1/diss_gotovo.pdf (дата звернення: 28.02.2022).

81. Маркусь В. О. Криміналістика : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 558 с.

82. Марушев А. Д. Принципи взаємодії слідчого з спеціалістами-економістами. *Форум права*. 2013. №1. С. 662–665.

83. Мацько А. Международный уголовный суд. *История создания и сфера деятельности*. Персонал. 2012. № 8. С. 12–16.

84. Медицький І.Б. Запобігання злочинності. Івано-Франківськ : Видавець Віктор Дяків, 2008. 220.

85. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) /ДНДЕКЦ МВС України; ДЕЗП Мінюсту України; Д. Ю. Гамов. К. 2012. 34 с.

86. Методика дослідження боєприпасів Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби ДНДЕКЦ МВС України. К., 2012. 25 с.

87. Мистецтво юридичної війни: шкода, спричинена під час активних бойових дій LB.UA : веб-сайт. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/528385_mistetstvo_yuridichnoi_viyni_shkoda.html (дата звернення: 28.02.2022).

88. Михайленко В. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: запобіжні заходи. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/> (дата звернення: 28.02.2022).

89. Мирошниченко Ю. М. Розвиток криміналістичної тактики на

стадії зрілої науки. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Вип. 3 (47). 2020. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47173/1/VPSP2020-3_96-100.pdf (дата звернення: 28.02.2022).

90. Мінка Т. П. Онтологічні характеристики правового режиму адміністративного права. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 123–127.

91. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2016. 239 с.

92. Одерій О. В., Клечановський С. І. Клечановська Ю. І. Практика застосування статті 615 кримінального процесуального кодексу України (теоретико-прикладний аспект). *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 10–20.

93. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях : науково-методичні рекомендації / Кікінчук В. В., Степанюк Р. Л., Юхно О. О. та ін. Харків : ХНУВС. 2018. 48 с.

94. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали круглого столу (м. Київ, 26 липня 2016 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. 175 с.

95. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: *Матеріали II Круглого столу* (м. Київ, 3 листопада 2017 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. 124 с.

96. Остапчук М. С. Тактичні операції під час розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Право і суспільство*. 2015. № 6–2. С. 215–221.

97. Офіційний твіттер Офісу Генерального прокурора / Prosecutor General's Office of Ukraine, Official Twitter. URL:

https://twitter.com/GP_Ukraine?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1534055390412931075%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.dw.com%2Fuk%2Fyak-yes-ta-mks-dopomahaiut-ukraini-vrozsliduvanni-voiennykh-zlochyniv-rf%2Fa-62051363 (дата звернення: 28.02.2022).

98. План запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 1002-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/збош/20937-17#Text> (дата звернення: 28.02.2022).

99. План реагування на надзвичайні ситуації державного рівня: Постанова КМУ № 223 від 14.03.2018/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.03.2022).

100. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ : К.: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 702 с.

101. Подшибякин А.С. Міжнародний кримінальний суд і проблеми національного законодавства. *Міжнародне кримінальне право і міжнародна юстиція*. 2008. № 1. С. 2–5.

102. Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40876> (дата звернення: 28.02.2022).

103. Положення про Об'єднаний центр з координації пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, затверджене наказом СБУ, Міноборони та МВС № 573/152/252 від 08.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/1a\У8\з1ю\у/20413-19#Tex1> (дата звернення:

28.02.2022).

104. Порошенко просить Раду розглянути введення воєнного стану *Правда* : веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/26/7199271> (дата звернення: 28.03.2021).

105. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 23.02.2022).

106. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 28.02.2022).

107. Про взаємодію органів прокуратури з органами, які беруть участь в антитерористичних заходах на території Донецької та Луганської областей: Наказ від 09.02.2015 року № 5/156/230/75/94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v36_1900-07#Text (дата звернення: 28.02.2022).

108. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-УІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 28.02.2022).

109. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 № 530-ІХ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2020. № 16. Ст. 100.

110. Про встановлення режимів підвищеної готовності та надзвичайної ситуації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 року № 47-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.02.2022).

111. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження:

Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 року № 223-558/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#Text> (дата звернення: 12.08.2020).

112. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 45. Ст. 400. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 12.06.2019).

113. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 36. Ст. 275 . URL : [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15) (дата звернення: 06.06.2019).

114. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження) : Наказ Державної судової адміністрації України від 15.11.2012 № 155. URL : [https:// zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0155750-12](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0155750-12) (дата звернення: 02.06.2019).

115. Про затвердження Положення про Головну військову прокуратуру Генеральної прокуратури України: Наказ № 356 від 20.12.2017 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0370905-21#Text> (дата звернення: 02.06.2019)

116. Про затвердження Положення про порядок зберігання Національним банком України та банками України документів в умовах особливого періоду Постанова Національного банку України; Положення від 26.03.2004 № 134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0143500-19#Text> (дата звернення: 28.02.2022).

117. Про затвердження Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора: Наказ № 126 від 05.03. 2020 року. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0370905-21#Text> (дата звернення: 28.02.2022).

118. Про звільнення в запас військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, призваних під час третьої черги часткової мобілізації відповідно до Указу Президента України від 14 січня 2015 року № 15: Указ Президента України від 26 вересня 2016 року № 411/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411/2016#Text> (дата звернення: 26.02.2022).

119. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 26.02.2022).

120. Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України: Указ Президента України № 405/2014 від 13 квітня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text> (дата звернення: 26.02.2022).

121. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 28.02.2022).

122. Про оптимізацію заходів щодо недопущення занесення і поширення на території України випадків COVID-19: Наказ МОЗ України від № 663. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid13032020--663-pro-optimizaciju-zahodi-v-schodonedopuschennja-zanesennja-i-poshirennja-nateritorii-ukraini-vipadkiv-co-vid-19> (дата звернення: 28.02.2022).

123. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (дата звернення: 28.02.2022).

124. Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони: Закон України від 12.05.2016

№ 1356-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-19> (дата звернення: 26.02.2022).

125. Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері: Наказ Офісу Генерального прокурора № 370 від 22.11.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0370905-21#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

126. Про судову експертизу: Закон України № 4038-XII від 25.02.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

127. Про часткову мобілізацію: Указ Президента України від 17.03.2014 № 303/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#Text> _____ (дата звернення: 28.03.2022).

128. Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях : Указ Президента України від 30.04.2018 р. № 116/2018. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1162018-24086> (дата звернення: 28.02.2022).

129. Проблеми сучасної конституціоналістики / за ред. М. П. Орзіха; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Київ: Юрінком Інтер, 2011. 267 с.

130. Протидія кримінальним правопорушенням підрозділами карного розшуку МВС України: навчальний посібник / Албул С. В., Демедюк Т. С., Користін О. Є., Паскал В. Ф. Одеса : ОДУВС, 2015. 354 с.

131. Прохоренко М. М. Правове регулювання господарської діяльності та господарських відносин в особливий період. *Юрид. вісн. Повітр. і косм. право : Наук. пр. Нац. авіац. ун-ту*. 2016. № 2. С. 151–161.

132. Римський статут міжнародного уголовного суду від 17.07.1998. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 28.02.2022).

133. Реєстр судових рішень: веб-сайт. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310237> (дата звернення: 28.06.2022).

134. Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. К. 2018. С. 407–413.

135. Розпорядження КМУ «Про тимчасове обмеження перетинання державного кордону, спрямоване на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». (14 березня 2020 р. № 287-р). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-timchasove-obmezhennyaperetinannya-derzhavnogo-kordonu-spryamovanena-zapobigannya-poshirennyu-na-teritoriyi-ukrayinigostroyi-respiratornoyi-hvorobi-covid-19-287140320> (дата звернення: 28.11.2021).

136. Саакян М. Б. Правовий режим як особливий порядок регулювання суспільних відносин. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 14–16.

137. Савчук А. В. Організаціо-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів. 2019. 257 с.

138. Салтевський М.В. Криміналістика : підручник. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. 588 с.

139. Самощенко І. В. Відповідальність за погрозу у кримінальному праві України (поняття, види, спірні проблеми) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1997. 23 с.

140. Сачко О. В. Забезпечення верховенства прав при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального проживання : дис.... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2019. С. 226–254.

141. Сироїд Т. Л. Жертви злочинів під захистом міжнародного співтовариства. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2003. № 2. С. 138–141.

142. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. 2-ге вид. Харків: Консум, 2005. 556с.

143. Славко А. С. Типологія адміністративно-правових режимів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Х., 2019. 265 с.
144. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений : учебник / В. П. Бахин, В. И. Гончаренко, Н. И. Клименко и др.; под ред. В. К. Лисиченко. Киев : Вышш. шк., 1988. 405 с.
145. Спасенко К. О. Особливості проведення допиту при розслідуванні порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 338.
146. Старченко О. В. Місце та роль зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2006. 220 с.
147. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08.08.1945 № 998_201. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201 (дата звернення: 28.02.2022).
148. Стефанчук Р. О., Кузніченко С. О., Янчук А. О. Народовладдя та надзвичайні правові режими (міжнародний досвід та українська модель): монографія. Одеса : «Видавничий дім «Гельветика», 2020. 252 с.
149. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України: дис.... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017, 437 с.
150. Туркот М. С., Ганова Г. О. Проблеми здійснення досудового розслідування у районі проведення антитерористичної операції. *Вісник прокуратури*. 2014. № 12 (162). С. 11–20.
151. Туркот М. С. Діяльність військового прокурора в умовах збройного конфлікту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 277–280.
152. Туркот М. С. Кримінологічна характеристика особистості суб'єкта військових злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 76–82.

153. Туркот М., Лук'яненко Р. Особливості процесуального керівництва досудовим розслідуванням в умовах надзвичайних ситуацій та під час проведення антитерористичної операції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3. С. 82–91.

154. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 03 листопада 2022 року у справі № 991/2735/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107425932> (дата звернення: 08.11.2022).

155. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 20 вересня 2022 року у справі № 991/3665/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106432300> (дата звернення: 28.02.2022).

156. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 27 вересня 2022 року у справі № 991/1871/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106520440> (дата звернення: 28.09.2022).

157. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 27 вересня 2022 року у справі № 760/9481/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106907081> (дата звернення: 28.09.2022).

158. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 27 вересня 2022 року у справі № 760/9481/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106907081> (дата звернення: 28.09.2022).

159. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 жовтня 2022 року у справі № 617/1633/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106815625> (дата звернення: 28.10.2022).

160. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 жовтня 2022 року у справі № 686/20773/16-к. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106940551> (дата звернення: 28.10.2022).

161. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 жовтня 2022 року у справі № 308/1912/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107011987> (дата звернення: 28.10.2022).

162. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 19 вересня 2022 року у справі № 204/7439/22. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106393292> (дата звернення: 28.09.2022).

163. Ухвала Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області від 23 вересня 2022 року у справі № 739/764/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106396192> (дата звернення: 28.09.2022).

164. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 07 жовтня 2022 року у справі № 757/25180/22-к. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106880487> (дата звернення: 28.10.2022).

165. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 19 серпня 2022 року у справі № 757/21489/22-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107408535> (дата звернення: 28.08.2022).

166. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 05 жовтня 2022 року у справі № 761/43509/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106677121> (дата звернення: 28.10.2022).

167. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 09 листопада 2022 року у справі № 761/42137/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107270915> (дата звернення: 18.11.2022).

168. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 22 червня 2022 року у справі № 761/40699/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106493705> (дата звернення: 28.06.2022).

169. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 30 вересня 2022 року у справі № 761/17666/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106628296> (дата звернення: 08.10.2022).

170. Філіпенко А. С. Адміністративно-правове регулювання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: дис... канд. юрид. наук : 12.00.11. Ірпінь. 2008. 287 с.

171. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін -т філософії ім. Г. С. Сковороди; ред. кол.: В. І. Шинкарукта ін. К.: Абрис, 2002. С. 374.

172. Фоміна Т., Рогальська В. Запобіжні заходи в умовах воєнного

стану: що змінилось. *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html> (дата звернення: 28.03.2022).

173. Харченко Н. П. Види правових режимів: плюралізм наукових підходів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 25–28.

174. Харченко С. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних: дис. ... кан. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2016. 231 с.

175. Хома І. Проблеми та переваги проведення слідчих (розшукових) дій в режимі відео конференції. *Вісник прокуратури*. 2018. № 1. С. 34–36.

176. Цехан Д. М. Використання високих інформаційних технологій в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ: монографія. Одеса: Юрид. літ-ра., 2011. 216 с.

177. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. К. : Видавничий дім «Слово», 2003. 240 с., с. 78–79.

178. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2005. 223 с.

179. Циппеліус Р., Корнута Р. Юридична методологія; пер., адаптація, приклади з права України і список термінів. К. : Реферат, 2004. 176 с.

180. Цільмак О. М., Користін О. Є., Шаптала О. С., Талалай Д. В. Криміналістичні засоби та методи розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Одеса: ОДУВС, 2015. 302 с.

181. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану»: лист Верховного Суду від 03 березня 2022 року № 1/0/2-22. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf (дата звернення: 28.02.2022).

182. Щодо організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Інструкція

затверджена наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 року

183. Щодо організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: *Інструкція затвердженої наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 року*

184. Щур Б. В. Поповчук С. К. Сутність та особливості правових режимів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 4. С. 146–150.

185. Щур Б.В. Діяльність Міжнародного кримінального суду: історія і перспективи. *Український часопис міжнародного права*. 2016. № 5. С. 106–109.

186. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. Х.: Харків юридичний, 2010. 320 с.

187. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 195 с.

188. Ювенальні прокурори: 202 дитини загинули через збройну агресію РФ в Україні. Офіс Генерального прокурора 17.04.2022. URL: <https://www.facebook.com/pgo.gov.ua/posts/351985193630987> (дата звернення: 17.04.2022).

189. Юсупов В. В. Поняття «спеціальні знання» у законодавстві України. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування* : матеріали конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, с. 434–437.

190. Якимчук Н. Поняття «правовий статус», «правове положення», «правовий модус» та «правовий режим»: теоретико-правовий аналіз. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 11–18.

191. Яновська О. Г. Правові гарантії діяльності адвоката-захисника в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1997. 211 с.

192. Яновська О. Г. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання у процесі доказування. *Право України*.

2014. № 10. С. 124–132.

193. Bazov V.P. Criminal liability for serious violations of international humanitarian law. *Kyiv: Istyna, 2003. 135 p.*

194. Buromenskyi M.V. The importance of international criminal law jurisdiction in the fight against organized crime. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho Tsentru z vyvchennia orhanizovanoi zlochynnosti. Ser. Pravo. 2001. № 2. P. 48–67.*

195. Biometrics Section. *Toronto Police Service. To Serve and Protect* : офіційний сайт. URL: <http://www.torontopolice.on.ca/forensics/biometrics.php> (дата звернення: 21.11.2020).

196. CARES Section. *Toronto Police Service. To Serve and Protect* : офіційний сайт. URL: <http://www.torontopolice.on.ca/forensics/cares.php> (дата звернення: 21.11.2020).

197. Combined DNA Index System (CODIS). *FBI* : офіційний сайт. URL: <https://www.fbi.gov/services/laboratory/biometric-analysis/codis> (дата звернення: 29.11.2020).

198. Crime Lab. *Toronto Police Service. To Serve and Protect* : офіційний сайт. URL: <http://www.torontopolice.on.ca/forensics/crimelab.php> (дата звернення: 21.11.2019)

199. Handbook on justice for victims. On the use and application of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. Doc. E/CN.15/ 1997/CRP.11 / Rev. ed. April 1998.

200. Horokhovska O.V. Kodeks Liberala ta yoho znachennia dlia rozvytku y kodyfikatsii Mizhnarodnoho humanitarnoho prava. The Liberal Code and its significance for the development and codification of international humanitarian law. *Derzhava ta rehiony. Ser. Pravo. 2014. № 2. P. 114–118.*

201. Ivan A. Titko, Oksana V. Kaplina, Olha H. Shylo. Using the samples of human biological materials in the criminal procedure: the practice of the European Court of Human Rights. *Wiadomości Lekarskie, 2019, tom LXXII, nr 8, p. 1576-1581.*

202. Kisliy A., Kyslenko D., Tymoshenko Y., Kalinina I., Hurina D. Criminal provision of medical secret protection in covid–2019. *AD ALTA: JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH*. Vol.11, Issue 1, Special Issue XVI, 2021. P. 67–71.
203. Kolesnikov A.V. Shcho take Mizhnarodnyi kryminalnyi sud [What is the International Criminal Court]. *Vlada*. 2008. № 28, pp. 56–62.
204. Kostyashkin I., Smitiukh A., Makeieva O., Hurina D., Tiuria Y., Diligul A. Digital rights management in protection of intellectual property rights as one of the principles of civil law. *International Journal of Scientific and Technology Research*. 2020, 9(3), pp. 1786–1792.
205. Kuzmichova-Kyslenko E., Horodetska M., Smal I., Hurina D., Pototskyi M. Judicial Control over the Observance of Human Rights and Freedoms during the Detention of a Person. *Cuestiones Políticas*, Vol. 39, Num. 69, 2021. P. 643–665.
206. Lukashuk I.I., Naumov A.V. Mizhnarodne kryminalne pravo: navch. posibnyk. International criminal law. Kyiv, 371 p.
207. Matsko A. Mezhdunarodnyi uholovnyi sud. Ystoryia sozdanyia y sfera deiatelnosti. *International criminal court. History of creation and field of activity. Personal*. 2012. № 8. P. 12–16.
208. Podshybiakyn A.S. Mizhnarodnyi kryminalnyi sud i problemy natsionalnoho zakonodavstva. International Criminal Court and problems of national legislation. *Mizhnarodne kryminalne pravo i mizhnarodna yustytsiia*. 2008. № 1, P. 2–5.
209. Shchur B.V. Diialnist Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu: istoriia i perspektyvy. Activities of the International Criminal Court: history and prospects. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava*. 2016. № 5. P. 106–109.
210. Statut Mizhnarodnoho viiskovoho trybunalu dlia sudu ta pokarannia holovnykh viiskovykh zlochyntsyv yevropeiskykh krain osi vid 08.08.1945 № 998_201. *Statute of the International Military Tribunal for the Trial and Punishment of Major War Criminals of the European Axis Countries of 08.08.1945*

№ 998_201. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201 (дата звернення: 28.02.2022).

211. Syroid T. L. Zhertvy zlochyniv pid zakhystom mizhnarodnoho spivtovarystva. Victims of crimes under the protection of the international community. Bulletin of the Zaporizhia Law Institute. *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu*. 2003. № 2, pp. 138–141.

212. Tarasenko O., Mirkovets D., Shevchyshen A., Nahorniuk-Danyliuk O., Yermakov Y. Cyber security as the basis for the national security of Ukraine. *Cuestiones Politicas, Vol. 40, Num. 73*. 2022. P. 583-599.

213. Tarasenko O., Rozhnova V., Savytskyi D., Sybiha O., Makarov M. (2020). Investigative Judge as a Subject to Criminal Procedure. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. Volume 23*. Issue 3.P.1–9.

214. Tarasenko O., Shevchishen A., Yermakov Y., Mirkovets D., Diakin Y. (2021). Use of intelligence tools during pre-trial investigation. *Amazonia Investiga, Vol. 10, Num. 45. (September, 2021)*. 105–112.

215. Teteryatnyk H. Extraordinary administrative and legal regimes in modern conditions of development of the ukrainian society. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1468/1/5%20European%20Reforms%20Bulletin_3_2019%20%281%29.pdf (дата звернення: 28.06.2022).

216. Tsytriak V., Kalinina I., Hurina D. Infrastructure of bribery in public official activity. *Amazonia Investiga*. 2020. 9 (25). P. 24–32.

217. Vazhna K.A. Kontseptsiiia kryminalnoi vidpovidalnosti derzhavy u doktryni mizhnarodnoho prava [The concept of criminal responsibility of the state in the doctrine of international law]. *Derzhava i pravo*. 2016. № 56. S. 485–491.

218. Vedernykova O.N. Do pytannia pro ratyfikatsiiu Rym'skoho Statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu. On the question of ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Kryminalne sudochynstvo*. 2015. № 4. P. 13–16.

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кисельов О.О. Зміни до Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні. *KELM. 2022. № 5. С. 184-189* (Республіка Польща)
2. Кисельов О.О. Можливість повернення військових судів: проблеми та необхідність створення. *Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Випуск 6. Том 3. С. 117-121.*
3. Кисельов О.О. Що зміниться в кримінальному процесі у зв'язку із переходом антитерористичної операції в операцію об'єднаних сил. *Юридична наука. 2020. №11. С. 207-212.*
4. Кисельов О.О. Особливості проведення допитів під час воєнного стану. *Юридична наука. 2020. №12. С. 137-142.*
5. Кисельов О.О. Визначення поняття особливого періоду та значення для кримінального процесу. *Юридична наука. 2019. №11. Том 2. С. 190-194.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кисельов О.О. Досудове розслідування кримінальних правопорушень в зоні АТО. *Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 70-71. (заочна участь).*
7. Кисельов О.О. Особливості здійснення деяких слідчих (розшукових)

дій на території ООС. *Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки України (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.)*. Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2018. С. 65-66. (заочна участь).

8. Кисельов О.О. Специфічні умови здійснення досудового розслідування на територіях ООС. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2019 року)* / Редкол.: Почтовий М.М. (гол. ред.) та ін. Кривий Ріг : КФ ДДУВС, 2019. С. 129-130. (очна участь).

9. Кисельов О.О. Здійснення слідчих (розшукових) дій в зоні АТО. Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 09–10 лютого 2019 р.)*. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 63–65. (очна участь).

10. Кисельов О.О. Особливості кримінального провадження в зоні АТО. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.* Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 53–56. (заочна участь).

11. Кисельов О.О. Основні відмінності у кримінальному процесі для АТО та ООС. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 14–15 червня 2022 р.* Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 81–84. (очна участь).

12. Кисельов О.О., Власова Г.П. Надзвичайний та воєнний стан: особливості правозастосування. *Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Київ, 20 травня 2022 року)*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. С. 300-303. (очна участь).

Результати анкетування

Було проведено анкетування працівників Експертної служби МВС України (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Київська, Харківська, Хмельницька, Черкаська області, м. Київ) щодо особливостей здійснення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану. Усього опитано 106 осіб.

№	Питання анкети	Результати
1	<p>Стаж роботи в Експертній службі України:</p> <p>А) до 3 років</p> <p>Б) від 3 до 8 років</p> <p>В) від 8 до 13 років</p> <p>Г) понад 13 років</p>	<p>А) 9%</p> <p>Б) 31%</p> <p>В) 42%</p> <p>Г) 18%</p>
2	<p>Чи проводили Ви судові дослідження щодо кримінальних правопорушень за фактами військової агресії рф проти України?</p>	<p>А) Так – 80%</p> <p>Б) Ні – 20%</p>
3	<p>Як Ви вважаєте, чи достатньо матеріалів, що надаються експертові, для проведення повного всебічного судового дослідження?</p>	<p>А) Так – 47%</p> <p>Б) Ні – 53%</p>
4	<p>Якщо відповідь на запитання 3 «ні», то, на Вашу думку, що є ключовою причиною такого явища (прохання визначити одну, найбільш вагомую причину)?</p>	<p>А) Правоохоронні органи недостатньо забезпечені матеріально-технічним обладнанням – 34,4 %;</p> <p>Б) Працівники правоохоронних органів перенавантажені розслідуванням кримінальних правопорушень щодо військової агресії рф проти України – 28,7%;</p> <p>В) Труднощі викликані тим, що особливий характер кримінальних правопорушень ускладнює</p>

№	Питання анкети	Результати
		виявлення та вилучення слідів – 35,3%; Г) Власний варіант відповіді – 1,6% опитуваних.
5	Чи вважаєте Ви достатнім методичне забезпечення при проведенні судових експертиз щодо кримінальних правопорушень за фактами військової агресії РФ проти України?	А) Так – 30% респондентів; Б) Не повністю – 52% респондентів; В) Ні – 11 % респондентів; Не надали відповіді: 7%
6	Які, на Вашу думку, причини недостатнього рівня методичного забезпечення при проведенні судових експертиз щодо кримінальних правопорушень за фактами військової агресії РФ проти України?	А) низьке теоретичне розроблення вказаної проблематики – 34%; Б) відсутність зацікавленості з боку наукової спільноти до зазначеної проблематики – 45%; В) нестача часу у практичних співробітників для ознайомлення з оновленим методичним забезпеченням – 28%; Г) розрізненість між науково-методичним забезпеченням та практичними аспектами цього питання – 23%; <i>* Сума перевищує 100 % у зв'язку з тим, що респонденти зазначали кілька варіантів відповідей</i>
7	Чи достатній, на вашу думку, рівень забезпечення обладнанням, витратними матеріалами та реактивами, для проведення судових експертиз щодо кримінальних правопорушень за фактами військової агресії РФ проти України?	А) Так – 42% респондентів; Б) Не повністю – 41% респондентів; В) Ні – 12 % респондентів; Не надали відповіді: 5%

№	Питання анкети	Результати
8	Які судові дослідження, на Вашу думку, найбільш часто призначаються щодо кримінальних правопорушень за фактами військової агресії РФ проти України?	<p>А) ДНК-дослідження – 57%;</p> <p>Б) Балістичні дослідження – 22%;</p> <p>В) Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу – 31%;</p> <p>Г) Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху – 18%;</p> <p>Д) Ваш варіант відповіді – 17 %.</p> <p><i>* Сума перевищує 100 % у зв'язку з тим, що респонденти зазначали кілька варіантів відповідей</i></p>
9	Які питання, на Вашу думку, найчастіше вирішуються під час молекулярно-генетичних досліджень у кримінальних правопорушеннях за фактами військової агресії РФ проти України?	<p>А) Встановлення генетичних ознак (ДНК-профілю) біологічного матеріалу людини – 12 %;</p> <p>Б) Встановлення слідів біологічного походження конкретної особи у змішаних слідах – 7 %;</p> <p>В) Ідентифікація осіб – 79 %;</p> <p>Г) Ваш варіант відповіді – 2%.</p>
10	З якою метою, на Вашу думку, найчастіше проводяться дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу у кримінальних правопорушеннях за фактами військової агресії РФ проти України?	<p>А) Віднесення речовини до групи вибухових – 58%;</p> <p>Б) Визначення елементного складу індивідуальних, сумішних вибухових речовин – 25%;</p> <p>Г) Визначення типу (виду) вибухової речовини – 22%;</p> <p>Д) Ваш варіант відповіді – 12 %.</p> <p><i>* Сума перевищує 100 % у зв'язку з тим, що респонденти зазначали кілька варіантів відповідей</i></p>

№	Питання анкети	Результати
11	Які питання, на Вашу думку, найчастіше вирішуються під час досліджень вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху у кримінальних правопорушеннях за фактами військової агресії РФ проти України?	<p>А) Чи не підірвано в даному місці вибуховий пристрій – 63%;</p> <p>Б) Чи є предмети, знайдені на місці події, частинами вибухового пристрою – 26%;</p> <p>В) Чи здатний даний пристрій викликати вибух – 9%;</p> <p>Г) Ваш варіант відповіді – 2%.</p>
12.	Які питання, на Вашу думку, найчастіше вирішуються під час балістичних досліджень у кримінальних правопорушеннях за фактами військової агресії РФ проти України?	<p>А) Чи є вогнепальною зброєю предмет, наданий на дослідження – 64%;</p> <p>Б) До якого виду, системи, моделі, калібру належить дана зброя – 27%;</p> <p>В) Чи придатна дана зброя для стрільби – 24%;</p> <p>Г) Ваш варіант відповіді – 7 %.</p> <p><i>* Сума перевищує 100 % у зв'язку з тим, що респонденти зазначали кілька варіантів відповідей</i></p>

Результати анкетування

Було проведено анкетування працівників слідчих підрозділів України (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Київська, Харківська, Хмельницька, Черкаська області, м. Київ) щодо особливостей здійснення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану. Усього опитано 144 особи.

№	Запитання анкети	Результати
1	Стаж роботи в слідчих підрозділах: А) до 3 років Б) від 3 до 8 років В) від 8 до 13 років Г) понад 13 років	А) 18% Б) 47% В) 28% Г) 7%
2	Чи розслідували Ви кримінальні провадження за фактами військової агресії РФ проти України?	А) Так – 64% Б) Ні – 36%
3	Чи вважаєте Ви достатнім методичне забезпечення при проведенні розслідування щодо кримінальних правопорушень за фактами військової агресії РФ проти України?	А) Так – 21% респондентів; Б) Не повністю – 50% респондентів; В) Ні – 17% респондентів; Не надали відповіді: 12%

№	Запитання анкети	Результати
4	Які, на Вашу думку, причини недостатнього рівня методичного забезпечення розслідування щодо кримінальних правопорушень за фактами військової агресії рф проти України?	<p>А) низьке теоретичне розроблення вказаної проблематики – 12%;</p> <p>Б) відсутність зацікавленості з боку наукової спільноти до зазначеної проблематики – 56%;</p> <p>В) нестача часу у практичних співробітників для ознайомлення з оновленим методичним забезпеченням – 84%;</p> <p>Г) розрізненість між науково-методичним забезпеченням та практичними аспектами цього питання – 17%;</p> <p><i>* Сума перевищує 100 % у зв'язку з тим, що респонденти зазначали кілька варіантів відповідей</i></p>
5	Чи стикаєтесь Ви під час розслідування кримінальних правопорушень за фактами військової агресії рф проти України із проблемами нормативної регламентації процесуальних дій?	<p>А) Так – 61% респондентів;</p> <p>Б) Ні – 32% респондентів;</p> <p>Не надали відповіді: 7%</p>
6	Які судові дослідження Ви найбільш часто призначаєте щодо кримінальних правопорушень за фактами військової агресії рф проти України?	<p>А) ДНК-дослідження – 81%;</p> <p>Б) Балістичні дослідження – 17%;</p> <p>В) Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу – 43%;</p> <p>Г) Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху – 32%;</p> <p>Д) Ваш варіант відповіді – 24 %.</p>

№	Запитання анкети	Результати
		* Сума перевищує 100 % у зв'язку з тим, що респонденти зазначали кілька варіантів відповідей
7	Які питання Ви найчастіше ставите перед експертом під час молекулярно-генетичних досліджень у кримінальних правопорушеннях за фактами військової агресії РФ проти України?	<p>А) Встановлення генетичних ознак (ДНК-профілю) біологічного матеріалу людини – 9 %;</p> <p>Б) Встановлення слідів біологічного походження конкретної особи у змішаних слідах – 21 %;</p> <p>В) Ідентифікація осіб – 67 %;</p> <p>Г) Ваш варіант відповіді – 3%.</p>
8	Які питання Ви найчастіше ставите перед експертом під час дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу у кримінальних правопорушеннях за фактами військової агресії РФ проти України?	<p>А) Віднесення речовини до групи вибухових – 64%;</p> <p>Б) Визначення елементного складу індивідуальних, сумішних вибухових речовин – 17%;</p> <p>Г) Визначення типу (виду) вибухової речовини – 18%;</p> <p>Д) Ваш варіант відповіді – 8 %.</p> <p>* Сума перевищує 100 % у зв'язку з тим, що респонденти зазначали кілька варіантів відповідей</p>
9	Які питання Ви найчастіше ставите перед експертом під час досліджень вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху у кримінальних правопорушеннях за фактами військової агресії РФ проти України?	<p>А) Чи не підірвано в даному місці вибуховий пристрій – 58%;</p> <p>Б) Чи є предмети, знайдені на місці події, частинами вибухового пристрою – 31%;</p> <p>В) Чи здатний даний пристрій викликати вибух – 8%;</p> <p>Г) Ваш варіант відповіді – 4%.</p>
10.	Які питання Ви найчастіше ставите перед експертом під час балістичних досліджень у кримінальних правопорушеннях за фактами військової агресії РФ	<p>А) Чи є вогнепальною зброєю предмет, наданий на дослідження – 72%;</p> <p>Б) До якого виду, системи, моделі, калібру належить дана</p>

№	Запитання анкети	Результати
	проти України?	зброя – 46%; В) Чи придатна дана зброя для стрільби – 26%; Г) Ваш варіант відповіді – 24 %. <i>* Сума перевищує 100 % у зв'язку з тим, що респонденти зазначали кілька варіантів відповідей</i>

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан юридичного факультету
ПВНЗ «Європейський університет»,
кандидат юридичних наук, доцент

Кравчук П.Ю.

2022 року

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в наукову діяльність**

Комісія у складі: професора кафедри права Європейського університету д.ю.н., доцента, Тимошенко М.О.; доцента кафедри права Європейського університету к.ю.н., доцента, Процюка О.В.; доцента кафедри права Європейського університету к.ю.н., доцента, Тимошенко О.А. склала цей акт про те, що під час виконання науково-дослідної роботи на тему «Інституціональний розвиток соціально-політичного простору в умовах глобальної світової нестабільності», номер державної реєстрації 0120U105123, яка виконується на кафедрі права юридичного факультету ПВНЗ «Європейський університет», було використано матеріали дисертаційної роботи Кисельова Олександра Олеговича на тему «Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів»:

1. Кисельов О. Зміни до Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні. KELM. 2022. № 5. С. 184-189. (Республіка Польща)

2. Кисельов О.О. Можливість повернення військових судів: проблеми та необхідність створення. Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Випуск 6. Том 3. С. 117-121.

3. Кисельов О.О. Що зміниться в кримінальному процесі у зв'язку із переходом антитерористичної операції в операцію об'єднаних сил. Юридична наука. 2020. №11. С. 207-212.

4. Кисельов О.О. Визначення поняття особливого періоду та значення для кримінального процесу. Юридична наука. 2019. №11. Том 2. С. 190-194.

5. Кисельов О.О. Досудове розслідування кримінальних правопорушень в зоні АТО Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 70-71.

6. Кисельов О.О. Особливості здійснення деяких слідчих (розшукових) дій на території ООС. Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки України (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2018. С. 65-66.

7. Кисельов О.О. Специфічні умови здійснення досудового розслідування на територіях ООС. Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2019 року) / Редкол.: Почтовий М.М. (гол. ред.) та ін. Кривий Ріг : КФ ДДУВС, 2019. С. 129-130.

8. Кисельов О.О. Здійснення слідчих (розшукових) дій в зоні АТО. Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 09-10 лютого 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 63-65.

9. Кисельов О.О. Особливості кримінального провадження в зоні АТО. Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12-13 серпня 2020 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 53-56.

10. Кисельов О.О. Основні відмінності у кримінальному процесі для АТО та ООС. Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 14-15 червня 2022 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 81-84.

11. Кисельов О.О., Власова Г.П. Надзвичайний та воєнний стан: особливості правозастосування. Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Київ, 20 травня 2022 року) Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. С. 300-303.

Професор кафедри права
д.ю.н., доцент

Максим ТИМОШЕНКО

Доцент кафедри права
к.ю.н., доцент

Олег ПРОЦЮК

Доцент права
к.ю.н., доцент

Ольга ТИМОШЕНКО

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан юридичного факультету

ІВНІЗ «Європейський університет»,

кандидат юридичних наук, доцент

Кравчук П.Ю.

6 травня 2022 року

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес

Комісія у складі: професора кафедри права Європейського університету д.ю.н., доцента, Тимошенко М.О.; доцента кафедри права Європейського університету к.ю.н., доцента, Процюка О.В.; доцента кафедри права Європейського університету к.ю.н., доцента, Тимошенко О.А. склала цей акт про те, що основні результати дисертаційної роботи Кисельова Олександра Олеговича, які викладені у його наукових роботах:

1. Кисельов О. Зміни до Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні. KELM. 2022. № 5. С. 184-189. (Республіка Польща)

2. Кисельов О.О. Можливість повернення військових судів: проблеми та необхідність створення. Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Випуск 6. Том 3. С. 117-121.

3. Кисельов О.О. Що зміниться в кримінальному процесі у зв'язку із переходом антитерористичної операції в операцію об'єднаних сил. Юридична наука. 2020. №11. С. 207-212.

4. Кисельов О.О. Визначення поняття особливого періоду та значення для кримінального процесу. Юридична наука. 2019. №11. Том 2. С. 190-194.

5. Кисельов О.О. Досудове розслідування кримінальних правопорушень в зоні АТО Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 70-71.

6. Кисельов О.О. Особливості здійснення деяких слідчих (розшукових) дій на території ООС. Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки України (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2018. С. 65-66.

7. Кисельов О.О. Специфічні умови здійснення досудового розслідування на територіях ООС. Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня

2019 року) / Редкол.: Почтовий М.М. (гол. ред.) та ін. Кривий Ріг : КФ ДДУВС, 2019. С. 129-130.

8. Кисельов О.О. Здійснення слідчих (розшукових) дій в зоні АТО. Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 09–10 лютого 2019 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 63-65.

9. Кисельов О.О. Особливості кримінального провадження в зоні АТО. Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12-13 серпня 2020 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 53-56.

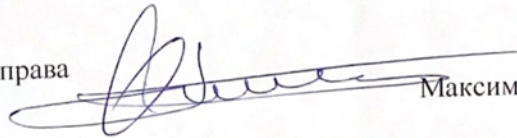
10. Кисельов О.О. Основні відмінності у кримінальному процесі для АТО та ООС. Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 14–15 червня 2022 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 81-84.

11. Кисельов О.О., Власова Г.П. Надзвичайний та воєнний стан: особливості правозастосування. Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Київ, 20 травня 2022 року) Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. С. 300-303.

використовуються в освітньому процесі кафедри права юридичного факультету Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» під час викладання дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика» «Судові та правоохоронні органи», і мають важливе теоретичне та практичне значення для підготовки навчальних та методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій, а також для удосконалення вже існуючих й розробки нових навчально-методичних матеріалів до зазначених дисциплін.

Комісія прийшла до висновку, що результати дисертаційної роботи на здобуття ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) Кисельова Олександра Олеговича на тему «Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів» вважати впровадженими в освітній процес кафедри права юридичного факультету Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет».

Професор кафедри права
д.ю.н., доцент

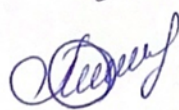
Максим ТИМОШЕНКО

Доцент кафедри права
к.ю.н., доцент

Олег ПРОЦЮК

Доцент права
к.ю.н., доцент

Олег ТИМОШЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Луганського
державного університету внутрішніх
справ імені Е.О. Дідоренка
доктор юридичних наук, професор

Микола КАРЧЕВСЬКИЙ

2021 року

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кисельова Олександра Олеговича
у науково-дослідну діяльність Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка**

м. Северодонецьк

«22» листопада 2021 р.

Комісія у складі:

голови комісії:

декана факультету № 2 (підготовки фахівців для органів досудового розслідування) кандидата юридичних наук, доцента Бондаря В.С.,

членів комісії:

завідувача лабораторії з проблем попередження, припинення та розслідування кримінальних правопорушень територіальними підрозділами Національної поліції України доктора юридичних наук Дудорова О.О.,

доцента кафедри кримінально-правових наук факультету № 2 (підготовки фахівців для органів досудового розслідування) кандидата юридичних наук Коваленка А.В.,

доцента кафедри кримінально-правових наук факультету № 2 (підготовки фахівців для органів досудового розслідування) кандидата юридичних наук Ревенко О.І.,

склала цей акт про те, що комісією вивчені основні наукові положення, пропозиції і рекомендації Кисельова Олександра Олеговича, викладені в дисертаційному дослідженні «Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів».

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження Кисельова О.О. містить ґрунтовні наукові рекомендації теоретичного та прикладного характеру, спрямовані на вдосконалення теоретичних та практичних аспектів здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів.

Результати дослідження знайшли своє відображення у наступних наукових працях:

1. Кисельов О.О. Можливість повернення військових судів: проблеми та необхідність створення. Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Вип. 6. Т. 3. С. 117-121.

2. Кисельов О.О. Що зміниться в кримінальному процесі у зв'язку із переходом антитерористичної операції в операцію об'єднаних сил. *Юридична наука*. 2020. №11. С. 207-212.
3. Кисельов О.О. Визначення поняття особливого періоду та значення для кримінального процесу. *Юридична наука*. 2019. № 11. Т. 2. С. 190-194.
4. Кисельов О.О. Досудове розслідування кримінальних правопорушень в зоні АТО. Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 70-71
5. Кисельов О.О. Особливості здійснення деяких слідчих (розшукових) дій на території ООС. Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки України (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2018. С. 65-66
6. Кисельов О.О. Специфічні умови здійснення досудового розслідування на територіях ООС. Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2019 року) / Редкол.: Почтовий М.М. (гол. ред.) та ін. Кривий Ріг: КФ ДДУВС, 2019. С. 129-130
7. Кисельов О.О. Здійснення слідчих (розшукових) дій в зоні АТО. Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 09–10 лютого 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 63–65.
8. Кисельов О.О. Особливості кримінального провадження в зоні АТО. Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 53–56.

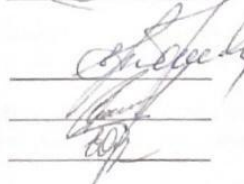
Результати дисертаційного дослідження Кисельова Олександра Олеговича на тему: «Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів» впроваджені у науково-дослідну діяльність Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

Голова комісії:

Володимир ВЕРЕТЯННИКОВ

Члени комісії:

Євген ПИСЬМЕНСЬКИЙ

Сергій ГОЛОВКІН

Олена ОДИНЦОВА

АКТ
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кисельова Олександра Олеговича
в освітній процес Донецького державного
університету внутрішніх справ

Комісія у складі:

голова комісії: начальник навчально-методичного відділу Гапонюк О.І.

члени комісії:

декан факультету № 1, к.юрид.наук, проф. Волобуєва О.О.,

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1
 д.юрид.наук, проф. Одерій О.В.,

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Кисельова Олександра Олеговича на тему: «Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів» використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми доказів та доказування у кримінальному процесі».

В якості літературних джерел в лекціях рекомендовано такі наукові публікації дисертанта:

1. Кисельов О.О. Можливість повернення військових судів: проблеми та необхідність створення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 6. Т. 3. С. 117-121.

2. Кисельов О.О. Що зміниться в кримінальному процесі у зв'язку із переходом антитерористичної операції в операцію об'єднаних сил. *Юридична наука*. 2020. №11. С. 207-212.

3. Кисельов О.О. Визначення поняття особливого періоду та значення для кримінального процесу. *Юридична наука*. 2019. № 11. Т. 2. С. 190-194.

4. Кисельов О.О. Досудове розслідування кримінальних правопорушень в зоні АТО Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 70-71

5. Кисельов О.О. Особливості здійснення деяких слідчих (розшукових) дій на території ООС. Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки України (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2018. С. 65-66

6. Кисельов О.О. Специфічні умови здійснення досудового розслідування на територіях ООС. Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2019 року) / Редкол.: Почтовий М.М. (гол. ред.) та ін. Кривий Ріг: КФ ДДУВС, 2019. С. 129-130

7. Кисельов О.О. Здійснення слідчих (розшукових) дій в зоні АТО. Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 09-10 лютого 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 63-65.

8. Кисельов О.О. Особливості кримінального провадження в зоні АТО. Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 12-13 серпня 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 53-56.

Голова комісії:
начальник навчально-методичного відділу

 О.І. Гапонюк

Члени комісії:
декан факультету №1,
к.юрид.наук, проф.

 О.О. Волобуєва

професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету №1,
д.юрид.наук, проф.

 О.В. Одерії

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

№ 44-ст 07/22

" 1 " лютого 2022 р.

Акт

**про впровадження у законотворчу діяльність
Верховної Ради України
результатів дисертаційного дослідження Кисельова Олександра Олеговича
на тему: «Особливості здійснення кримінального провадження
в умовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів».**

Цим актом засвідчується, що результати дисертаційного дослідження Кисельова Олександра Олеговича на тему: «Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів» можуть бути використані в процесі підготовки змін до законодавства щодо нормативного регулювання здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів.

В дисертації Кисельова Олександра Олеговича представлені пропозиції, отримані на основі проведеного комплексного дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значущість, є надзвичайно актуальними та можуть бути використані для удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Народна депутатка України

Лабунська А.В.

Підпис *Лабунської А.В.*
підтверджує
пер. Вигірлу Л.В.
Управління кадрів
Апарату Верховної Ради України
« 01 » « 04 » 20 22 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник начальника
Головного слідчого управління
Служби безпеки України
полковник юстиції

Олександр РОСПУТЬКО

М.П.

«В» 07 2021 р.

Акт

**про впровадження у практичну діяльність
органів досудового розслідування Служби безпеки України
результатів дисертаційного дослідження Кисельова Олександра Олеговича
на тему: «Особливості здійснення кримінального провадження
в умовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів».**

Комісія у складі: помічника начальника Головного слідчого управління СБ України полковника юстиції Скакуна М.В., начальника 4 відділу 1 управління досудового розслідування Головного слідчого управління СБ України полковника юстиції Горбатого Т.С., начальника 2 відділу 2 управління досудового розслідування Головного слідчого управління СБ України полковника юстиції Ярифи А.В. розглянула питання щодо використання результатів дисертаційного дослідження Кисельова Олександра Олеговича на тему: «Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів» у практичній діяльності органів досудового розслідування Служби безпеки України.

Комісія встановила, що висновки здобувача, пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення досудового розслідування в умовах особливого періоду та надзвичайного та воєнного станів, зроблені на основі комплексного аналізу існуючих підходів і мають практичну цінність.

Зазначені матеріали можуть бути впроваджені у діяльність органів досудового розслідування Служби безпеки України та використовуватися під час організації та проведення заходів з підвищення професійного рівня слідчих Служби безпеки України.

Члени комісії:

Помічник начальника
ГСУ СБУ

полковник юстиції
« 12 » 02 2021 року

Михайло СКАКУН

Начальник 4 відділу 1 управління
досудового розслідування ГСУ СБУ
полковник юстиції

« 12 » 02 2021 року

Тарас ГОРБАТИЙ

Начальник 2 відділу 2 управління
досудового розслідування ГСУ СБУ
полковник юстиції

« 13 » 02 2021 року

Андрій ЯРИФА

№6/43737